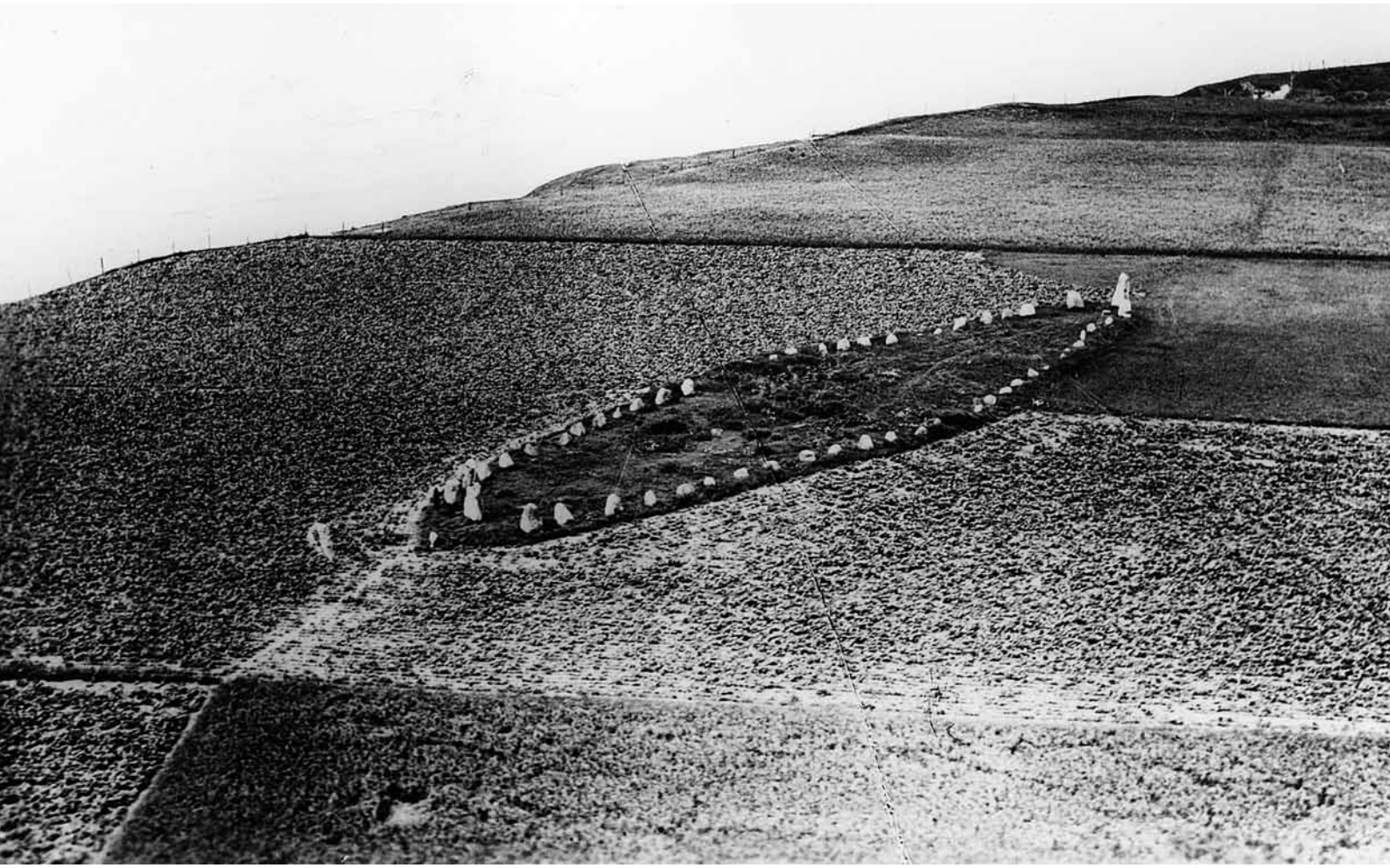
UV RAPPORT 2012:21
ARKEOLOGISK UTREDNING

Ales stenar

Fördjupat kunskapsunderlag
Skåne, Ystads kommun, Valleberga socken,
Kåseberga 48:29 m fl., RAÄ 20:1 m fl.
Dnr 429-2407-2006 och 429-2723-2009

Bengt Söderberg, Annika Knarrström, Kennet Stark

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Riksantikvarieämbetets arkeologiska uppdragsverksamhet
UV Syd
Odlarevägen 5
226 60 Lund
Tel.: 010-480 82 30
Fax: 010-480 82 67

e-post: uvsyd@raa.se
e-post: fornamn.efternamn@raa.se
www.arkeologiuv.se

© 2012 Riksantikvarieämbetet
UV rapport 2012:21
ISSN 1104-7526

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.
Kartor är godkända från sekretessynpunkt för spridning.
Lantmäteriverket 2012-02-10. Dnr 601-2012/727.

Bildredigering Staffan Hyll & Henrik Pihl
Layout Redaktionen på UV Syd
Omslagsfoto Flygfoto av Ales stenar från 1930-talet (ATA)

Innehåll

Ales stenar – fördjupat kunskapsunderlag 5
Sammanfattning 5
Bakgrund 6
Rapportens disposition 7
Direktiv och målsättning 7
Ales stenar och Kåsehuvud 8
Ales stenar 8
Kåsehuvud och slätten 9
Skeppssättningar 12
Monumentala skeppssättningar 14
Arbetsgång och metod 15
Källmaterialet 16
1. De arkeologiska undersökningarna 1989–2004 16
2. Undersökningar av stenblocken 21
3. Prospekteringar i eller invid Ales stenar 21
4. Äldre uppgifter om Ales stenar 24
5. Kåsehuvud 24
Ales stenar – en fornlämnings- och forskningshistorik 24
Restaureringen 1916 28
Tiden till och med restaureringen 1956 31
Oscar Montelius och Ales stenar 36
Projektet Ales stenar och Kåsebergaåsen 37
Riksantikvarieämbetets geofysiska prospektering 39
Debatter, alternativ arkeologi, samtidsperspektiv 39
Senare års arkeologi på Kåsehuvud 42
Vad vet vi om Ales stenar efter de insatser som gjorts? 43
Konstruktionen 43
Dateringen 50
Funktionen 55
Fornlämningsmiljön 60
Utvärdering 61
Källmaterialet 61
Ales stenar: bevaringsförhållanden och konstruktion 62
Ales stenar: dateringen 62
Ales stenar: intention och funktion 63
Närmiljön 63
Kåsehuvud 64
Den sydöstra kustbygden 65
Avslutande reflexioner 66
Källor 68
Otryckta källor 68
Tryckta källor 69
Litteratur 69
Använda förkortningar 72
Administrativa uppgifter 74
Bilaga 1.
Förteckning över inskannade fältritningar från projektet Ales stenar och Kåsebergaåsen 75
Bilaga 2.
Redovisning av undersökningar av Ales stenar utförda inom projektet Ale stenar och Kåsebergaåsen. 78
Bilaga 3.
Beskrivning av anläggningar som digitaliserats från projektet Ale stenar och Kåsebergaåsen. 112
Bilaga 4.
Förteckning av stenarna i Ales stenar med data som excerperats från undersökningar inom ramen för projektet Ale stenar och Kåsebergaåsen. 116
Bilaga 5.
Beskrivning av prospekteringar utförda inom projektet Ale stenar och Kåsebergaåsen. 119
Bilaga 6.
Kopior av urkunder som rör Ales stenar. 122

Figur 1. Översiktskarta.

Ales stenar – fördjupat kunskapsunderlag

Sammanfattning

Ales stenar på Kåsehuvud i sydöstra Skåne är Sveriges största bevarade skeppssättning och ett populärt besöksmål. Sannolikt är Ales stenar också den mest omdiskuterade enskilda fornlämningen i landet.

Det finns en omfattande kunskap om Ales stenar. Under åren 1987–2005 bedrevs bland annat arkeologiska undersökningar inom ramen för det tvärvetenskapliga projektet ”Ales stenar och Kåsebergaåsen”. Resultaten publicerades i olika skriftserier och tidskrifter och är därför svåra att överblicka. Dessutom har grundläggande fakta om undersökningarna inte varit tillgängliga.

Föreliggande kunskapsunderlag beställdes av Länsstyrelsen i Skåne län i samband med planering av ett *Naturum* i Kåseberga. Målsättningen var att översiktligt sammanställa befintligt källmaterial och därvid prioritera de undersökningar som utfördes inom ramen för Aleprojektet, att utvärdera det samlade materialet, samt att föreslå framtida forskningsinsatser.

De ytor som undersökts vid Ales stenar har digitaliserades och ett brett urval av data har registrerats. Äldre uppgifter har också excerperats. Målsättningen har varit att samla allt relevant material till grund för en fornlämnings- och forskningshistorik och en uppdatering av kunskapsläget.

Sammanställningen visar att undersökningarna omfattade cirka 13 % av skeppssättningens yta. Drygt hälften av de 59 stenarna var föremål för någon form av arkeologisk utgrävning. Utvärderingen visar att projektet i flera avseenden var framgångsrikt. Kunskapen om skeppssättningens konstruktion har ökat markant, även om flera problem kvarstår. Bedömningen är att stenblockens placeringar i flertalet fall inte avviker nämnvärt från ursprungliga lägen. Kunskapen om enskilda block är i vissa avseenden mycket detaljerad.

En primär uppgift för projektet var att datera uppförandet av skeppssättningen. Det arkeologiska dateringsunderlaget bedöms uppfylla högt ställda krav, och visar entydigt att Ales stenar uppfördes inom perioden cirka 600–1000 e. Kr. Monumentala skeppssättningar med runstenar dateras i flera fall till 900-talet.

Debattens vågor har blåst särskilt höga kring stenskeppets funktion. De hypoteser som förmodligen har vunnit störst spridning i det allmänna medvetandet är att Ales stenar är en grav eller en solkalender. Ingen av dessa hypoteser är tillfredsställande. Det har inte påvisats någon grav som är samtida med Ales stenar, och detta är ovanligt också i andra monumentala skeppssättningar. Hypotesen att Ales stenar är ett solkalendarium förutsätter antagandet att monumentets orientering betingades av solen. Detta är ingen självklarhet, i synnerhet som stenskeppets riktning sammanfaller med kustlinjens och Kåsebergaåsens orientering.

Aktuell forskning betonar istället den komplexitet som ofta präglar de miljöer som monumentala skeppssättningar ingår i. Stenskeppen utgår ofta från en hög och i flera fall finns också en runsten. Detta tyder på att monumenten fyllde flera funktioner samtidigt. De kan ha varit platser för

kult och rättskipning samtidigt som de var minnesmärken, och i enstaka fall också gravar. Motivet bakom uppförandet kan ha bottnat i ett behov att stärka byggherrens maktposition som härskare och kultledare i en tid av förändring.

Fortsatt forskning kring Ales stenar föreslås fokusera på bruket av platsen, landskapet och det långa tidsperspektivet. Genom en kombination av arkiv- och kartstudier, paleoekologiska analyser, och arkeologiska provundersökningar kan Ales stenar och bruket av platsen sättas in i större sammanhang. Flera objekt med potential att utveckla kunskapen om Ales stenar har identifierats. En geofysisk prospektering visar att det kan finnas ett äldre monument, möjligen en bronsåldershög och/eller en långdös, ett kort stycke från skeppssättningen. En provundersökning skulle kunna tillföra ny kunskap om såväl Ales stenar som bruket av platsen över tid.

Slutligen framhålls att Ales stenar är en exceptionell fornlämning som engagerar samtiden i sällsynt hög grad. Forskning som belyser samtidsperspektivet på Ales stenar skulle vara av stort värde för kulturmiljövården och vid planering och utförande av ett *Naturum* i Kåseberga.

Bakgrund

Riksantikvarieämbetet, arkeologiska uppdragsverksamheten UV Syd har, på uppdrag av Länsstyrelsens kulturmiljösektion, utarbetat ett fördjupat kunskapsunderlag för fornlämning Valleberga 20:1 i Valleberga socken i sydöstra Skåne, känd som *Ales stenar* (fig.1).

Arbetet föranleddes av att Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Ystads kommun och Länsstyrelsen planerade att uppföra ett *Naturum* i Kåseberga (för miljökonsekvensbeskrivning, se Digitala uppgifter i källförteckning).

Enligt tillväxtverket är Ales stenar med 750 000 besökare Sveriges i särklass mest besökta fornlämning, och ligger även högt på listan vad gäller besöksmål och sevärdheter alla kategorier (för tillväxtverkets lista, se Digitala uppgifter). Tilläggas kan att Ales stenar med stor sannolikhet är Sveriges mest omskrivna och omdiskuterade enskilda fornlämning.

Det finns en omfattande kunskap om Ales stenar, men den är svårtillgänglig. Det tvärvetenskapliga projektet *Ales stenar och Kåsebergaåsen* som bedrevs under åren 1987–2005 genererade många mindre artiklar över åren, dock ingen syntes. Dessutom har grundläggande fakta om undersökningarnas utföranden inte varit tillgängliga. En sammanställning och utvärdering av befintlig kunskap om Ales stenar har därför bedömts vara viktig, liksom förslag på framtida forskningsinsatser.

Av olika skäl har arbetet med kunskapsunderlaget fått göras i etapper, från hösten 2006 till och med 2011. Ansvarig för utförandet är Bengt Söderberg, som tagit fram underlaget i samarbete med Annika Knarrström och Kennet Stark.

Rapportens disposition

Inledningsvis redovisas uppdragets direktiv och målsättning. Därefter presenteras Ales stenar i korthet medan fornlämningsmiljön på Kåsehuvud beskrivs något mer ingående. I följande avsnitt diskuteras och exemplifieras begreppen ”skeppssättning” och ”monumental skeppssättning”.

I nästa avsnitt redovisas arbetsgång, metoder och de källmaterial som ligger till grund för kunskapsunderlaget, med särskild fokus på projektet ”Ales stenar och Kåsebergaåsen”. Nästföljande kapitel utgörs av en kronologiskt upplagd fornlämnings- och forskningshistorik. Det uppdaterade kunskapsläget redovisas i kapitlet ”Vad vet vi om Ales stenar efter de insatser som gjorts?” Avslutningsvis utvärderas det samlade materialet, och förslag på fortsatta forskningsinsatser lyfts fram. En återkoppling görs till projektets målsättning.

Deskriptiva redogörelser för de undersökningar som har utförts inom ramen för projektet ”Ales stenar och Kåsebergaåsen” och de data som projektet har genererat redovisas i bilaga 1–5. I bilaga 6 har urkunder samlats som belyser fornlämningens status kring åren 1916, 1942 och 1956.

Direktiv och målsättning

Uppdragets direktiv anges i Länsstyrelsens beslut (2006-06-02):

> ”Detta skall innehålla en översiktlig sammanställning av det nuvarande forsknings- och kunskapsläget om Ales stenar och skall omfatta hela platån som fornlämningen ligger på (kontexten). Alla kända fakta och teorier om Ales stenar skall redovisas. En kartläggning av genomförda arkeologiska undersökningar skall prioriteras. Materialet skall sammanställas i en databas och även lägesuppgifterna skall digitaliseras. En utvärdering av det framtagna materialet skall göras. Den skall också lyfta fram målsättningar och problemområden som behöver belysas ytterligare (framtida forskningsinsatser).”

Målsättningen var att sammanställa befintligt källmaterial på ett översiktligt sätt, så att det kan fungera som planerings- och beslutsunderlag för länsstyrelsen och, mer generellt, som kunskapsunderlag för alla som är intresserade av Ales stenar.

Uppdragets andra del bestod i att identifiera problemområden och föreslå fortsatta forskningsinsatser. Det övergripande målet består i att undersöka vilka förutsättningar som finns för att sätta skeppssättningen i kontext. Med begreppet kontext menas i första hand *tid* (för uppförande och bruk av skeppssättningen) och *rum* (platsbruk och landskapsutnyttjande). Till dessa båda dimensioner ska det förhoppningsvis i förlängningen vara möjligt att öppna upp för diskussion kring ett *aktörsperspektiv*, och ett socialt sammanhang. Vem eller vilka uppförde Ales stenar, hur, och varför?

Figur 2. Vy över Kåseberga med Kåsehuvud och Ales stenar i fonden. Foto: Bertil Centervall, LUHM.

Ales stenar och Kåsehuvud

Skeppssättningen Ales stenar är monumentalt belägen på Kåsehuvud, en åshöjd som skjuter ut i havet vid tätorten Kåseberga i sydöstra Skåne (fig. 1 och 2). Åshöjden är en topografiskt väl avgränsad del av Kåsebergaåsen, vilken följer kusten från Kabusafältet i väster till Sandhammaren i öster utmed en 12–13 kilometer lång sträcka.

Ales stenar

Skeppssättningen är orienterad i riktning sydost-nordväst, det vill säga samma i riktning som kustlinjen och Kåsebergaåsen. Den är belägen på en höjd av cirka 37 meter över havet, ett femtiotal meter från rasbranten ned mot strandbrinken.

Ales stenar består idag av 59 stenblock (fig. 7). De fyra blocken i mittlinjen – de båda stävstenarna, roderstenen och den liggande så kallade altarstenen – utgörs av kvartsitisk sandsten medan stenblocken i de båda relingarna är urbergsblock, främst olika slags granit. Stävstenarna reser sig 2,4 respektive 3 meter över markytan. Stenblockens höjd avtar mot mitten

av skeppssättningen. De markant spolformiga stenblocken är vända med största bredden i skeppets längdriktning.

Uppgifter om skeppssättningens mått varierar något i olika sammanhang. Enligt den inmätning som gjordes inom ramen för detta projekt, är skeppssättningen drygt 70 meter lång; bredden uppgår till knappt 19 meter (längden mätt från utsidorna av stävsten och rodersten, bredden från utsidorna av stenblocken).

Ales stenar är den största *bevarade* skeppssättningen i Sverige. Skånes och Sveriges största kända skeppssättning har framkommit vid arkeologiska undersökningar i Färlöv, utanför Kristianstad. Dess längd uppskattas till mellan 74 och 81 meter, och bredden till 18 meter. Ytterligare några skeppssättningar i Danmark är större än Ales stenar. Den största kända skeppssättningen överhuvudtaget är häpnadsväckande 354 meter lång och finns i Jelling, på Jylland.

Kåsehuvud och slätten

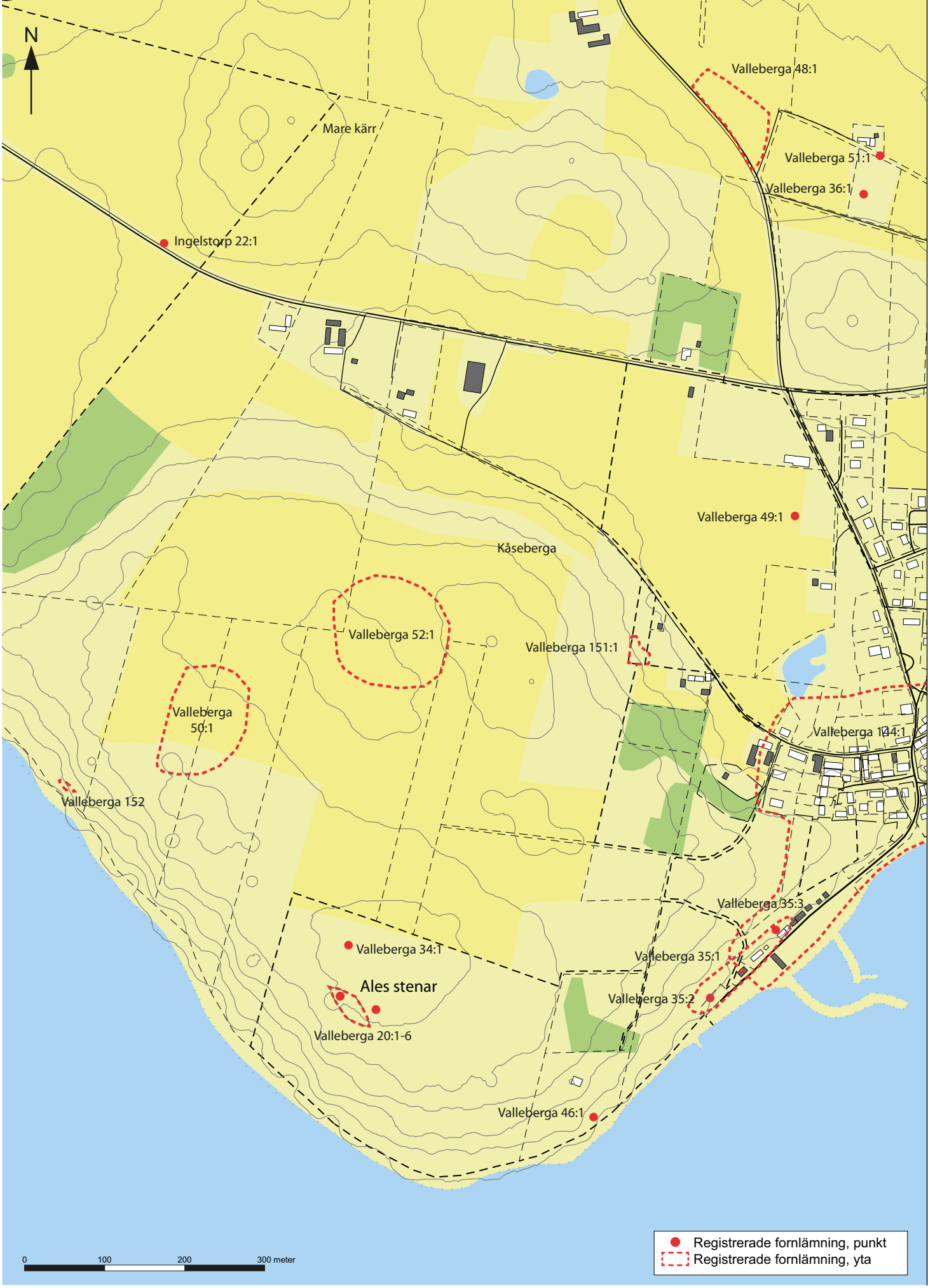
Kåsehuvud utgörs av en cirka 40 hektar stor relativt plan yta med rasbranter ned mot havet i väster och sydost. Inåt land sluttar terrängen något mjukare ned mot lägre terräng med odlad mark i norr och bebyggelse i nordost (fig. 2 och 3).

Platåns geologiska uppbyggnad kan studeras i rasbranterna mot havet. Underst finns mer än fem meter tjocka lager med stenigt grus. Dessa överlagras av mellan 10–15 meter mo, sand och grus som i sin tur överlagras av en lerig, kalkrik morän, med en mäktighet som varierar från en till fyra meter. Moränen är ställvis täckt av flygsand som lokalt kan uppgå till ett djup av flera meter (Daniel 1986).

Kåsehuvud är en utsatt miljö, med erosion av både överytan och slänten mot havssidan. Omfattningen av erosionen är svår att uppskatta. En strandmorfologisk studie har gjorts av SGI avseende stranderosion utmed kuststräckan. Bedömningen är att kustlinjen vid Kåsehuvud har varit relativt stabilt åtminstone sedan 1800-talets mitt (Hågeryd m fl. 2005:22ff). I ett längre tidsperspektiv visar förekomsten av förhistoriska kulturlager och anläggningar på olika platser i strandbrinken och rasbranterna uppe på platån att delar av Kåsehuvud i väster har eroderats bort medan andra partier i sydost tycks vara i huvudsak intakta.

Fiskeläget Kåseberga (Valleberga RAÄ 144) är beläget öster om Kåsehuvud och omnämns första gången år 1537. Fiskelägets storlek är okänd fram till den svenska erövringen av Skåne. År 1658 förtecknades sju fiskare som erlade skatt i Kåseberga, och mantalslängden omfattade 18 personer. Lantmäterikartan från 1704 visar att bebyggelsen vid denna tid låg på strandremsan (fig. 10). Efter en storm på 1740-talet flyttades bebyggelsen till ett mer skyddat läge upp mot backen, där den ligger idag. Hamnen byggdes i etapper under 1880-talet (Wikborg 2002).

På den idag delvis åter bebyggda strandremsan invid branten, ungefär vid hamnen, har man undersökt anläggningar och husgrunder med datering till 1600-talet (Jacobsson 1979 ATA; Valleberga RAÄ 35). Vid de begränsade

N
Valleberga 48:1
Mare kärr
Valleberga 51:1
Valleberga 36:1
Ingelstorp 22:1
Valleberga 49:1
Kåseberga
Valleberga 52:1
Valleberga 151:1
Valleberga 50:1
Valleberga 144:1
Valleberga 152
Valleberga 35:3
Valleberga 34:1
Valleberga 35:1
Ales stenar
Valleberga 35:2
Valleberga 20:1-6
Valleberga 46:1
0
100
200
300 meter
Registrerade fornlämning, punkt
Registrerade fornlämning, yta

undersökningarna fann man också lämningar av stenålderskaraktär och flera kulturlager. Ett stycke söder om RAÄ 35 har man under senare år funnit exponerade kulturlager på strandbrinken. Ett träkolsprov från lagret har daterats till cirka 700-talet f. Kr. (Mörner 2011:16).

Det finns också en uppgift om tre sländtrissor med datering till yngre järnålder, vilka har tillvaratagits från hamnområdet (Strömberg 1990, s. 93). Slutligen har man funnit skelettrester av människa i strandvallen sydväst om hamnen (Wihlborg 1984 ATA; Valleberga RAÄ 46).

Mer generellt kan sägas att topografin och anläggandet av fiskeläget visar på att området vid Kåsehuvud har erbjudit relativt gynnsamma förutsättningar för en naturhamn på en utsatt kuststräcka. Vid foten av Kåsehuvud finns lämningar efter åtminstone en så kallad kåsa, det vill säga en enkel pir bestående av stenblock som sannolikt nyttjats som hamnplats under nyare tid. Förleden i ortnamnet Kåseberga syftar eventuellt just på en sådan ”kåsa”. Enligt en annan tolkning syftar förleden på ”vårdkase” (Wikborg 2002).

Ser vi till själva platån Kåsehuvud, så har flera boplatser registrerats i ett öst-västligt bälte över de norra delarna av platån, cirka 400 till 500 meter norr om Ales stenar (fig. 3). Vid rasbranten i väster blottlades ett sotigt kulturlager med härdar och kokgropar utmed en 15 meter lång sträcka i samband med kraftig stranderosion i början av 1990-talet (Valleberga RAÄ 152). Kulturlagret var överhöljt av ett närmare 1,9 meter tjockt lager, främst bestående av sand (fig. 34).

Uppe på platån, ett stycke åt öster, har en boplats avgränsats genom fynd av bearbetad flinta (Valleberga RAÄ 50). Vid ytinventeringar har ett relativt omfattande flintmaterial framkommit i denna miljö. Materialet har redovisats mer i detalj, och dess sammansättning indikerar att aktiviteterna var mest omfattande under mellanneolitikum (Strömberg 1990:97f; se även Bilaga 5).

Ytterligare ett stycke åt öster har härdar plöjts upp (Valleberga RAÄ 52). Söder om detta fornlämningsområdet och ett hundratal meter norr om Ales stenar framkom också ett ganska omfattande material med bearbetad flinta och andra material, som visar på aktiviteter under främst mellan- och senneolitikum. Ett fragment av en ryggtappsskära av brons från detta område härrör från yngre bronsålder (Strömberg 1990:94ff). Slutligen har platsen för ett sotigt kulturlager registrerats i slänten mot fiskeläget i öster (Valleberga RAÄ 151).

Av en senare artikel framgår att ytterligare inventeringar i området har bedrivits, och att fler fynd och fyndplatser har identifierats. ”Hela det område som ligger vid den gamla uppfarten från Killevägen mot Ales stenar rymmer lämningar från forntida vistelser, främst under yngre stenålder, men i någon utsträckning även bronsålder” (Strömberg 1994a:16). Någon mer detaljerad redovisning än så har inte publicerats.

Figur 3. Registrerade fornlämningar på Kåsehuvud med omgivningar. Utdrag från fastighetskartan med uppgifter från FMIS. Höjdkurvor med ekvidistans 5 meter.

Den sydvästra och södra delen av platån, i mer direkt anslutning till Ales stenar, har också varit föremål för ytinventeringar, men eftersom dessa områden ligger i vall har förutsättningarna varit begränsade. Också från detta område finns rapporter om härdar som plöjts upp, och ett flintmaterial har samlats in som främst indikerar aktiviteter under senneolitikum. Viss information om skeppssättningens närområde finns också genom de prospekteringar som har gjorts, liksom de schakt som har grävts inom ramen för olika projekt. Dessa har dock inte bidragit med någon mer substantiell kunskap. Ett femtiotal meter norr om Ales stenar finns platsen för en nedgrävd bautasten (Valleberga RAÄ 34).

Ales stenar till trots så framstår Kåsehuvud och Kåsebergaåsen som en förhållandevis marginellt utnyttjad del av den fornlämningsrika, kustslätten. I denna fullåkersmiljö är flertalet fornlämningar inte synliga ovan mark. Bland synliga monument finner vi megalitgravar, bronsåldershögar, och rester efter järnåldersgravfält med resta stenar. Just bronsåldern framhålls ofta som en särskilt rik period i Valleberga socken, där undersökningar av gravhögar har visat på metallrikedom. En viktig fyndplats finns vid Mare kärr på den norra sidan av Kåsebergaåsen drygt en kilometer norr om Ales stenar. Fyndet utgörs av tio bronsyxor som dateras till bronsålderns andra period (Strömberg 1990).

Men de synliga monumenten är ju bara toppen av isberget. Märta Strömbergs bebyggelsearkeologiska undersökningar inom ramen för det Hagestadsprojektet visar att det finns rika fynd från alla perioder i Ingelstorps, Valleberga och Löderups socknar (Strömberg 1980). Ser vi till bygden närmare Ystad, så förmedlar det tvärvetenskapliga Ystadprojektet en likartad bild, där rika fynd från alla perioder finns på den angränsande kustslätten kring Stora Köpinge (Larsson, Callmer & Stjernquist 1992).

Skeppssättningar

I traditionell arkeologisk terminologi sorterar Ales stenar under en brett definierad typ av fornlämning – stensättningar med spetsoval form – vilka benämns *skeppssättningar*. Typen inrymmer stensättningar av högst varierande storlek, konstruktion och karaktär från olika perioder. Dessa kan ha varit synliga ovan mark eller dolda under högar. Sammantaget räknar man med att det finns omkring 2 000 kända skeppssättningar, i första hand inom svenskt område men också i Danmark och Norge. Enstaka exemplar finns i Finland, Baltikum, Polen och Tyskland.

Relevansen av begreppet skeppssättning har ifrågasatts av docent Curt Roslund, som menar att Ales stenar avviker genom att ”Sydändan är stympad och båda sidorna företer en markant brytning på mitten” medan stenraderna i alla andra större välbevarade skeppssättningar ”böjer sig i en jämn båge utan avbrott från förstäv till akterstäv” (Roslund 1990:114). Men även om Ales stenar uppvisar en del drag som är (eller kan vara) unika – vilket ju också andra jämförbara skeppssättningar i varierande utsträckning gör – kan man inte bortse från att fornlämningen definitionsmässigt svarar upp mot denna kategori.

En skeppssättning är en symbolisk framställning av en båt (Kobylinski 1995). Båten som symbol förekommer i begravningsritualer under i stort sett alla förhistoriska perioder. Det kan vara i form av ett ”simulerat” skepp som ju en skeppssättning är, eller i form av riktiga båtar eller skepp, som begravdes eller brändes tillsammans med den döda. Båtsymboliken är också närvarande i många andra sammanhang. Riktiga båtar eller framställningar av båtar förekommer som offer. Vidare är båtar avbildade på hällristningar eller föremål av olika slag, och under vissa perioder uppvisar husen former som närmar sig båtens. Båtsymboliken knyter an till föreställningar om liv och död och är närvarande under hela förhistorien.

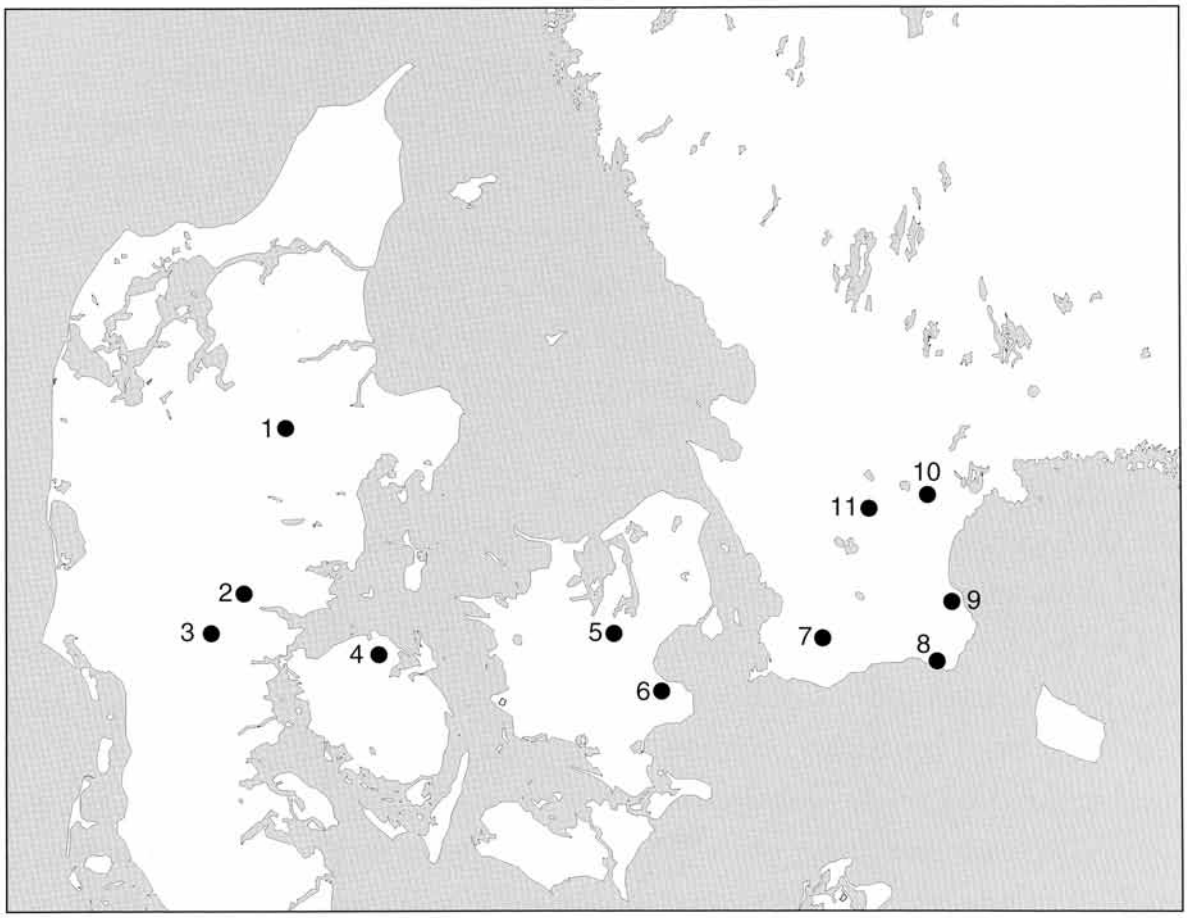
Det finns en relativt omfattande forskning om skeppssättningar. Föreliggande text utgår från arbeten av Mikael Müller-Wille (1970), Torsten Capelle (1986, 1995) och, i synnerhet, Felix Vestergaard (2006, 2007).

Jämförelsevis få skeppssättningar har varit föremål för arkeologiska undersökningar: En uppskattning anger att ett hundratal skeppssättningar har varit föremål för undersökningar (Vestergaard 2007:148). Av dessa anges cirka 35 vara säkert daterade till bronsåldern. Övriga daterade skeppssättningar har, med enstaka undantag, tillkommit under en period från 500-talet till 900-talets slut.

De säkert daterade skeppssättningarna ligger till grund för typologiseringar. Så är exempelvis skeppssättningar som med säkerhet har daterats till bronsålder som regel små, mellan 2 till 16 meter, och består ofta av mindre, tätt ställda stenar. Vidare kan de vara täckta av en samtida hög eller invändigt fyllda med jord eller sten. Skeppssättningar som dateras till bronsålder är särskilt vanligt förekommande i vissa regioner, exempelvis på Gotland eller i Södermanland.

Skeppssättningar är väl representerade på järnåldersgravfält i sydöstra Skåne. I några fall har undersökningar utförts, exempelvis i Gårdlösa, där två skeppssättningar som var 11 respektive 20 meter långa innehöll gravar som daterades till vendeltid (Stjernquist 1993:74ff). I närmare anslutning till Ales stenar finner vi på C.G.G. Hilfelings karta över Valleberga (Hilfeling 1777; Kongens Haandbibliothek, København) en lokal med skeppssättningar och resta stenar kallad ”Walles hög”. På denna plats, fyra kilometer nordost om Kåseberga finns idag endast en dåligt bevarad cirka 17 meter lång skeppsformig stensättning (Valleberga RAÄ 6).

Av särskilt intresse i förhållande till Ales stenar är den förmodade skeppssättning som identifierades inom ramen för Ystadprojektet, nära Kabusaåns utlopp en knapp mil västnordväst om Kåsehuvud (Stora Köpinge RAÄ 61). Den borttagna cirka 45 meter långa skeppssättningen framträder distinkt på ett flygfotografi och är belägen invid tre, ursprungligen fyra, bronsåldershögar, som ligger på rad. Vid en provundersökning 1986 konstaterades att det under mark fanns stora stenblock i rubbat läge samt nedgrävningar (efter stenblock) och sotlager. Den förmodade skeppssättningens storlek, och dess läge på en markerad höjd med fri utsikt över havet och Ystadslätten, erinrar starkt om Ales stenar (Tesch 1993:71f).

Figur 4. Platser med monumentala skeppssättningar i Danmark och Skåne. Efter Vestergaard 2007. 1) Vejerslev, 2) Jelling, 3) Bække,4) Glavendrup, 5) Lejre, 6) Tryggevælde, 7) Södra Ugglarp, 8) Kåseberga, 9) Torup, 10) Färlöv, 11) Ljungarum.

Monumentala skeppssättningar

Den brett definierade kategorin av skeppssättningar inrymmer en liten grupp av så kallade ”monumentala skeppssättningar” som Ales stenar räknas till. Med denna benämning avses skeppssättningar av stora, resta stenar med en total längd av minst 40 meter. Gränsen har föreslagits av Torsten Capelle, dels utifrån monumentaliteten i sig, dels för att det sällan har påvisats entydiga gravar i skeppssättningar som är längre än 40 meter (Capelle 1986).

Monumentala skeppssättningar är kända från drygt ett tjugotal platser, varav elva finns i Danmark och Skåne och resterande i Sverige (fig. 4). På vissa platser, exempelvis i Lejre och Färlöv finns det flera skeppssättningar. I Lejre räknar man med att det har funnits minst fyra skeppssättningar och de två som delvis har bevarats faller inom denna kategori. I Färlöv har man funnit spår efter tre skeppssättningar; två, möjligen samtliga tre faller inom kategorin. I något fall, främst Torup, är uppgifterna osäkra.

Det är högst sannolikt så, att de monumentala skeppssättningarna ursprungligen har varit betydligt fler till antalet. De är ofta dåligt bevarade, och har i flera fall endast kunnat påvisas genom arkeologiska undersökningar. Ovan nämnda skeppssättning vid Kabusaån är förmodligen ett exempel

på detta, och i skrivande stund har ett nytt fynd av en cirka 40 meter lång skeppssättning rapporterats från Hammars socken, vid Kristianstad (http://www.sydsvenskarkeologi.se/undersokningar-hammarshus-2011.htm)

Av tidsskäl har denna framställning fått avgränsas till att behandla monumentala skeppssättningar i Skåne och Danmark. Dessa har nyligen varit föremål för en specialstudie av Felix Vestergaard (Vestergaard 2006, 2007). Utifrån fyndmaterial, naturvetenskapliga dateringar och förekomsten av runstenar argumenterar han för att de danska skeppssättningarna uppfördes under perioden cirka 900–970 e. Kr. Eftersom dateringsunderlaget överlag är sämre för de skånska skeppssättningarna reserverar han sig för dateringar av dessa och menar att de möjligen kan vara något äldre. Typologiskt är det emellertid inget som talar mot att de är samtida med de danska motsvarigheterna (Vestergaard 2007:148ff).

De bättre förutsättningarna för datering av danska skeppssättningar av detta slag beror inte minst på att runstenar i flera fall ingår i dem. Ett klassiskt exempel är runstenen från själländska Tryggevælde (DaRun 230) som tillkännager att Ragnhild, Ulv´s syster, lät resa runstenen, kasta upp en hög och resa en skeppssättning (*skæið*) till minne efter hennes make Gunulv. Ordet *skæið* anses beteckna dels ett större krigsskepp, dels en skeppssättning (Moltke 1985:224; jfr också Palm 2004:350).

Av inskriften framgår således att monumentala skeppssättningar i en del fall ingick i komplexa fornlämningsmiljöer, tillsammans med andra typer av monument. Vi får också veta något om funktionen. Monumentet uppfördes till minne av maken Gunulv. Detta återkommer vi till i kapitlet ”Vad vet vi om Ales stenar…”, i diskussionen om de monumentala skeppssättningarnas funktioner.

Arbetsgång och metod

Arbetet med kunskapsunderlaget inleddes med att upprätta ett Intrasisprojekt (S2006:051). Metadatamallen skapades och en förnyad genomgång av relevanta källmaterial gjordes. En bakgrundskarta lades till projektet, vilken omfattar Kåsehuvud och de närmaste omgivningarna samt registrerade fornlämningar. Diverse arkivhandlingar i form av bilder och dokument lades sedan in i projektet.

Därefter utfördes fältarbetet, i form av inmätning av Ales stenar med totalstation. Fältarbetet innefattade också en heldag där två arkeologer systematiskt vandrade över platån och de närmaste omgivningarna. Vid detta besök mättes en del synliga strukturer och exponerade kulturlager i rasbranten in med GPS (Valleberga RAÄ 152). Denna information fördes över till intrasisprojektet.

De flesta data som är av relevans för arbetet har sin upprinnelse i de insatser som utförts inom ramen för projektet *Ales stenar och Kåsebergaåsen*, vilket drevs av professor Märta Strömberg under åren 1987 till 2005 (i fortsättningen benämnt Aleprojektet). Projektet var tvärvetenskapligt till sin karaktär och innefattade årligen återkommande arkeologiska utgrävningar från 1989 till 2004.

Under arbetet med föreliggande rapport fördes samtal med Märta Strömberg fram till år 2009, då dokumentation i form av fältritningar överlämnades. Besök har också gjorts på Lunds Universitets Historiska Museum (LUHM) för att skapa en uppfattning om fyndmaterialet från Ales stenar. Viss tid har också lagts på fortlöpande informationsinsatser i form av föredrag på ett seminarium i Lund om fornlämningsmiljöer (http://www.raa.se/publicerat/rapp2007_13.pdf), och i Kåseberga, på arkeologidagen 2009, samt framställning av faktaunderlag för ny skylt och guideutbildning 2009.

Källmaterialet

Källmaterialet som relaterar till Ales stenar och Kåsehuvud är omfattande och tämligen disparat. I denna sammanställning, som inte kan göra anspråk på att vara heltäckande, har materialet delats upp i fem huvudsakliga kategorier varvid kategori 1 och 2 har prioriterats.

1 Arkeologiska undersökningar inne i eller i direkt anslutning till skeppssättningen (fältritningar, rapport, artiklar).

2 Undersökningar av stenblocken i skeppssättningen (fältritningar, arkivhandlingar, rapporter, artiklar).

3 Prospekteringar i och/eller invid skeppssättningen (djupskivor RAÄ UV teknik, rapport i manus, artiklar).

4 Äldre uppgifter om skeppssättningen (arkivhandlingar, artiklar).

5 Kåsehuvud (artiklar, rapporter, besiktning).

Kategorierna överlappar i viss utsträckning varandra. Som exempel har information om stenblocken framkommit genom arkeologiska undersökningar (1), undersökningar av stenblocken (2) samt genom äldre uppgifter (4).

Genomgången av källmaterial som följer är av metodisk och översiktlig karaktär. Detaljerad information har sammanställts i tabeller och andra översikter, vilka redovisas i bilaga 1–5.

1. De arkeologiska undersökningarna 1989–2004

Det primära källmaterial som vi har haft tillgång till utgörs av de fältritningar som framställdes inom ramen för de arkeologiska undersökningarna inom Aleprojektet 1991–2004. Vi har således inte haft tillgång till fältritningarna för de båda undersökningar som utfördes 1989 och 1990. Den förra undersökningen är rapporterad (Strömberg 1990: ATA) och har även redovisats i en artikel (Strömberg 1990). Den senare har också redovisats i artikelform (Strömberg 1991). Även dessa schaktplaner har digitaliserats, utifrån nämnda rapport och artiklar. Samtliga undersökningar som har

genomförts inne i eller strax utanför skeppssättningen är därmed inkluderade i sammanställningen.

Fältritningarna

De sammanlagt 92 ritningsbladen från de arkeologiska undersökningarna 1991–2005 sorterades årsvis och respektive blad tilldelades ett temporärt nummer (Bilaga 1). Ritningarna scannades med god upplösning, varefter de fördes in i Intrasisdatabasen som bildobjekt. Till varje bildobjekt utfördes en registrering av typ, format, skala och – i förekommande fall – vem som upprättat ritningen. Respektive bildobjekt relaterades i sin tur till de arkeologiska projekt, som registrerats under Projekt/typ, samt till de schakt eller sektioner som avbildats.

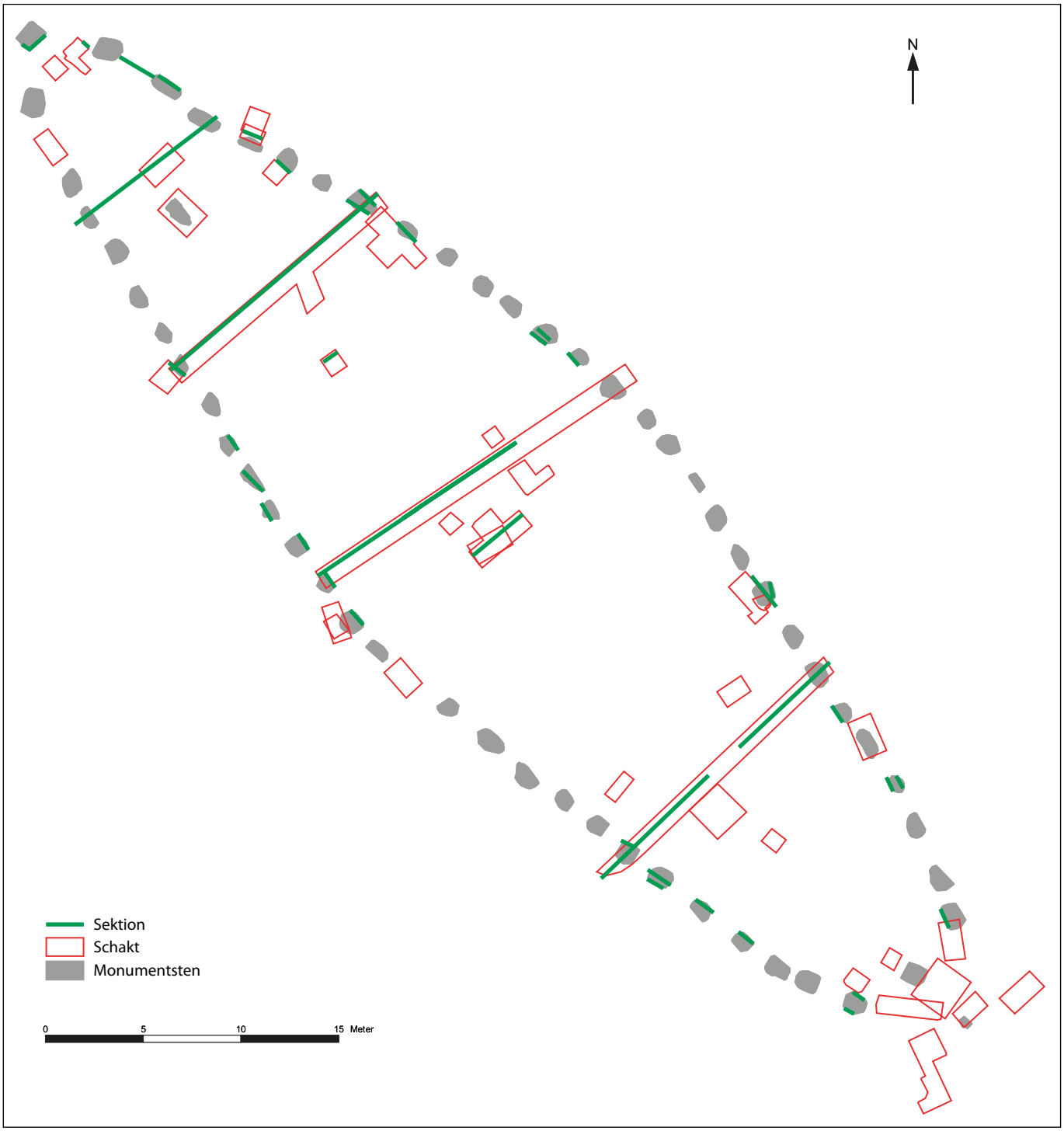
Efter scanningen rektifierades de ritningar som innehåller avbildningar av schakt eller sektioner. I vissa fall var rektifieringen komplicerad, eftersom angivelserna av läge skiftar ifråga om precision och tydlighet. Dokumentationen har ofta relaterats till positionsangivelser såsom ”mellan sten XX och XX” eller ”insidan av sten XX”. Till stöd för lokaliseringen finns en handritad, övergripande schaktplan, vars skala emellertid gör den något skissartad. Rektifieringen håller med andra ord inte den precision som vore önskvärd och som med moderna mätdata är standard. I något fall har inte adekvat läge kunnat identifieras och då har inte någon rektifiering utförts. De schakt och sektioner som uppges vara belägna utanför monumentet togs heller inte upp.

De rektifierade ritningarna låg till grund för den vidare digitaliseringen av schakt och sektioner. I vissa fall har endast en sektion avbildats, men ingen plan över det schakt som måste ha tagits upp, eller vice versa. I avsaknad av data rörande vissa schakts omfattning digitaliserades endast utsträckningen av de avbildade sektionerna. Däremot digitaliserades läget för samtliga sektioner som avbildats, vilka kan vara flera per schakt. Detta innebär att totalt 34 schakt och 41 sektioner har digitaliserats och förts in i Intrasis. Samtliga objekt har relaterats till respektive arkeologiskt projekt. Där det har varit möjligt och bedömts som påkallat har de också relaterats sinsemellan.

Undersökningarnas omfattning

Figur 5 visar samtliga rektifierade schakt och sektioner som har tagits upp inom och invid skeppssättningen under åren 1989–2004.

Hur stor del av skeppssättningen undersöktes? Insatsernas totala omfattning (34 schakt och totalt 41 dokumenterade sektioner) kan beräknas på lite olika sätt. Ett antal schakt och sektioner har tagits upp strax utanför skeppssättningen, och följande siffror inkluderar samtliga undersökningar utom det 11,5 m^2 stora schaktet S5001 ett stycke sydost om den så kallade roderstenen. Överlappande schakt, totalt cirka 4,5 m^2, räknas också bort. Med dessa undantag omfattar schakten sammantaget en yta av 103 m^2. Till detta kommer ett antal sektioner som saknar schakttillhörighet. Om vi i dessa fall schablonberäknar bredden till en meter så tillkommer en yta av 31 m^2. Enligt denna beräkning har således totalt 134 m^2 undersökts, innanför och i direkt anslutning till skeppssättningen.

Figur 5. Skeppssättningen med samtliga digitaliserade schakt och sektioner.

Skeppssättningens yta kan beräknas på flera sätt. Området innanför de resta stenarna är cirka 770 m^2. Men eftersom flera schakt och sektioner är belägna strax utanför stenblocken i skeppssättningen är det i detta sammanhang lämpligt att räkna med en cirka 1 meter bred remsa utanför stenblocken. Ytan uppgår då till cirka 1020 meter. Enligt denna beräkningsmetod har undersökningarna totalt omfattat cirka 13 % av skeppssättningen. Schakten är relativt jämnt fördelade så att de olika delarna av skeppssättningen har undersökts.

Avslutningsvis ska de totalt 13 schakt som grävdes på avstånd från skeppssättningen kommenteras i korthet. Dessa digitaliserades inte eftersom lägesangivelserna i de flesta fall var problematiska. Bedömningen var att arbetsinsatsen inte stod i proportion till de resultat som uppnåddes vid dessa undersökningar. Insatserna diskuteras kort i kapitlet ”Vad vet vi om Ales…” under rubriken ”Fornlämningsmiljön”, tillsammans med resultaten av 2011 års undersökning (Duczko 2011).

Urval av data

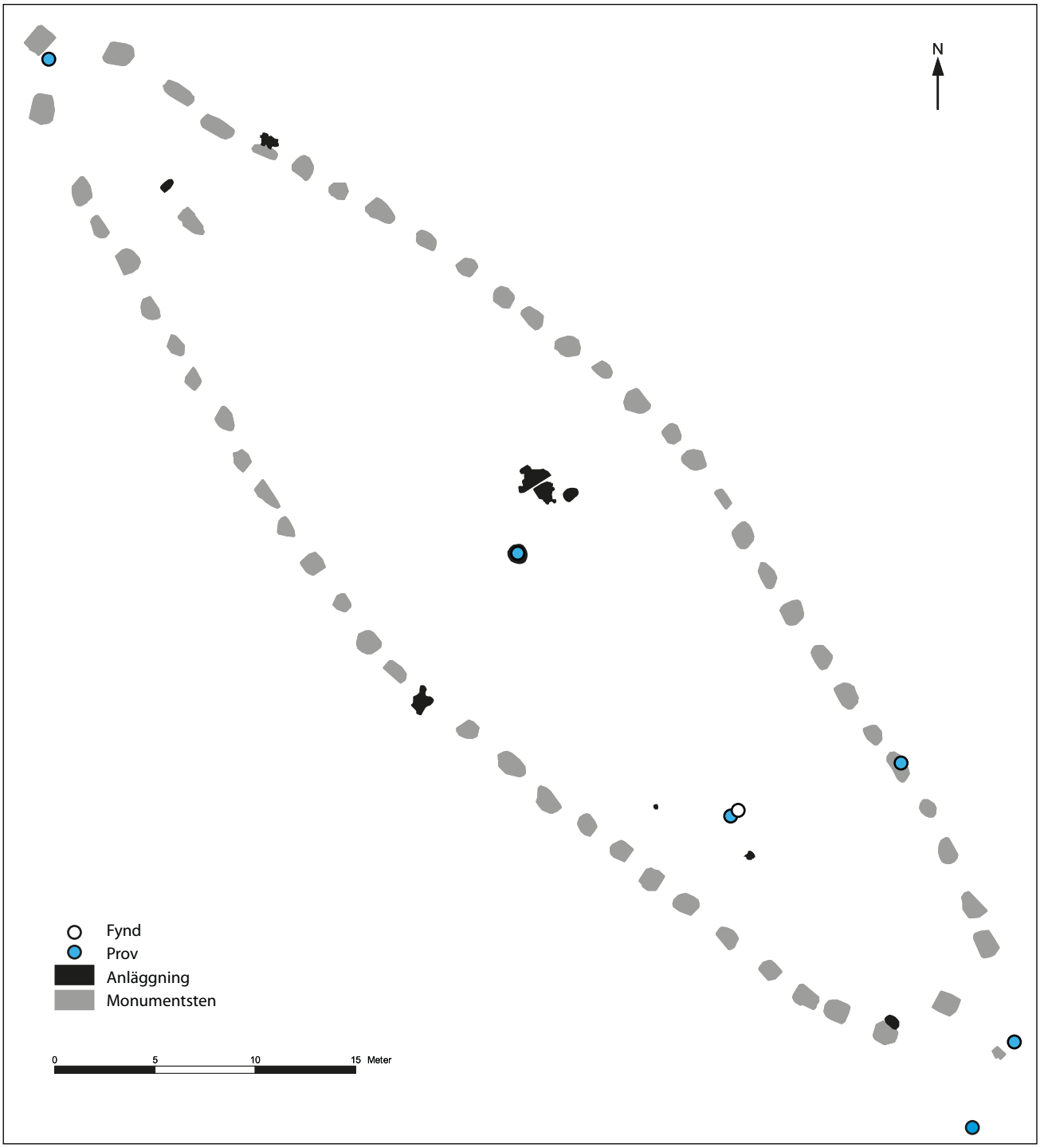
Utöver information om schaktens/sektionernas lägen och storlek som vi skapat genom rektifieringen har vi gjort korta schaktbeskrivningar (matjordsdjup, uppgifter om arkeologiska fynd och anläggningar, stenpackningar och skålgropsförekomster vid stenblocken, samt ^{14}C-analyserat material). I bilaga 2 redovisas dessa uppgifter årsvis (1989–2005), tillsammans med schaktplaner.

Totalt har 19 arkeologiska anläggningar, fynd eller ^{14}C-analyserade prover digitaliserats (fig. 6). Dessa fördelar sig enligt följande:

- 7 ^{14}C-prover
- 6 stenpackningar
- 3 gropar
- 1 stolphål
- 1 stenblock
- 1 keramikkärl

Mer detaljerad information om anläggningarna finns i bilaga 2 och 3 och ^{14}C-analyserna redovisas i kapitlet ”Vad vet vi om Ales stenar…”.

Det bör betonas att de anläggningar som registrerats är ett urval. I något fall har markerade anläggningar (sannolikt stolphål?) valts bort, eftersom det inte finns någon skriftlig kommentar som ger information om vad de egentligen representerar. Vidare är det i några fall problematiskt att skilja strukturer som tolkats som stenpackningar från glesa ansamlingar av stenar som kan vara omrörda stenpackningar eller ytor med naturlig förekomst av stenar. Det fåtal anläggningar och fynd som Märta Strömberg lagt särskilt vikt vid i sina rapporter och artiklar ingår i urvalet. Slutligen bör det påpekas att vi inte har digitaliserat de stenpackningar som finns i anslutning till de stående stenarna. Dessa behandlas nedan.

Figur 6. Skeppssättningen med digitaliserade anläggningar, fynd och ^{14}C-analyserade träkolsprov.

2. Undersökningar av stenblocken

En redovisning av stenblocken i skeppssättningen förutsätter att stenarna är numrerade (fig. 7). I föreliggande arbete har vi använt oss av en kombination av bokstäver och siffror (M = mittlinjen, S = sydvästra sidan, N = nordvästra sidan. Numreringen börjar i nordväst). Detta system arbetades ut i samband med den geologiska studien och har sedan dess använts inom Aleprojektet (se nedan; Bergström m fl. 1988).

Stenblocken har varit föremål för flera olika slags undersökningar och analyser. Utöver de arkeologiska undersökningarna rör det sig om:

- Bergarts- och proveniensbestämningar (Bergström m fl. 1988; Bergström 1990)
- Vittringsanalys (Sjöberg 1993)
- Lavkronologisk studie (Danerud & Lundell 1991).

I sistnämnda studie karterades också lagningar av stenblock som utfördes 1959.

Undersökningarnas omfattning

Totalt har 32 stenblock berörts av arkeologisk undersökning i form av utgrävning (fig. 8). Det finns således någon form av utgrävningsdata för drygt hälften, eller 54 % av stenblocken som ingår i skeppssättningen. Till detta kommer fundamentet till den sten som fattas, mellan S15 och S16.

Urval av data

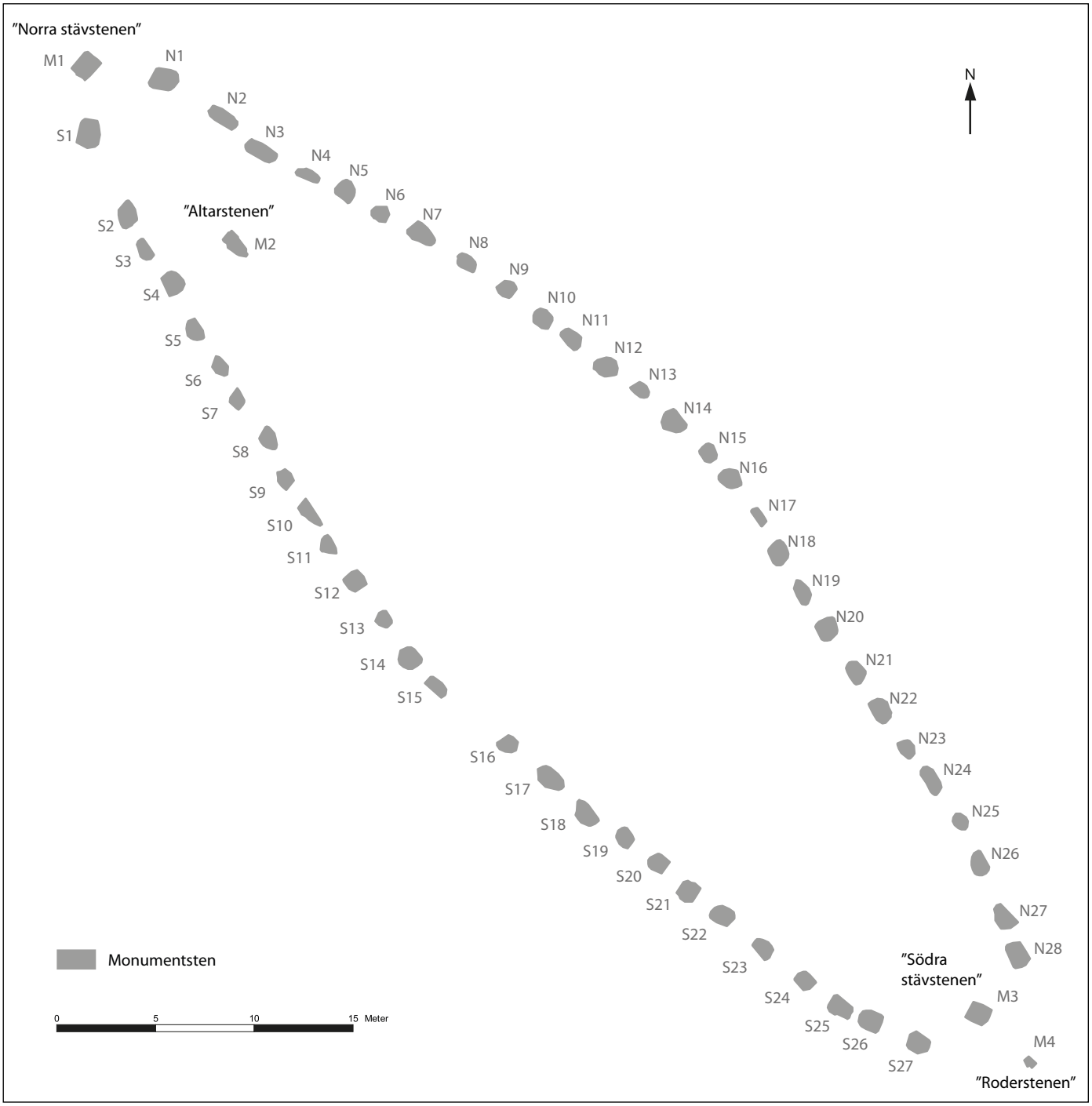
Ett urval av data från ovan nämnda analyser och arkeologiska undersökningar har registrerats under respektive stenblock.

Uppgift om förekomst av stenpackningar eller -fundament har registrerats. Vi har också registrerat stenblock med säker respektive eventuell förekomst av skålgropar, utifrån fältritningar och uppgifter i artiklar. En sammanfattning av dessa data i tabellform finns i bilaga 4. Här har vi lagt tyngdpunkten på geologiska data. Med enstaka undantag är bedömningen att vittringsanalysen och den lavkronologiska studien inte var så givande i ett kulturhistoriskt perspektiv. Stenpackningar och i synnerhet skålgropsförekomster redovisas mer detaljerat i kapitlet ”Vad vet vi om Ales stenar…”.

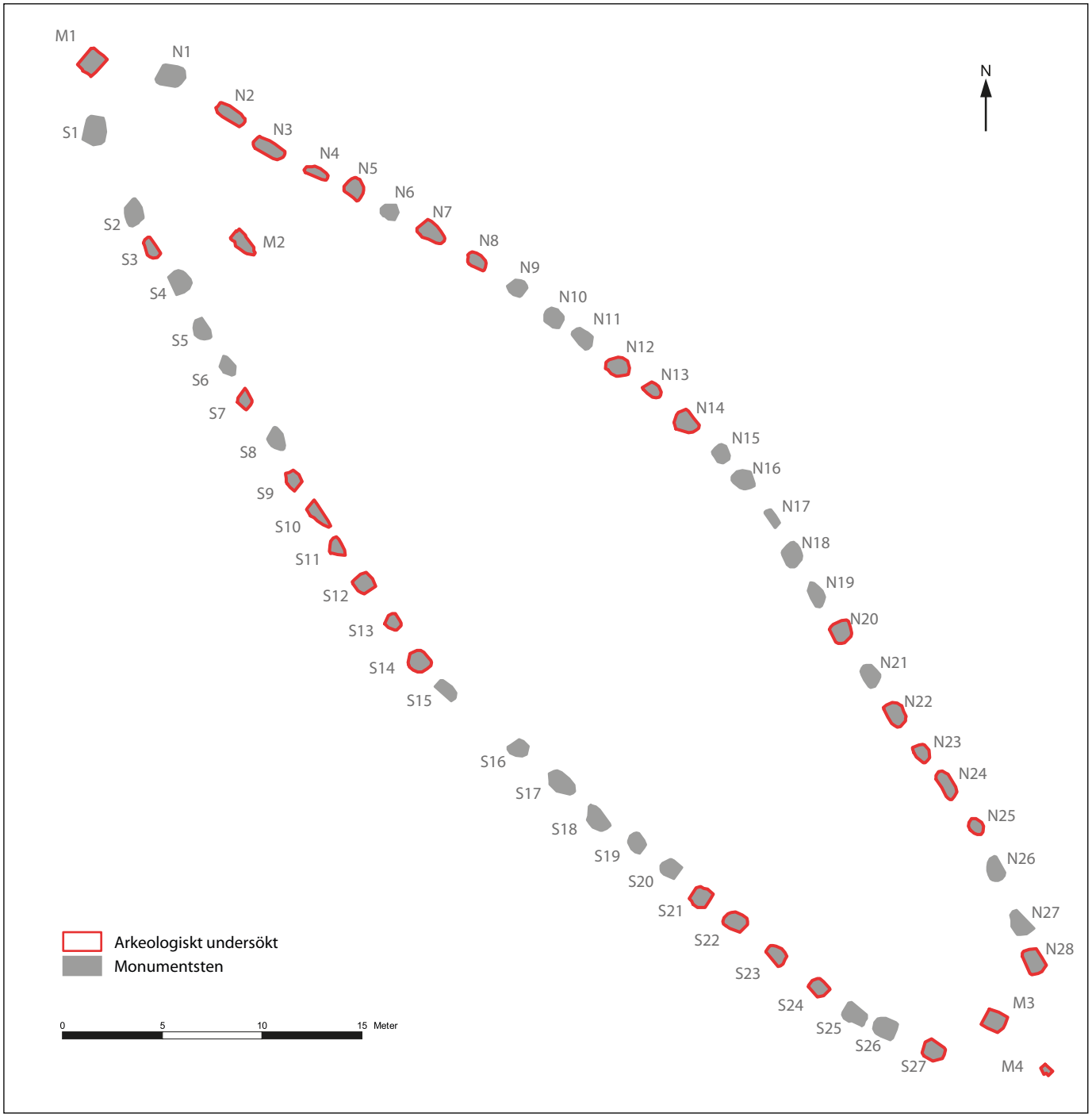
3. Prospekteringar i eller invid Ales stenar

Märta Strömberg har i flera sammanhang beskrivit de prospekteringar som utförts. Utöver ytfyndsinventeringarna (1987–1989) rör det sig om fosfatkartering, metalldetektering, georadar och flygfotografering.

År 2006 utförde RAÄ UV teknikenhet en geofysisk prospektering med georadar och magnetometer. Prospekteringen ingick i ett program med testmätningar inom ramen för metodutveckling (Trinks m fl., rapport i manus).

Figur 7. Ales stenar med numrering (efter Bergström m fl. 1988)

Figur 8. Stenblock som har varit föremål för arkeologisk utgrävning.

Omfattning
Ytfyndsinventeringen ingick som en del av de inventeringar som rörde Kåsehuvud som helhet (se nedan). Den geofysiska prospekteringen år 2006 omfattade dels ett 1,5 hektar stort område av mätningar för georadar, dels ett 4,2 hektar stort område för mätningar med magnetometer (Trinks m fl., rapport i manus).

Urval av data
Resultaten av prospekteringar, inklusive ytfyndsinventeringen inom ramen för Aleprojektet, redovisas kort i bilaga 5. En sammanfattning av den geofysiska prospekteringen som utfördes av RAÄ år 2006 redovisas i kapitlet ”Ales stenar – en fornlämnings- och forskningshistorik”.

4. Äldre uppgifter om Ales stenar

Detta material består av uppgifter om Ales stenar i form av beskrivningar eller avbildningar och sträcker sig från 1500-talet och framåt. Dessa har behandlats systematiskt i flera artiklar (exempelvis Åberg 1960; Bergström m fl. 1988; Strömberg 1990, 1995b). Vidare är en redovisning av de båda restaureringarna som gjordes under 1900-talet av största vikt för förståelsen av skeppssättningen.

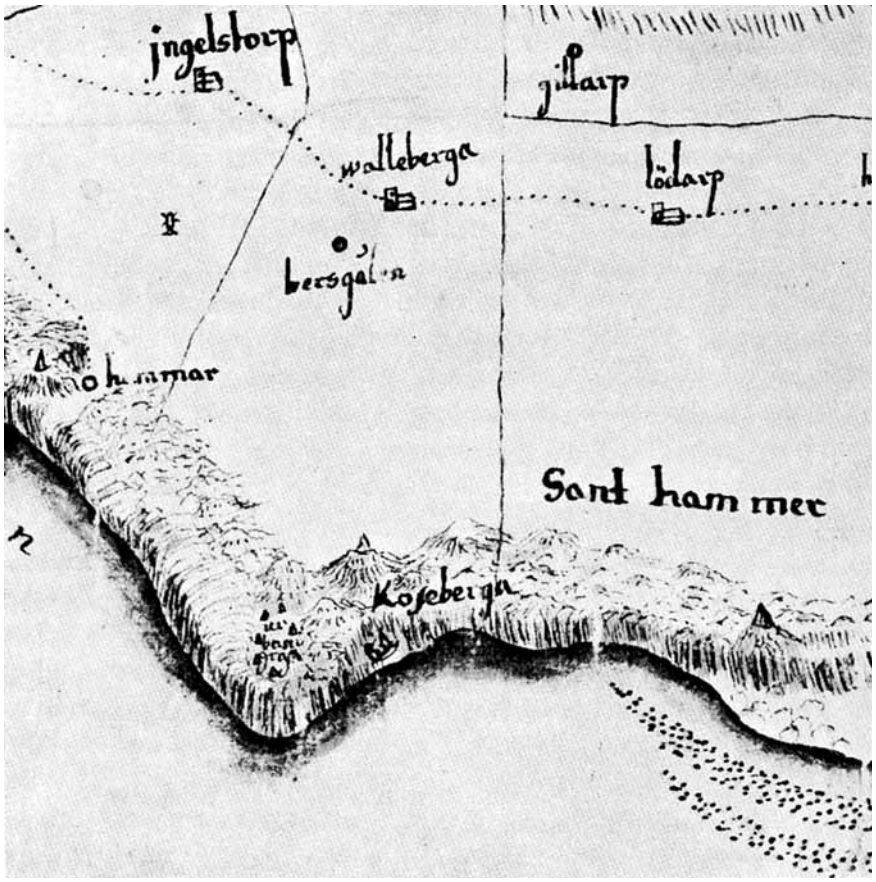
En sammanfattning av äldre uppgifter relateras i följande kapitel ”Ales stenar – en fornlämnings- och forskningshistorik”. I bilaga 6 har vi sammanställt några urkunder som bedöms vara av central betydelse för kunskapen om Ales stenar.

5. Kåsehuvud

Kunskapen om Kåsehuvud baseras i stor utsträckning på de inventeringar som gjordes i ett tidigt skede av Aleprojektet. Detta material har redovisats i artikelform (Strömberg 1990; se även Strömberg 1994a) och sammanfattades kort ovan, under rubriken ”Kåsehuvud och slätten”.

Ales stenar – en fornlämnings- och forskningshistorik

Äldre beskrivningar av, och traditioner om Ales stenar har sammanställts och publicerats av Gustav Åberg (Åberg 1960). Det äldsta skriftliga omnämnande som sätts i samband med skeppssättningen dateras till cirka 1515, då en åker i området kallad ”Hesten” – stenarna på heden – omnämns i den så kallade Palteboken över Lunds domkyrkas jordar (Pb). Denna namnform förekommer i något olikartade skrivningar också i yngre källor. Namnet Ales stenar, ”Als stene”, nämns däremot tidigast i prästrelationerna (Pr) från år 1624 (Pamp 1990). Sockenprästen Niels Ipsen i Valleberga uppger då att namnet härrör från en lokal, gammal tradition som går ut på att *All* ville bygga en hamn nedanför Kåsehuvud, i dalen mellan de södra och norra bergen (Pr). Niels Ipsens beskrivning av monumentet är tämligen detaljerad. Han är först ut att räkna och återge antalet stenblock som uppges vara 56 till antalet.

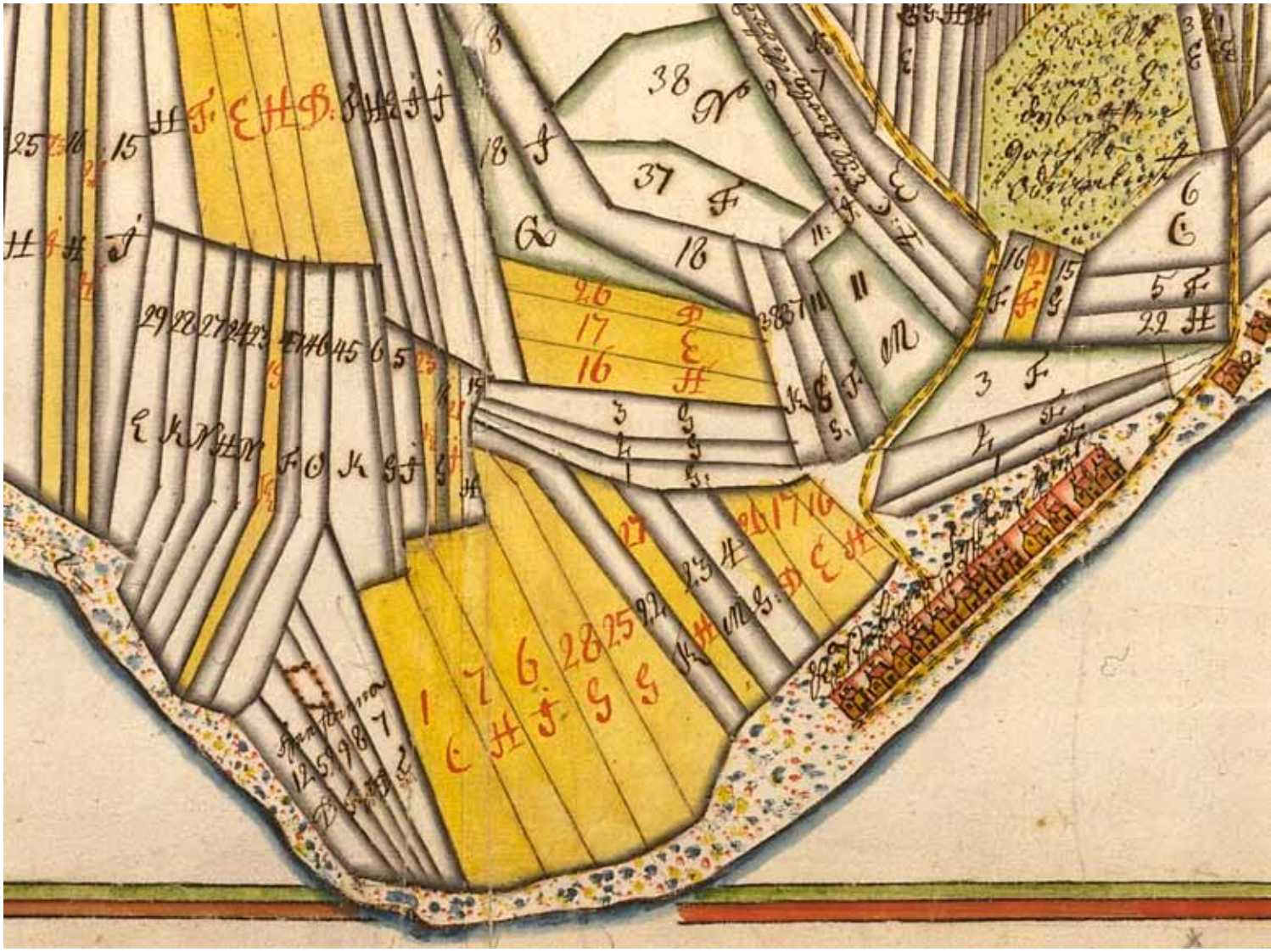

Figur 9. Gerhard Buhrmans karta 1687 med "Urbani graf" (Krigsarkivet).

Namnet Ales stenar har således inga särskilt gamla skriftliga belägg, vilket naturligtvis inte utesluter att det kan vara ett gammalt namn. Med utgångspunkt från att namnet verkligen är gammalt har två hypoteser om dess betydelse lagts fram. Enligt den ena är *Al* identiskt med det gotiska ordet *alhs*, som betyder "helgedom" (Ljunggren 1960). Detta ord är inte belagt i nordiska språk men kan ha ingått i en del nordiska ortnamn. Enligt den andra hypotesen är *Als* en sammansmältning av *Adhalås*, som då möjligen skulle kunna vara ett gammalt namn på Kåsebergaåsen. Förleden i åsnamnet skulle då vara ordet *Adel-* med innebörden "den förnämsta, den största", och hela åsnamnet skulle betyda "den förnämsta åsen, åsen framför alla andra" (Areskoug 1978).

Ortnamnsforskaren Bengt Pamp intog en skeptisk hållning och menade att han inte kunde värdera hypoteserna; "Båda kan naturligtvis inte vara riktiga, men man får säkert hålla möjligheten öppen att båda är felaktiga" (Pamp 1990:22).

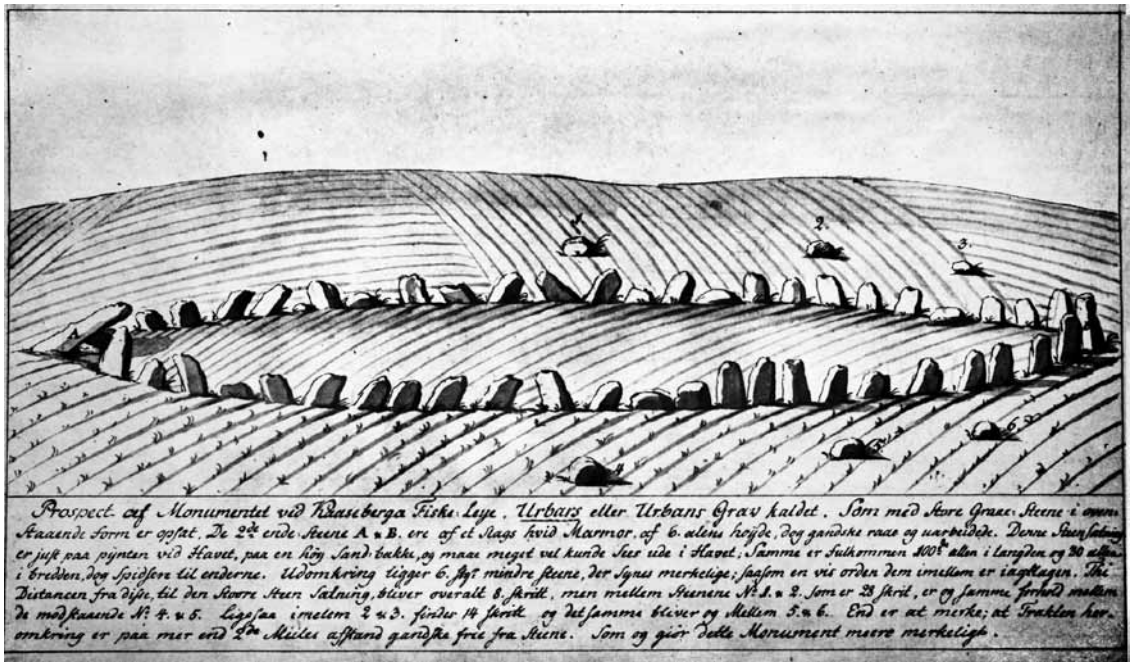
Ännu ett namn, "Urbani graf", introducerades av fortifikationskapten Gerhard Buhrman på dennes avbildning av Ales stenar på en karta från 1687. På denna den första avbildningen ser vi Ales stenar i form av en spetsoval skeppssättning av åtta stenar (fig. 9). Namnet "Urban" och "Urbar" relateras också i andra äldre källor; upprinnelsen till namnet är okänd och förklaras på olika sätt (Åberg 1960).

Figur 10. Utsnitt av Amnelius karta 1704 över jordarna i området, med "Heestena" till vänster och fiskeläget till höger (Lantmäteriets arkiv).

Ytterligare beskrivningar och avbildningar av skeppssättningen gjordes under 1700- och 1800-talen. Nästa avbildning, en schematiskt skisserad skeppssättning med påskriften "Heesteena", härrör från en lantmäterikarta 1704, över Valleberga och Löderups jordar, utförd av lantmätaren Anders Amnelius (fig. 10). Skeppssättningens relingar ingår på denna karta i gränserna mellan åkertegarna. I lantmäterihandlingen uppges jorden vara råg- eller havrejordar som vanligen brukas i två års säde och fyra till sju års träda (Åberg 1960).

År 1729 redogör kyrkoherden Nils Östman i Löderup för några berättelser och uppgifter om Ales stenar. Bland annat har han fått höra av lokalbefolkningen att "det skohlat varet skrefvet på någondera af stenarna; Men ingen liknelse till bokstäfver har jag på någon sten kunnat finna, ehuru noga jag sedt der efter" (Östman 1729, manuskript Kungliga Biblioteket). Uppgiften är av intresse, inte minst för att det fortfarande går rykten om att en runsten ska ha funnits vid skeppssättningen.

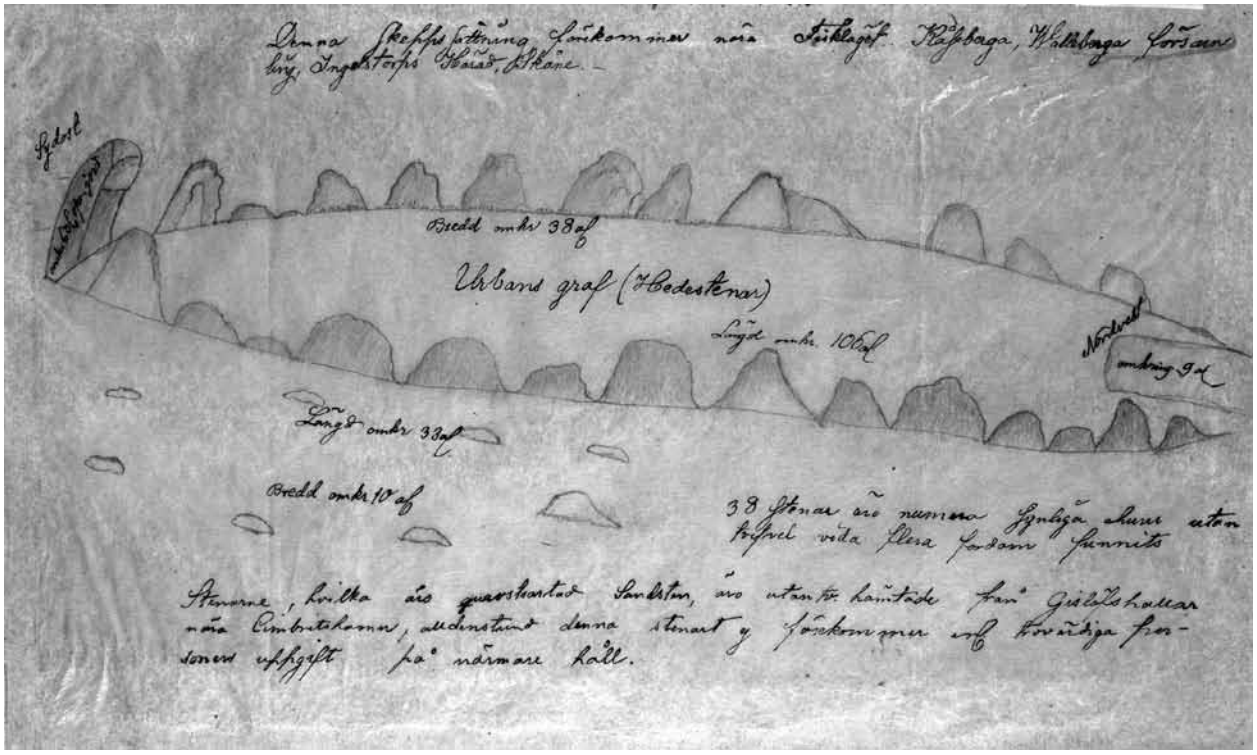
Figur 11. C.G.G. Hilfelings avbildning 1777 (Kongens Haandbibliothek, København).

Den första detaljerade avbildningen med tillhörande beskrivning utfördes av antikvitetstecknaren C. G. G. Hilfeling år 1777. Antalet block är vid denna tid 53, möjligen 54 (Hilfeling 1977 Kongens Haandbibliothek, København).Teckningen ger delvis ett schematiskt intryck, men Hilfeling fångar också vissa detaljer, exempelvis den liggande stävstenen.

Hilfelings bild är kanske mest känd för att den visar att det troligtvis funnits andra stenkonstruktioner i anslutning till skeppet. Här rör det sig om tre regelbundet placerade stenar på ömse sidor om skeppssättningen (fig.11).

Nästa beskrivning dateras till 1801, då prosten C.F. Nyman från Kvärrestad skriver om ”märckvärdigheter” i Ingelstads härad. Beskrivningen är detaljerad och anmärkningsvärd så till vida att det är den enda redogörelsen fram till 1916 års restaurering som uppger att stenarnas antal är 59; ”40 stenar stå ännu uppe och 19 som äro synlige, ligga kullfallne” (Nyman, manus; Landsarkivet i Lund).

Prosten Nyman nämner inget om några stenkonstruktioner vid sidan av skeppssättningen, vilket dock fornsaksforskaren och skolläraren N. G. Bruzelius gör i en teckning och beskrivningar från 1853 och 1873. Bruzelius avbildar en liten skeppssättning med åtta block som är belägen på ena sidan av den stora skeppssättningen. Han uppger också att en bonde, som tidigare brukade jorden vid skeppssättningen, berättar att det skulle ha funnits en liknande konstruktion på andra sidan (fig.12). I beskrivningen 1853 sägs Ales stenar bestå av 38 stenar jämte två mindre sidoskepp, och denna helhet tolkas fantasifullt som en framställning av en begraven kämpe som varit anförare för tre skepp (Bruzelius 1853). I en senare beskrivning upprepas denna tolkning i något andra ordalydelser; ”otroligt är det ej, att fornlemningen skall föreställa ett drakskepp, bundet midtemellan tvenne mindre fartyg, såsom vikingarne brukade i sjöstrider” (Bruzelius 1873).

Figur 12. Bruzelius teckning 1853 (ATA).

Bruzelius uppgift om 38 stenar står i kontrast till nästa besökare, några decennier senare. Johan Christian Moberg, geologiprofessor i Lund uppger 1885 stenarnas antal till 47, ”stående och fallna” (Bergström m fl. 1988:3).

Ytterligare ett antal besökare under 1700- och 1800-talen har gett något varierande beskrivningar av monumentet. Bland dessa finner vi akademiska berömdheter som Jonas Floraeus, Sven Nilsson och Nils Henrik Sjöborg, vilka dock summerade sina intryck mer kortfattat och impressionistiskt (Åberg 1960; Bergström m fl. 1988; Strömberg 1990).

Det finns således en rad mer eller mindre detaljerade beskrivningar av monumentet från 1624 och framåt. Stenarna har räknats gång efter annan och man har kommit fram till högst varierande antal. Om man bortser från några mer udda angivelser, som Nymans uppgift med 59 stenblock, så återstår en i stort sett sjunkande serie, från 1624 fram till tiden för restaureringen 1916. Dessa uppgifter har sammanställts i tabellform och tolkas så, att stenar efter hand har avlägsnats från skeppssättningen (Bergström m fl. 1988:5f). Denna uppfattning framfördes redan vid tiden strax före restaureringen av skollärare Mattias Hörlén (Hörlén 1914).

Restaureringen 1916

Bevarade dokument berättar hur fornminnesföreningen i Ystad tog initiativ till en omfattande restaurering av monumentet som genomfördes år 1916 (De la Gardie 1914 ATA; Bilaga 6). Flertalet stenblock hade vid denna tid fallit omkull och täckts över av sand och vegetation. Av uppgifterna att döma

Figur 13. Ales stenar före restaureringen. Foto: Mattias Hörlén 1914 (Hörlén 1914).

Figur 14. Ales stenar efter restaureringen. Foto: Axel Carlborn 1917 (ATA).

berodde förstörelsen på att man ”plöjer alldeles intill dem (stenarna – förf. anm.) såväl på yttre som på den inre sidan. De stå sålunda mitt i en åker, af hvilken en jordägare brukar östra och en annan västra halfvan” (Rydbeck 1916 ATA; Bilaga 6).

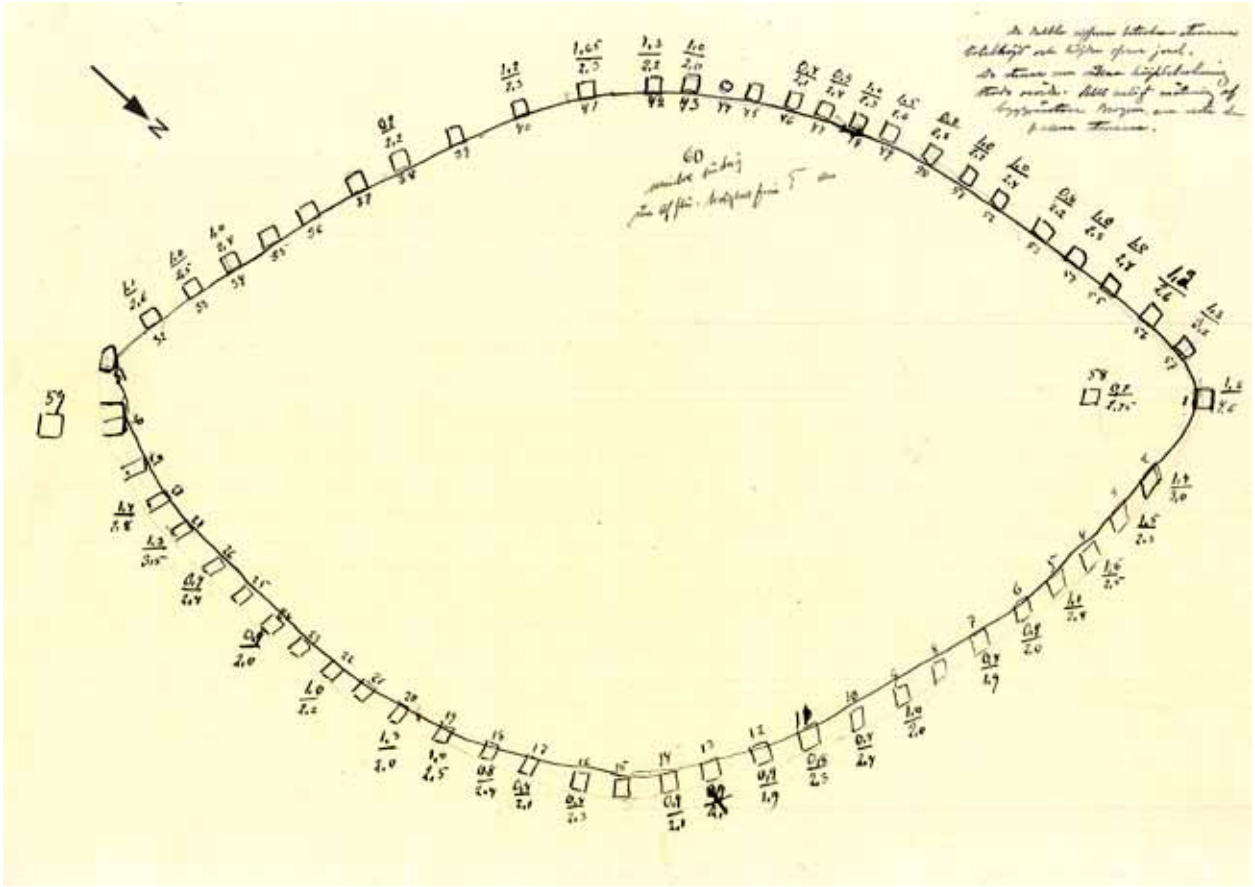
Bortsett från en skrivelse i ärendet från dåvarande docenten och museichefen Otto Rydbeck vid Lunds Universitets Historiska Museum till Riksantikvarien, utgörs den enda dokumentationen av ett protokoll som fördes av arbetsledaren, byggmästare C.O. Brogren. Några fotografier från tiden finns också; det äldsta fotografiet av Ales stenar togs år 1914 (fig. 13), några år före restaureringen och några fotografier från 1917 visar skeppssättningen efter restaureringen (fig. 14).

Efter den besiktning som utfördes innan 1916 års restaurering ägde rum konstaterade Otto Rydbeck att det fanns ”49 eller möjligen 50 stenar i behåll” (Rydbeck 1916 ATA; Bilaga 6). Antalet stämmer ganska väl med Mobergs uppgift från 1885, att skeppet bestod av 47 block. I brevet nämner Rydbeck vidare att kullfallna stenar ”skulle resas i sitt forna läge”, samt att byggmästaren som skulle sörja för arbetet hade informerats på plats om hur man skulle gå tillväga i detta arbete (Rydbeck 1916 ATA: Bilaga 6).

Byggmästare Brogrens protokoll är den enda information som finns om själva utförandet (fig.15). Den något klumpiga skissen visar 60 schematiskt arrangerade stenblock. Ett av dessa, nr 60, kan vi bortse från. Det rör sig om en ”mindre söndrig sten av flis” som är beläget i anslutning till den södra relingen, ett litet stycke in i skeppet. En något vag hänvisning gör gällande att stenen brutits loss från något av de närmaste blocken. För 43 stenar har man noterat både ”totalhöjd och höjd ofvan jord”. Detta talar för att resterande 16 stenar som saknar höjduppgifter stod upp, och därmed knappast har rubbats från sina ursprungliga lägen Fotografiet från år 1914 styrker rimligheten i denna fördelning (fig. 13). Figur 16 visar vilka stenblock som restes respektive stod upp. Av uppgifterna framgår således att skeppssättningens sydöstra hälft var bäst bevarad, medan det stora flertalet stenblock i nordost hade fallit.

Ett problem är att det inte nämns något om hur många stenar som eventuellt fraktades till platsen, och om man i så fall lyckades komma över originalstenar om dessa nu tagits i bruk för byggnation. Om vi ska lita till Rydbecks information kan det ha rört sig om åtta till tio stenar. Som tidigare nämnts är det en vanlig uppfattning att stenar hade tagits bort från skeppssättningen, och att dessa sedan återfördes eller ersattes år 1916 (Bergström m fl. 1988:5; Strömberg 1990:79). Det framstår då som viktigt att påpeka att det inte finns något källmaterial som säkert bekräftar att så skedde. Granskar vi Rydbecks formulering i brevet så kan möjligheten att alla nuvarande stenar faktiskt fanns på plats inte uteslutas, men att de på grund av överhöljning genom odling och/eller sanddrift inte var synliga ovan mark vid besiktningen.

Helhetsintrycket av de få bevarade källorna är att restaureringen utfördes noggrant, och man kan tycka att protokollet borde ha innehållit någon kommentar om stenar som tillförts om så verkligen skedde (jfr Roslund 1990:115f). Det enda vi med säkerhet vet är att en sten som faktiskt tagits

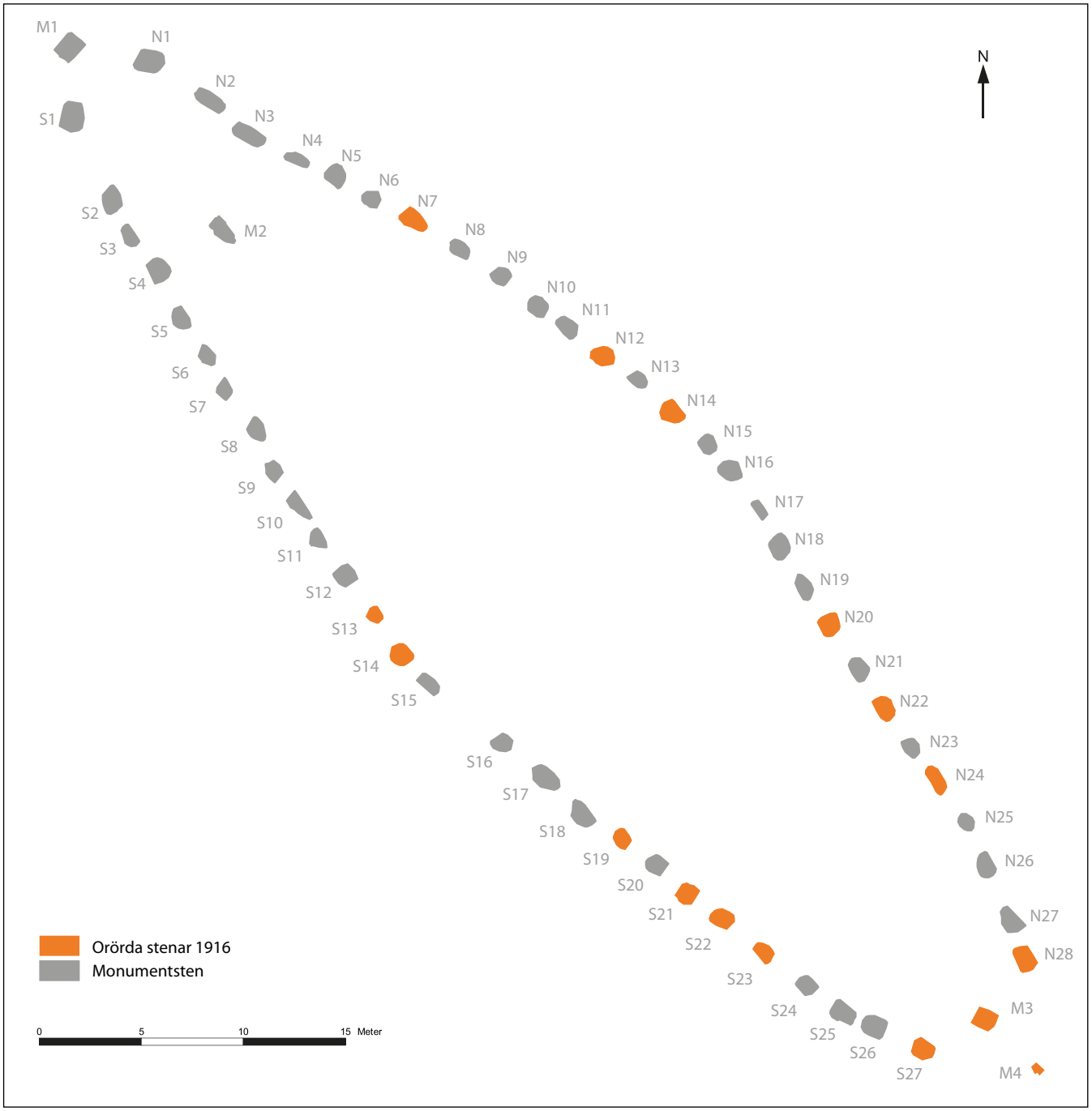
Figur 15. Byggmästare Brogrens protokoll. Observera väderstrecken. (Skånes hembygdsförbunds arkiv).

bort – som stod i luckan mellan S15 och S16 – inte ersattes. Detta talar väl snarast mot uppfattningen att stenar skulle ha tagits bort och förts tillbaka.

Den enda egentliga arkeologiska observationen i övrigt som Rydbeck underrättades om i samband med restaureringen 1916, var att man vid grävning sex till sju meter ostsydost om skeppssättningens sydöstra hörnsten hade ”påträffat en stensättning och i denna en mycket stor sten” (Rydbeck 1916 ATA; Bilaga 6).

Tiden till och med restaureringen 1956

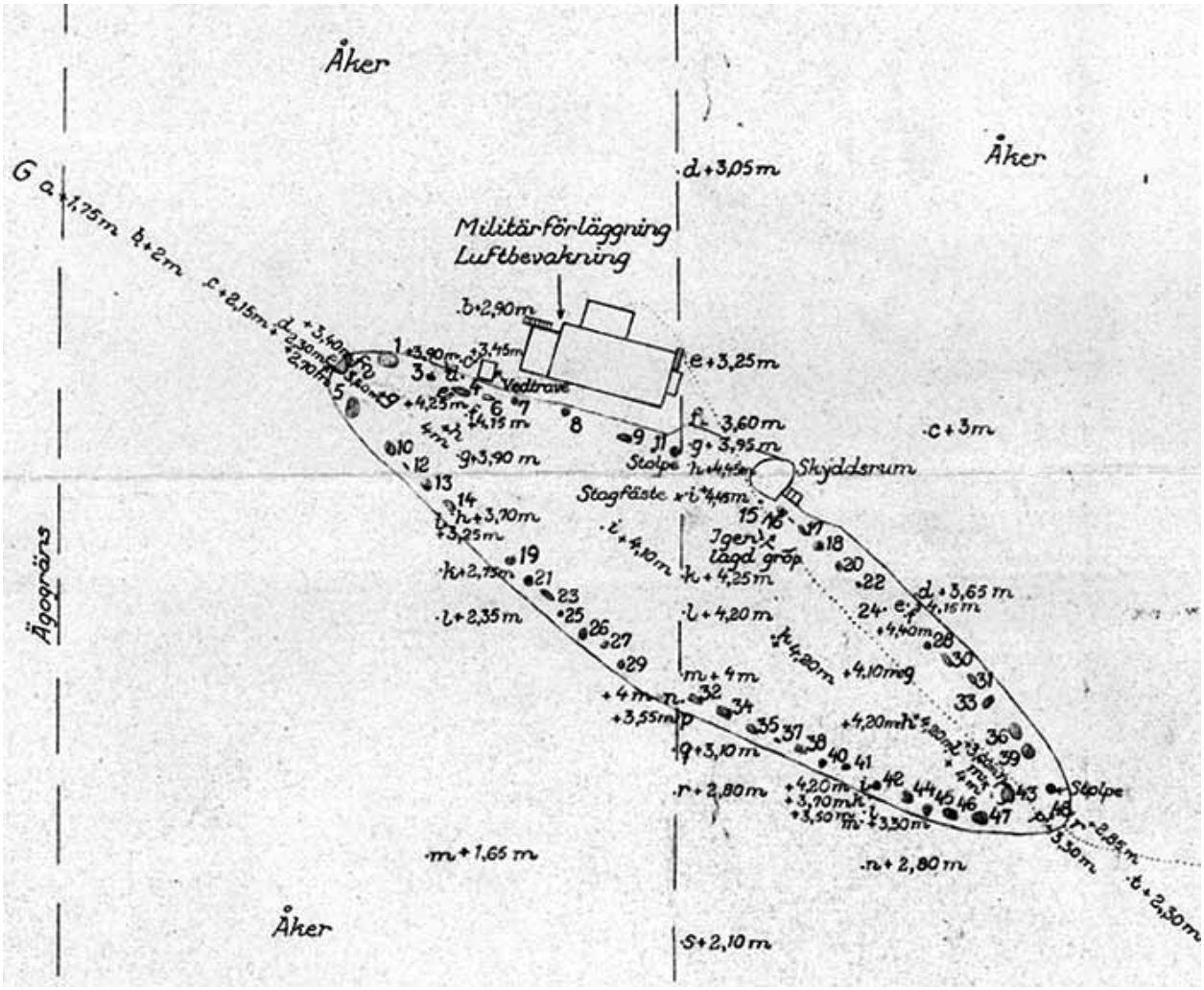
Redan under 1930-talet, endast några decennier efter restaureringen, drabbades Ales stenar åter av översandning, sannolikt på grund av intensifierad odling i närområdet. Under krigsåren uppfördes dessutom en luftbevakningsstation med barack, skyddsrum och telefonstolpar på platsen, vilket innebär att ingrepp gjordes som förstörde delar av skeppssättningen och dess närområde (fig. 17). En inspektion av Riksantikvarie Sigurd Curman 1942 gav upphov till ett PM (Curman 1942a ATA; Bilaga 6), en skarp skrivelse till ansvarig militär (Curman 1942b ATA; Bilaga 6), och till att en uppmätning kom till stånd. Vid uppmätningen kunde Antikvarie Gustav Hellman endast identifiera 48 stenblock (fig. 18). I en svarsskrivelse

Figur 16. Stenblockens status 1916. Källa: Byggmästare Brogrens protokoll.

Figur 17. Luftbevakningsstationen. Foto av Gustav Hellman 1942 (ATA).

Figur 18. Utsnitt av Gustav Hellmans uppmätning 1942 (ATA).

redogör Ingenjörsofficer Ahlkvist för ingreppen, redovisar militärens skäl till stationens placering, samt yrkar på att den skulle kvarstå till kriget var över (Ahlström 1942 ATA; Bilaga 6).

Av en ”skisskarta” som upprättades 1948 över området kring Ales stenar framgår att de militära installationerna fortfarande var kvar vid denna tid. Av kartan framgår också att odlingen i direkt anslutning till Ales stenar var fortsatt intensiv och varierad (fig. 19).

År 1950 grävdes en förmodad bautasten upp cirka 60 meter norr om Ales stenar. Stenblockets längd uppgick till cirka 1,5 meter och dess diameter till omkring en meter. Vid besiktningen observerade Landsantikvarie Harald Olssons en skålformig, 0,5 meter djup grop i alven som passade till stenens basparti (RAÄ 34).

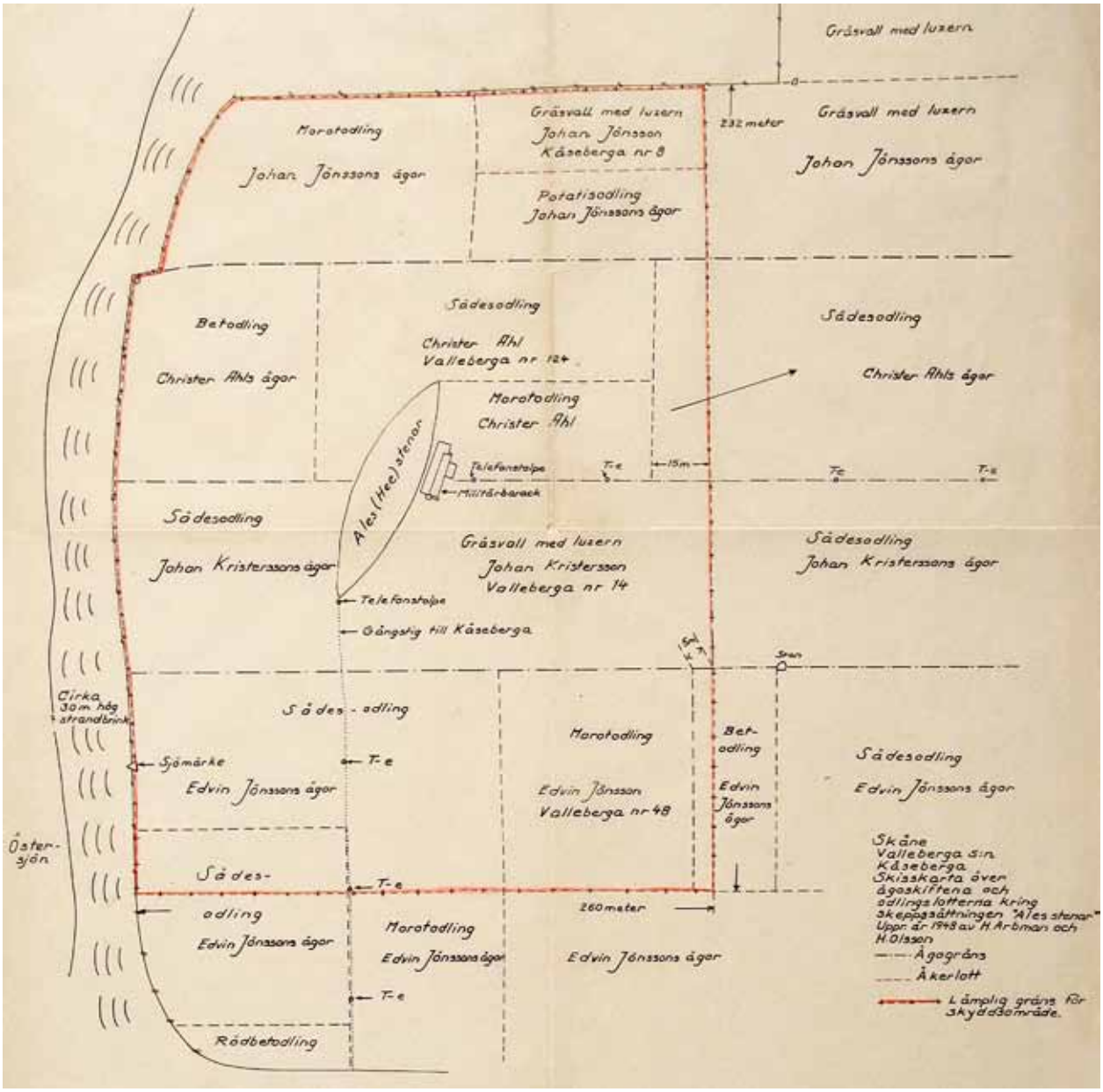
Att militären inte gärna släppte greppet om skeppssättningen framgår av ett brev daterat 1956-08-30, där Överantikvarie K.A. Gustawsson nämner att militären utan förfrågan ska ha placerat en stor ”lådliknande kur av galvaniserad plåt” på skeppssättningen (Gustawsson 1956a ATA; Bilaga 6).

Efter flera försök att på frivillig väg lösa in marken för att åtgärda förfallet kom ett köp till stånd år 1954, genom expropriation. Detta var första gången som ett sådant förfarande användes för inköp av ett fornlämningsområde. Köpare var Kungliga Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien. Sedan 1986 ägs den blockformade fastigheten Valleberga 48:29 kring skeppssättningen av Riksantikvarieämbetet. Själva skeppssättningen ägs dock inte av staten. Den ägs av en samfällighet betecknad S9 (Kulturfastighetsutredningen:53. Digitala uppgifter). Genom exproprieringen möjliggjordes 1956 års restaurering, vilken i likhet med restaureringen 1916 har lämnat frågetecken efter sig. I korthet gick den till så, att matjorden avlägsnades med caterpillar från ett cirka femton meter brett område runt skeppssättningen. Därefter grävdes sandmassorna inne i skeppssättningen bort med lingrävare (fig. 20). Dessa massor planerades sedan ut i det avbanade området direkt utanför skeppssättningen (fig. 21).

Restaureringen är summariskt beskriven i ett fåtal handlingar (Gustawsson 1956 ATA; Arbman 1956 ATA; Bilaga 6). Dåvarande amanuens Rolf Petré som följde med professor Arbman vid besiktningen har beskrivit flera misstag som gjordes i samband med arbetet, bland annat då stenar tillfälligt togs bort (Bergström m fl. 1988; Strömberg 1990). Arbetet utfördes märkligt nog i december månad, och man kan spekulera i om detta styrdes av anslagstekniska skäl.

I rapporten anger professor Holger Arbman att den fjortonde stenen på den nordöstra sidan från norra stäven räknat, avlägsnades för att sedan åter uppsättas, och att denna sten inte hade rubbats tidigare. Men ytterligare tre stenar i rad ska ha lyfts bort tillfälligt, vilket dock inte nämns i Arbmans rapport. Läget för dessa stenar är inte säkert känt, mer än att det ska ha varit tre stenar nära en av skeppssidornas fyra ändar. Avsikten var också i detta fall att lyfta bort stenar som stod i orubbat läge men det är osäkert om så verkligen skedde (Bergström m fl.1988:4).

En vanlig åsikt är att de tre stenarna som tillfälligt togs bort motsvaras av N2–N4 i den nordvästra relingen. Uppfattningen grundas främst på

Figur 19. Skisskarta över området kring Ales stenar. Upprättad 1948 av Holger Arbman och Harald Olsson (ATA).

Figur 20. Från 1956 års restaurering (ATA). Professor Holger Arbman (till vänster) och Riksantikvarieämbetets lokala ombud, målarmästare Herman Håkansson (till höger).

Figur 21. Skeppssättningen efter restaureringen. Foto: Bertil Centervall, LUHM.

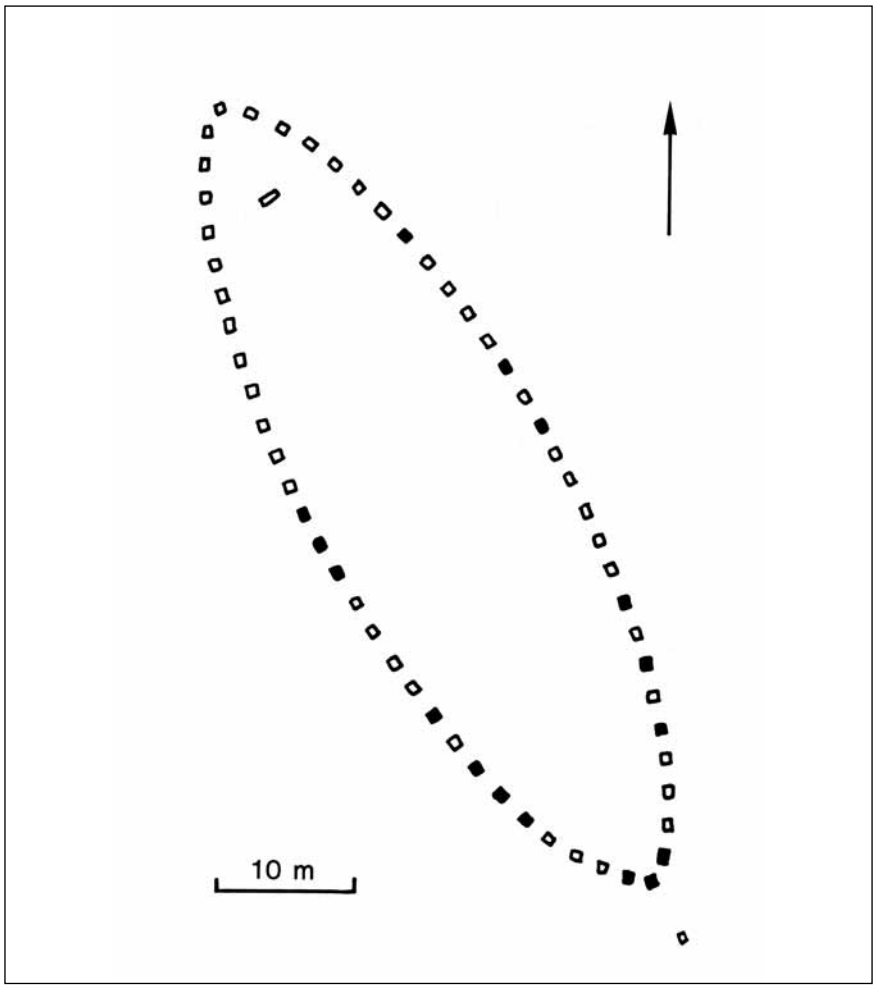
iakttagelsen att dessa tre stenar tydligt bryter den regelbundenhet som är karakteristisk för skeppssättningen. Hypotesen finner ett visst stöd i en vittringsanalys som utförts, där stenen N2 ”med viss säkerhet” bedöms vara vänd 180° (Sjöberg 1993:13). Men frågan är om inte dessa stenar ställdes i detta indragna läge redan 1916 (jfr stenarnas lägen på omslagsbilden från 1930-talet).

Slutligen ska nämnas att restaureringen inte fullbordades förrän år 1959, då lagningar av ett stort antal stenblock utfördes (Bilaga 4).

De enda egentliga arkeologiska observationerna som gjordes i samband med restaureringen rörde dels skiljet mellan sandmassorna och ”ursprunglig åkermark” som identifierades inne i skeppssättningen, och dels en plan stenläggning av svallade strandstenar. Stenläggningen uppgavs ha framkommit 0,2 meter under markytan, sju meter sydsydost om den södra stävstenen och tre meter söder om roderstenen. På ett ställe stack en kabel fram. Lägesangivelsen stämmer ungefär med det relaterade läget för stensättningen som observerades 1916 (se ovan). Stensättningen undersöktes dock inte närmare av Arbman på grund av ”det olämpliga vädret” (Arbman 1956 ATA; Bilaga 6).

Oscar Montelius och Ales stenar

Under lång tid var kunskapen om Ales stenar starkt begränsad. Den huvudsakliga källan för information utgjordes av en artikel av Oscar

Figur 22. Oscar Montelius idealiserade planritning 1917 (Montelius 1917).

Montelius som publicerades efter 1916 års restaurering, i den första skriften som publicerades i Ystad fornminnesförenings skriftserie (Montelius 1917). I artikeln beskrivs monumentet, och frågan om dess datering och funktion diskuteras. Montelius var av uppfattningen att Ales stenar var en gravanläggning, och att den uppfördes under vikingatiden. Uppfattningen grundades på jämförande studier, främst av skeppssättningen i Lejre.

Artikeln är dessvärre behäftad med en del sakfel, som sedan kom att föras vidare i andra sammanhang. Så var till exempel den publicerade planen schematisk, och inte grundad på en uppmätning (fig. 22). Den baserades på Brogrens skiss, vilket de svärtade stenarna visar. I planen finner vi dock 28 stenar i var reling. Luckan mellan S15 och S16 fylldes ut av misstag.

Projektet Ales stenar och Kåsebergaåsen

En egentlig arkeologisk utforskning av skeppssättningen och närmiljön inleddes först 70 år efter Montelius artikel, då projektet ”Ales stenar och Kåsebergaåsen” (i fortsättningen benämnt Aleprojektet) initierades under åren 1987 till 1989. Projektet drevs av professor emerita Märta Strömberg,

med fältarbeten som pågick under perioden 1989–2005 och syftade till att belysa frågor kring monumentets datering, konstruktion och funktion, samt att sätta in det i ett större sammanhang. Strömberg hade sedan 1960-talet forskat kring områdets bebyggelsehistoria inom ramen för det så kallade Hagestadsprojektet och intresserade sig redan i samband med detta för Ales stenar och Kåsebergaåsen (Strömberg 1980). Hon hade dessutom en gedigen kunskap om skeppssättningar som bland annat grundades på undersökningar av skeppssättningar från järnålder i Vätteryd och från bronsålder i Slättaryd vid Västra Karup (Strömberg 1961, 1962).

Inledningsvis var Märta Strömberg skeptisk till möjligheterna att utföra en arkeologisk undersökning med goda resultat; ”Troligen blir det en svår uppgift att spåra forntida aktiviteter i ett område, som utsatts för en serie ingrepp under lång tid” (Strömberg 1987:32). Andra svårigheter bestod i att platsen var utsatt för väder och vind. Det var inte heller möjligt att gräva större schakt och hålla dem öppna. Oftast lade man igen schakten till kvällen. Till förutsättningarna hörde också att projektet i stor utsträckning drevs genom ideellt arbete, det vill säga av amatörarkeologer och emellanåt studenter.

Av de många artiklar om Ales stenar som Märta Strömberg publicerade i olika sammanhang framgår att projektet präglades av ett tämligen förutsättningslöst kunskapssökande i positivistisk anda (Strömberg 1987, 1990, 1991, 1992, 1994a och b, 1995a och b, 1997a och b, 2003, 2004; Roslund & Strömberg 1991).

Traditionellt har Ales stenar, i likhet med flertalet skeppssättningar i södra Skandinavien, daterats till yngre järnålder. Skeppssättningar har emellertid också uppförts under andra perioder, i synnerhet bronsålder. Utifrån arkeoastronomisk forskning hade frågan väckts om Ales stenar kunde härröra från bronsåldern (Roslund 1979). Denna hypotes formulerades av astronom docent Curt Roslund, som inledningsvis var mycket aktiv i projektet. Valet av platser som grävdes ut under de första åren grundades också i flera fall på Roslunds frågeställningar (Strömberg 1990; Roslund 1990, 1991; Roslund & Strömberg 1991).

I stora drag gick Roslunds hypotes ut på att Ales stenar inte är en skeppssättning i traditionell mening. I stället är det en geometrisk konstruktion där stenarna i sidorna står utefter två motställda parabler. Denna geometri satte han i samband med monumentets orientering, vilken möjliggör en astronomisk funktion. Enligt Roslunds hypotes skulle Ales stenar ha fungerat som ett slags primitivt solkalender och som en plats för solkult. Märta Strömberg var öppen för att pröva denna hypotes som hon menade kunde vara rimlig utifrån monumentets belägenhet i en bygd som är rik på bronsålderslämningar (Strömberg 1990:104ff).

Efter hand som nya data genererades genom de arkeologiska undersökningarna tonade Roslund emellertid allt mer ned sin hypotes för att, i likhet med Strömberg, ställa sig bakom uppfattningen att den traditionella dateringen av Ales stenar till yngre järnålder är den mest troliga.

När det gäller funktionen argumenterade varken Roslund eller Strömberg för *en* specifik funktion. Ales stenar kan, menade de, ha fungerat som både

gravplats, kenotaf eller minnesmärke, samlingsplats, kultplats och rituell kalender. I sina sista artiklar i ämnet betonade Märta Strömberg i allt högre grad monumentets funktion som kult- och mötesplats i ett maktperspektiv, förankrat i en yngre järnålderskontext (Roslund 2004; Strömberg 2003, 2004).

Riksantikvarieämbetets geofysiska prospektering

År 2006 utförde Riksantikvarieämbetet UV Teknik en geofysisk prospektering med georadar och magnetometer av Ales stenar (Trinks m fl., rapport i manus). Arbetet ingick i ett program av testmätningar som gjordes i syfte att etablera en arkeologisk prospekteringsverksamhet.

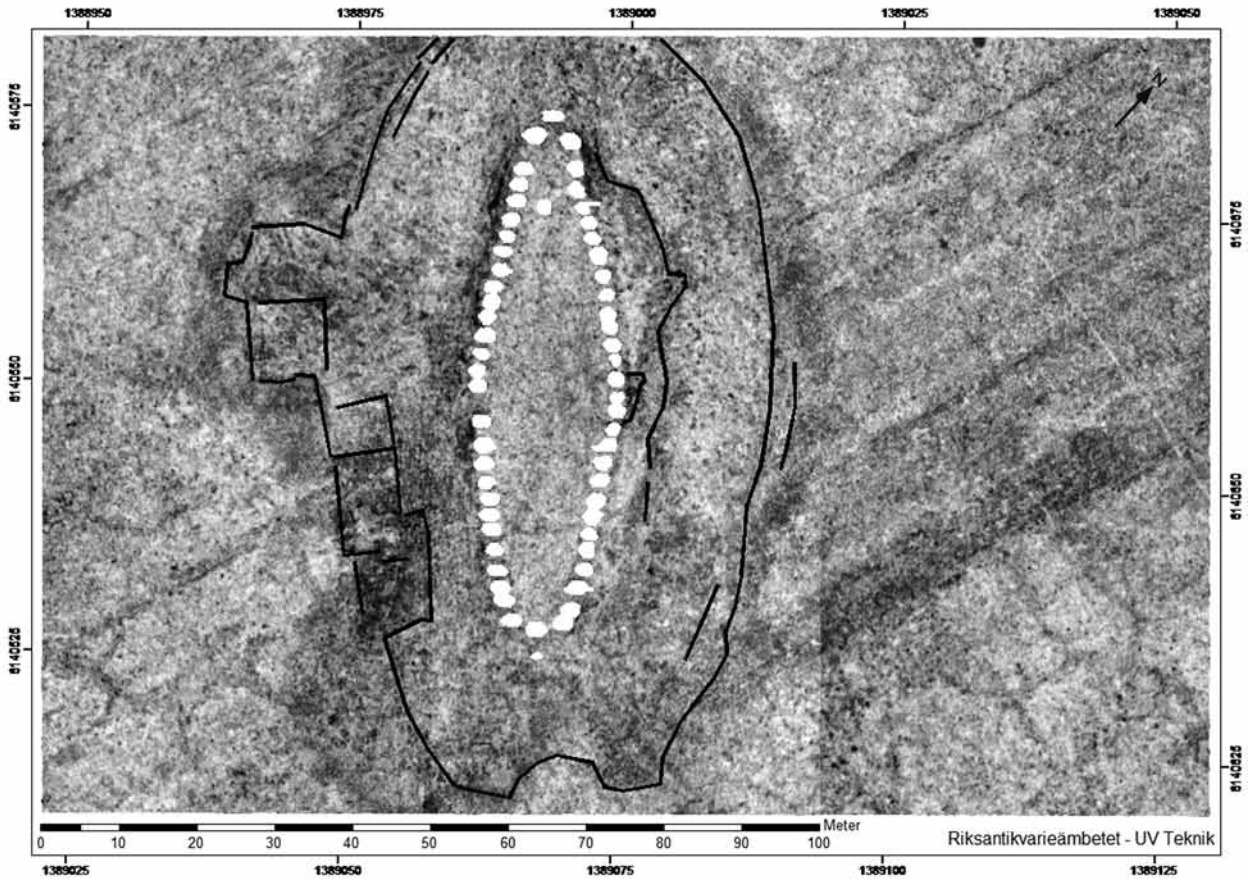
Prospekteringen gav flera resultat. Av stort värde i sig är att den visar omfattningen av 1900-talets markingrepp relativt tydligt. Tyvärr visar resultaten på att de ingrepp som gjordes direkt utanför skeppssättningen i samband med restaureringen 1956 var mer omfattande än vad man trott (fig. 23). Ändå menar man sig ha funnit spår efter förmodat äldre strukturer i detta område. En av dem sätts hypotetiskt i samband med det norra av de båda ”sidoskeppen” som beskrivits i äldre källor (fig. 24). Några runda strukturer på ömse sidor av den norra stävstenen har också uppmärksammats och föreslagits vara spår efter äldre gravar.

Störst uppmärksamhet har emellertid en cirkelrund struktur väckt. Denna mäter cirka 50 meter i diameter och är belägen ett tjugotal meter nordost om Ales stenar. I dess mitt framträder en rektangulär, cirka 6 x 12 meter stor struktur (fig. 25). Helheten erinrar om en hög med kantkedja och centralgrav. Som en möjlig parallell föreslår författarna en arkeologiskt undersökt gravanläggning från bygden. På gården Skogsdala utanför Stora Köpinge, halvannan mil från Kåseberga har en överplöjd bronsåldershög undersökts, som mätte cirka 30 meter i diameter. Undersökningen visade att högen hade uppförts med kantkedja i två etapper, och att den täckte lämningarna efter en central placerad rektangulär tidigneolitisk långdös (Jacobsson 1986).

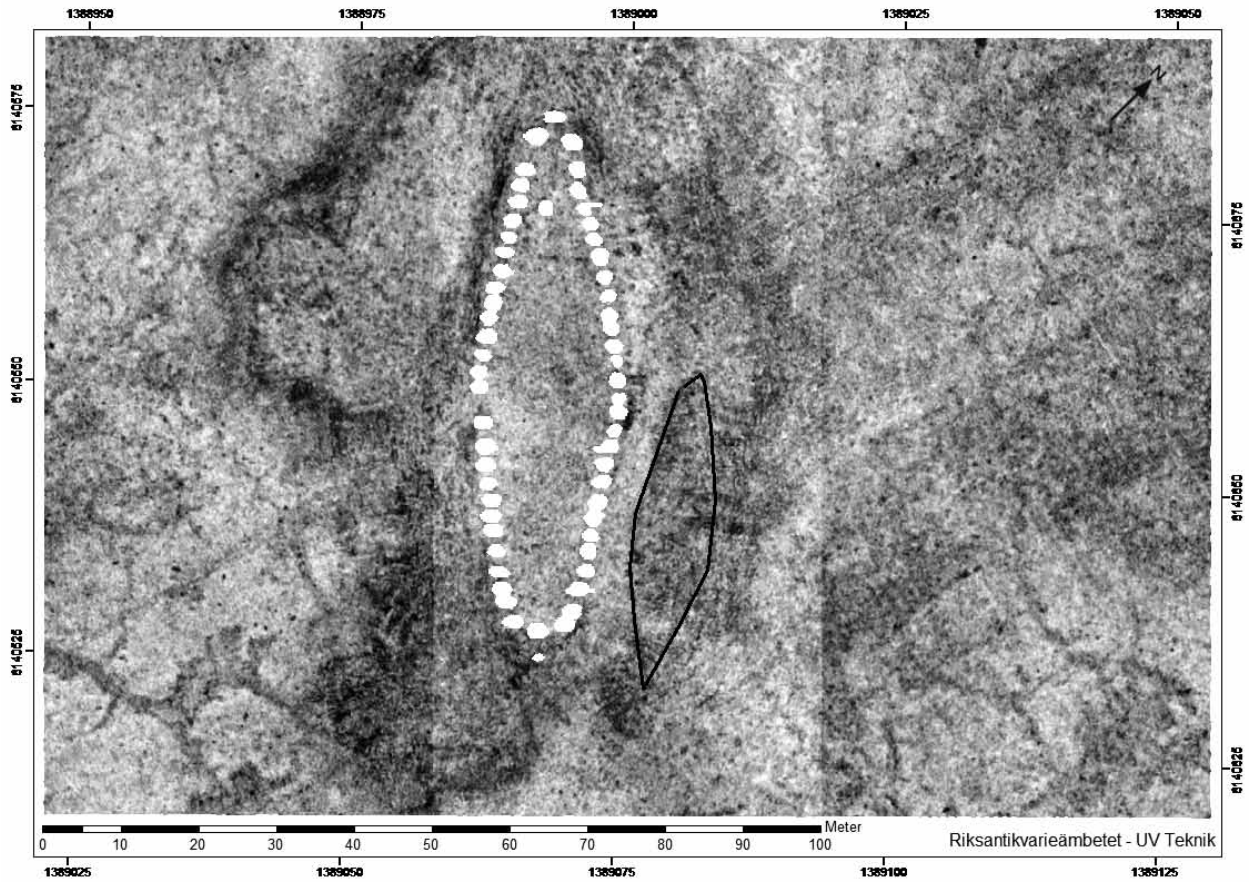
Debatter, alternativ arkeologi, samtidsperspektiv

Ales stenar är en fornlämningsplats som engagerar många starkt, och har gjort så under lång tid. De båda restaureringar som utfördes under 1900-talet visar att allmänhetens intresse för platsen ingalunda är nyväckt. Restaureringarna föregicks i båda fallen av ett långvarigt och starkt lokalt engagemang med opinionsbildning. Det är också värt att notera att Aleprojektet delvis initierades som en följd av journalist Åke Sundströms opinionsbildning (Sundström 1987, 1990). Sundström argumenterade för att arkeologiska undersökningar av Ales stenar borde genomföras eftersom kunskapen om fornlämningen var i stort sett obefintlig.

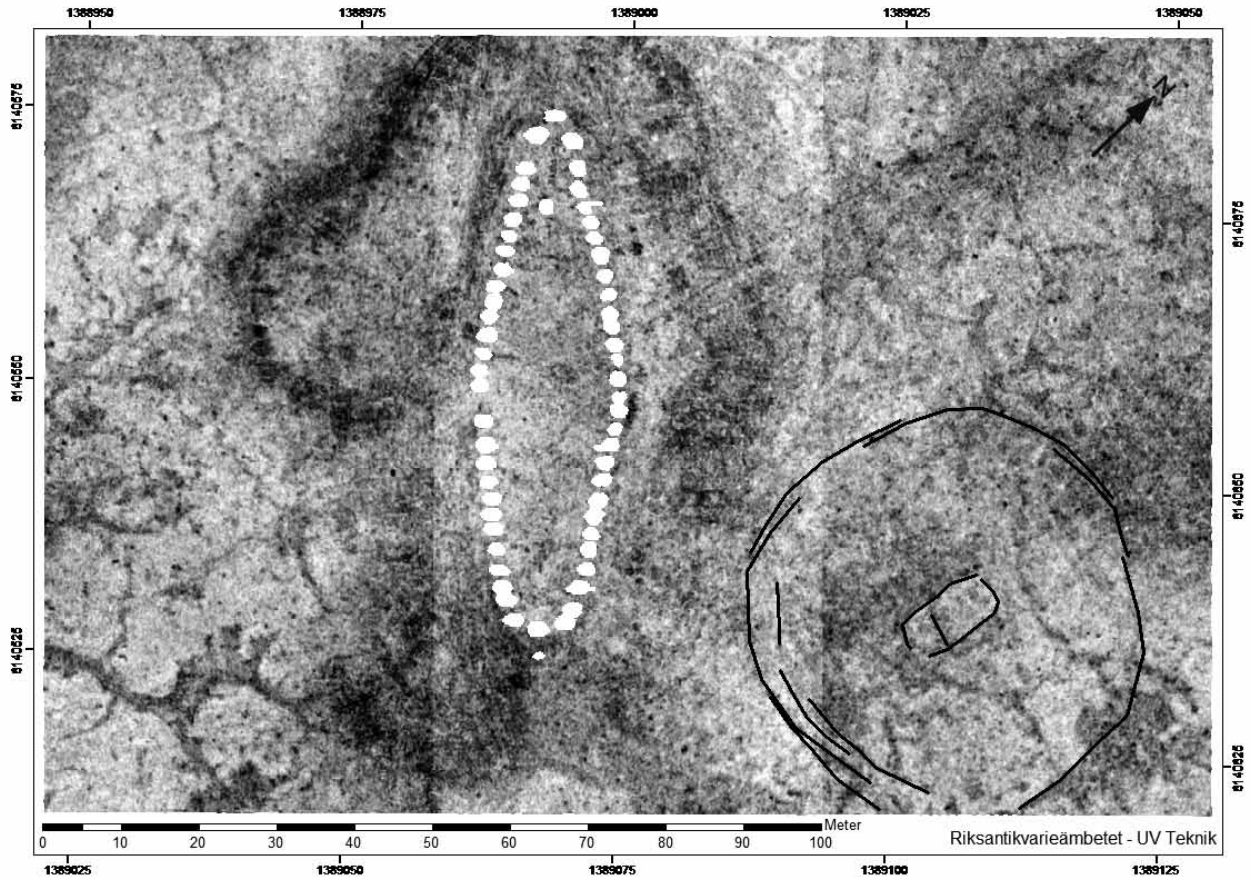
Sedan utgrävningarna inom ramen för Aleprojektet inleddes 1989 har Ales stenar debatterats i stort sett oavbrutet. I första hand har frågor om skeppssättningens datering och funktion ventilerats. Det finns naturligtvis

Figur 23. Georadar, djupskiva från 40–50 cm. Markingrepp vid restaureringen 1956 har markerats. Efter Trinks m fl., rapport i manus.

Figur 24. Georadar, djupskiva från 50–60 cm. En eventuell skeppssättning har markerats. Efter Trinks m fl., rapport i manus.

Figur 25. Georadar, djupskiva från 60–70 cm. Den cirkelformiga strukturen har markerats. Efter Trinks m fl., rapport i manus.

andra åsikter om Ales stenar än de som förs fram inom den etablerade arkeologin. Bland dem som intresserar sig för platsen finns ett stort antal utövare av vad som med ett samlingsbegrepp benämns ”alternativ arkeologi”. Gemensamt för dessa utövare är att ”de har en alternativ tolkning till skeppets funktion och ofta också ålder, vilken inte baseras på de teorier som förs fram inom den etablerade arkeologin” (Kishonti 2004:127).

I denna heterogena grupp märks i synnerhet en amatörforskare vid namn Bob G. Lind, som framför den bestämda uppfattningen att Ales stenar uppfördes under yngre bronsålder, och att stensättningen uppfördes i syfte att fungera som solur och -kalender. Lind har flitigt publicerat sig i artikel- och bokform och bedriver sedan 1990-talet en egen guideverksamhet på platsen (Lind 1996, 2005, 2011). Han driver också en egen hemsida om Ales stenar (http://www.alesstenar.com). De alternativa tolkningarna av skeppssättningens funktioner och den empiri som dessa bygger på, har gett upphov till debattinlägg med principiell, vetenskapsteoretisk inriktning (exempelvis Roslund & Lindström 2002). Debatterna mellan Bob G. Lind och företrädare för den etablerade arkeologin har präglats av en stark polarisering.

Samtidsperspektivet utgör ett delvis annat spår, som utformas av ett bredare fält av intressenter och brukare. Hit räknas till exempel utformningen och förmedlingen av kulturmiljön vid Ales stenar, liksom det mer konkreta bruket av miljön. Bland aktörerna finner vi myndigheter i form av Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelsen och Ystad kommun, företrädare för den

etablerade arkeologin, ovan nämnda mer eller mindre aktiva och heterogena grupperingar som ryms under samlingsbegreppet ”alternativ arkeologi”, samt föreningar, näringsidkare, ”vanliga besökare”, med flera. Stundtals, i synnerhet under sommarsäsongen, har platsen präglats av turbulens, med alternativa guidningar vid sidan av de guidade turer som erbjuds av kommunen i samarbete med Riksantikvarieämbetet. Det har uppstått kontroverser i samband med guidningarna och i andra sammanhang, till exempel kring skyltningen av fornlämningen (Strömberg 1995a och b; Kishonti 2004; Rundqvist 2007; Rudebeck 2010). Tidningar och TV har visat mycket stort intresse för vad som händer på platsen.

Det är uppenbart att Ales stenar inte ”bara” är en fornlämning och ett besöksmål i traditionell mening. Ales stenar är en plats som attraherar många aktörer med högst skiftande och ibland motstridiga intressen. Därmed är Ales stenar också en plats där åsikter bryts. Platsen har karaktär av samhällelig arena, där strömningar och behov i samtiden spelas ut.

Senare års arkeologi på Kåsehuvud

Under senare år har en intressant utveckling skett då en gruppering som ryms inom fältet ”alternativ arkeologi” driver ett projekt kring Ales stenar där arkeologiska undersökningar ingår. Gruppen leds av ovan nämnde amatörforskaren Bob G. Lind och geologen docent Nils-Axel Mörner, vilka bjudit in professor Wladyslaw Duczko från arkeologiska institutionen vid universitetet i Szczecin i Polen som ledare för en arkeologisk undersökning i anslutning till Ales stenar.

Genom en geofysisk prospektering menade man sig ha funnit en transportled för blocken i skeppssättningen, från stranden via en ravin upp till platån. Syftet med undersökningen var att testa denna hypotes. Flera schakt grävdes i anslutning till den förmodade transportleden på platån och kompletterande geologiska undersökningar utfördes vid stranden och i ravinen.

En arkeologisk och en geologisk rapport har publicerats (Duczko 2011; Mörner 2011). Av dessa framgår att man inte fann några lämningar efter en forntida transportväg. Fyndet av ett blockavtryck i moränytan på platån tolkades på olika sätt. Mörner anser att det härrör från ett av blocken i skeppssättningen (Mörner 2011:21), vilket Duczko ställer sig kritisk till (Duczko 2011:12).

I de sex schakt som grävdes, som närmast ett femtiotal meter sydost om skeppssättningen, framkom inga egentliga anläggningar eller lager. Enstaka föremål av bearbetad flinta, främst avfall och avslag men också några kärnor och spån framkom i matjorden. I analysen av flintmaterialet menar Esbjörn Jonsson att det finns tecken på att flintan delvis kan tillhöra yngre bronsålder (Mörner 2011, appendix).

Vid strandbrinken nära hamnen undersöktes ett exponerat lager med träkol, brända stenar och humus. Av rapporten framgår att man hade lokaliserat detta lager redan 2009 och vid detta tillfälle samlat in träkol från lagret. Detta träkol ^{14}C-daterades till yngre bronsålder, uttryckt som ”785±20 cal. yrs. BC (f.Kr.)” (Mörner 2011:16). Lagret överlagrades av en cirka 10 meter

bred och 0,7 meter hög ”sophög” där den östra kanten uppges vara stensatt, och högen vara full med ben och bränd sten a.a.:17ff).

Vad vet vi om Ales stenar efter de insatser som gjorts?

Konstruktionen

Ett grundläggande problem består i huruvida stenar har försvunnit, bytts ut och/eller flyttats från sina ursprungliga lägen. Olika insatser inom ramen för Aleprojektet har försökt bringa klarhet i detta. En grundlig utredning har gjorts av stenarnas historik (Bergström m fl. 1988:2ff; Bergström 1990:29f), och de arkeologiska undersökningarna har bidragit med viss information.

Ser vi först till stenarnas antal, så har argumenten stärkts för att det ursprungligen har ingått 60 stenar i monumentet, varav 28 i var reling och 4 i mittlinjen. Eventuellt kan ytterligare en sten eller stolpe ha stått i mittlinjen, centralt i skeppssättningen (se nedan).

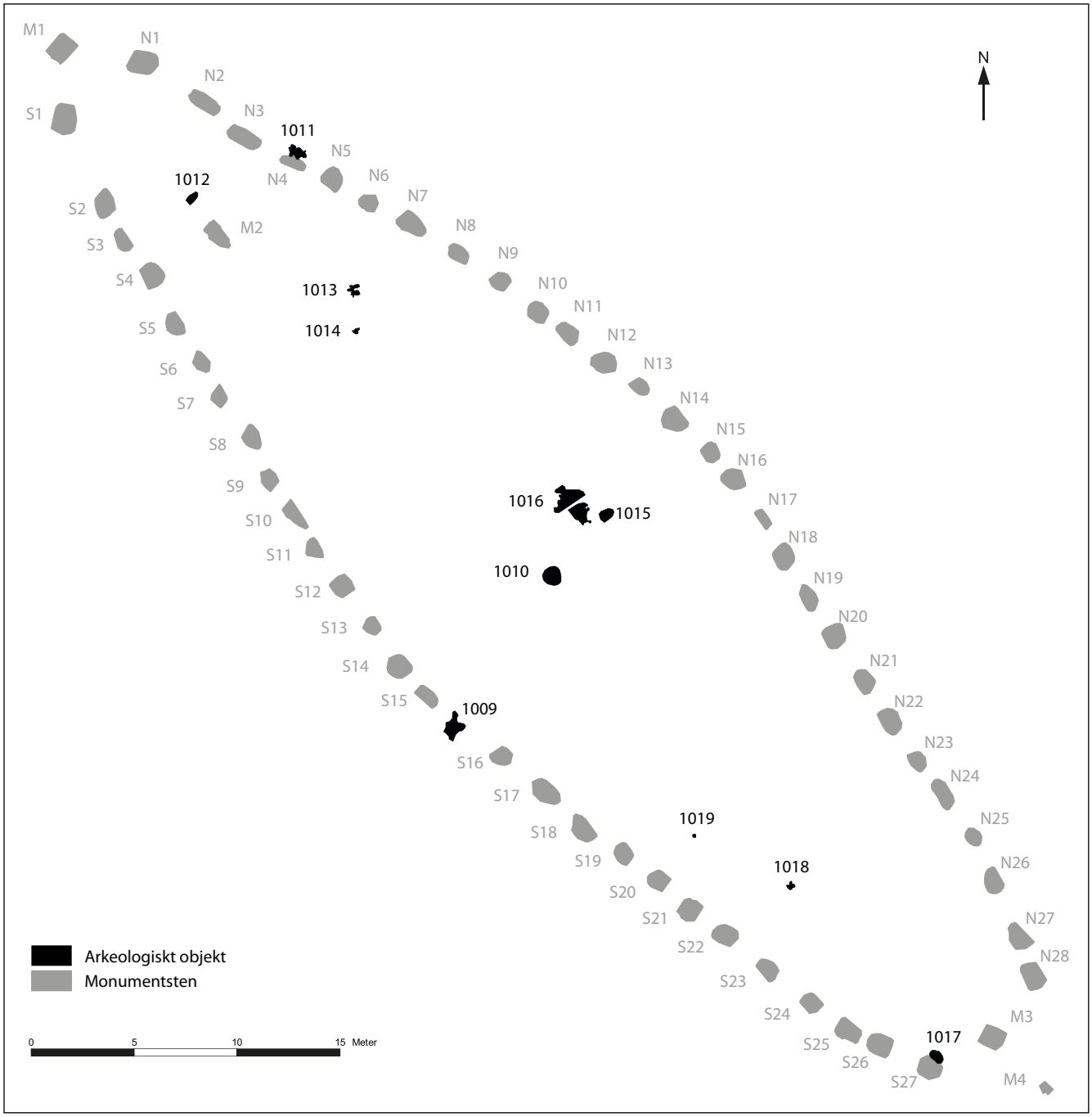
Den saknade stenen i den södra relingen har högst sannolikt stått mellan S15 och S16, där det finns en lucka. På denna plats fann man också ett stenfundament (A1009) vid 1989 års undersökning (fig. 26).

Ett annan problematik är behäftad med altarstenen M2, vars historia är dåligt känd. Den synliggörs första gången på fotografiet efter 1916 års restaurering, då den står upprest på ungefär samma plats som den ligger på idag (fig. 14). Av Brogrens protokoll (fig. 15) framgår att den var 2,75 meter lång mot 1,4 meter idag. Är det samma sten som har brutits sönder? Altarstenen nämns inte av Hellman 1942, och inte heller i Arbmans skrivelse 1956, men Strömberg menar att den rimligen kom i dagen i samband med denna restaurering, och att det, måttskillnaden till trots, bör röra sig om samma sten som har brutits sönder (Strömberg 1990:42f). Bergarten – hardebergasandsten – talar ju både för blockets ursprungliga placering i mittlinjen och att det rör sig om samma block.

En grop (A1012) som dokumenterades strax nordväst om den liggande altarstenen har ett passande läge i mittlinjen, nio meter från den norra stävstenen, och rimliga dimensioner. Sannolikheten för att gropen markerar platsen för den resta altarstenen får anses vara stor. Men frågan är om gropen markerar den ursprungliga platsen, 1916 års plats, eller bådadera.

Den centralt placerade nedgrävningen A1010 är också av stort intresse för den ursprungliga utformningen av stenskeppet. I analogi med andra skeppssättningar är det inte orimligt att tolka nedgrävningen som en markering av stenskeppets mast. Den kan ha utgjort fundament för antingen en rest stolpe eller en rest sten (se också nedan, datering och funktion). Exempel på skeppssättningar med ”mast” som markeras med en rest sten finns främst i Mälardalen och angränsande landskap. Bland dessa finns dock inga monumentala skeppssättningar. I den mån skeppssättningar med markerad mast har daterats, så hänförs de till yngre järnålder (Capelle 1986:21ff, 1995:74).

Ytterligare ett antal anläggningar i form av stenpackningar (A1013, A1014, A1016 och A1018) av olika storlek och ett stolphål (A1019) har dokumenterats inne i skeppssättningen. Ett större stenblock (1015) framkom i anslutning till den största stenpackningen (A1016), ganska nära

Figur 26. Skeppssättningen med de anläggningar som nämns i texten.

stenskeppets mitt och nedgrävningen (A1012). Slutligen har en grop undersökts strax invid S27 (A1017). Inga mer detaljerade tolkningar eller samband med fynd går att utläsa ur dokumentationsmaterialet, och det är ovisst om dessa anläggningar har något samband med skeppssättningen. Ett samband mellan nämnda grop (A1017) och S27 förefaller dock inte helt osannolikt; gropens dimensioner erinrar i hög grad om stenblockets bas. Men, enligt Brogrens protokoll stod stenen upprest 1916.

Detta för över till diskussionen om i vilken utsträckning stenar har flyttats och om eventuellt bortplockade stenar åter infogats i samband med restaureringarna 1916 och 1956 (se ovan: ”Restaureringen 1916” samt ”Tiden fram till och med restaureringen 1956”).

Genom en undersökning strax utanför N2 kan man av stratigrafin sluta sig till att stenpackningen är nedgrävd i ett senare skede (Bilaga 2: år 2004). Vidare fann man vid en undersökning på utsidan av N4 rester av stenpackning och fundament (A1011) ett kort stycke norr om stenblocket, vilket sannolikt markerar blockets ursprungliga plats (Bilaga 2: år 1990).

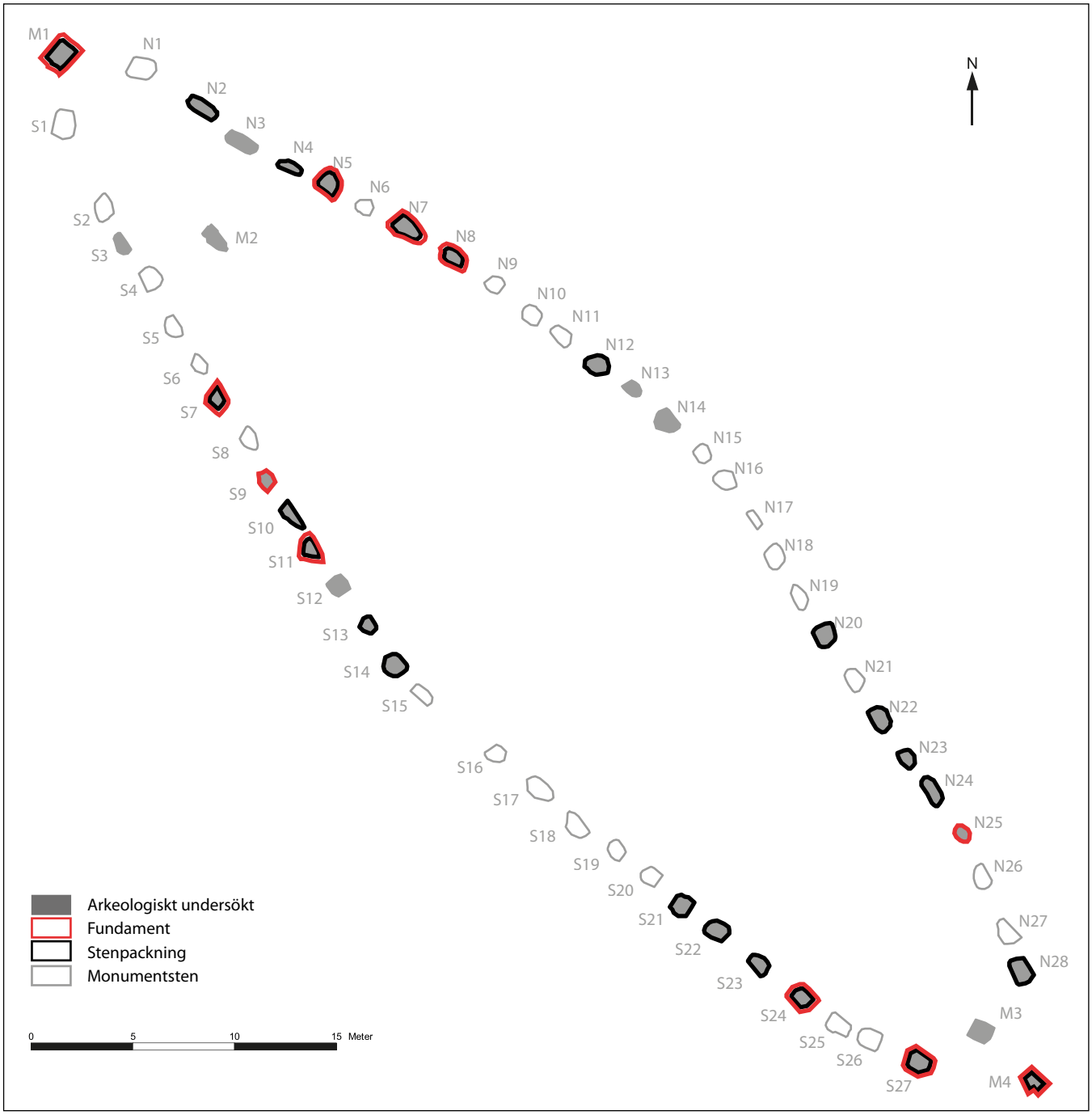
Genom undersökningarna invid stenblocken avsåg man bland annat att undersöka stenpackningar och ta prover för bergartsbestämning när så var möjligt (fig. 27). Information om stenpackningar och fundament skulle kunna visa på om särskilda urval gjorts, var stenen kommer ifrån och hur stora mängder som gått åt. Möjligen skulle man också kunna se skillnad på äldre stenpackningar och stenpackningar från restaureringen år 1916.

Stenpackningar och fundament vid de resta stenarna beskrivs ofta i ritningarna där bergartsbestämda stenar inte sällan har noterats (se bilaga 2). Materialet är svårt att bedöma. Det är inte möjligt att skilja ut äldre och yngre stenpackningar utifrån den dokumentation som föreligger. Någon egentlig sammanställning och redovisning av stenpackningarna och stenmaterialet har inte publicerats, men i några artiklar kommenteras resultaten mer översiktligt. Där får vi veta att stora mängder sten till packningar och fundament måste ha transporterats upp på åsen. Materialet i stenpackningarna är ibland av samma slag som de resta blocken. Det finns exempel på att man sannolikt slagit sönder större block, men lika ofta förekommer mindre stenar som sannolikt hämtats från den närliggande stranden. (Strömberg 2003:81, 2004:17).

Sammanfattningsvis är det svårt att med säkerhet avgöra om stenar står i ursprungligt läge utifrån dokumentationen. Samtidigt är det viktigt att påpeka att inget utöver de ovan nämnda observationerna talar för att några större omflyttningar av stenar har ägt rum.

Stenblocken

Den geologiska studien av stenblocken ger värdefull information om stenarnas geologiska ursprung och kan därmed belysa logistiken vid uppförandet av Ales stenar (Bergström m fl. 1988; Bergström 1990; Bilaga 4). Den utgör också ett underlag för en mer precis beskrivning av monumentets gestaltning Av de fyra mittstenarna av hardebergasandsten hör de båda stävstenarna M1 och M3 ihop. De bedöms ha legat mer eller mindre lösa tillsammans, på ursprunglig plats i berggrunden någonstans i kustbandet

Figur 27 . Undersökta block och förekomst av stenpackningar/fundament markerade.

mellan Simrishamn och Gislövshammar. Altarstenen M2 och roderstenen M4 kan ha kommit från samma plats men uppvisar sådana former att de även kan ha varit flyttblock som kan ha samlats in var som helst på Österlen.

Urbergsblocken i relingarna är av varierande sammansättning. Flertalet block är graniter av olika slag, men även gnejser och granodioriter är representerade. Blocken bedöms ha utsatts för relativt långa transporter i eller under landisen. Det är troligt att de har varit markfasta och till större del legat begravda i morän någonstans på Österlen. Bestämningarna visar att ursprunget för dessa block i de flesta fall finns norrut i Skåne och Småland eller angränsade delar av Blekinge och Halland. Jämförande studier av bergarter från Bornholm tyder på att block från detta område inte alls är representerade i skeppssättningen. Bergström framhåller att detta är av särskilt intresse eftersom Kåsebergaåsen har ett mycket starkt inslag av material från Bornholmsområdet. Sammansättningen talar alltså bestämt emot att blocken skulle vara plockade ur åsen (Bergström 1990:28).

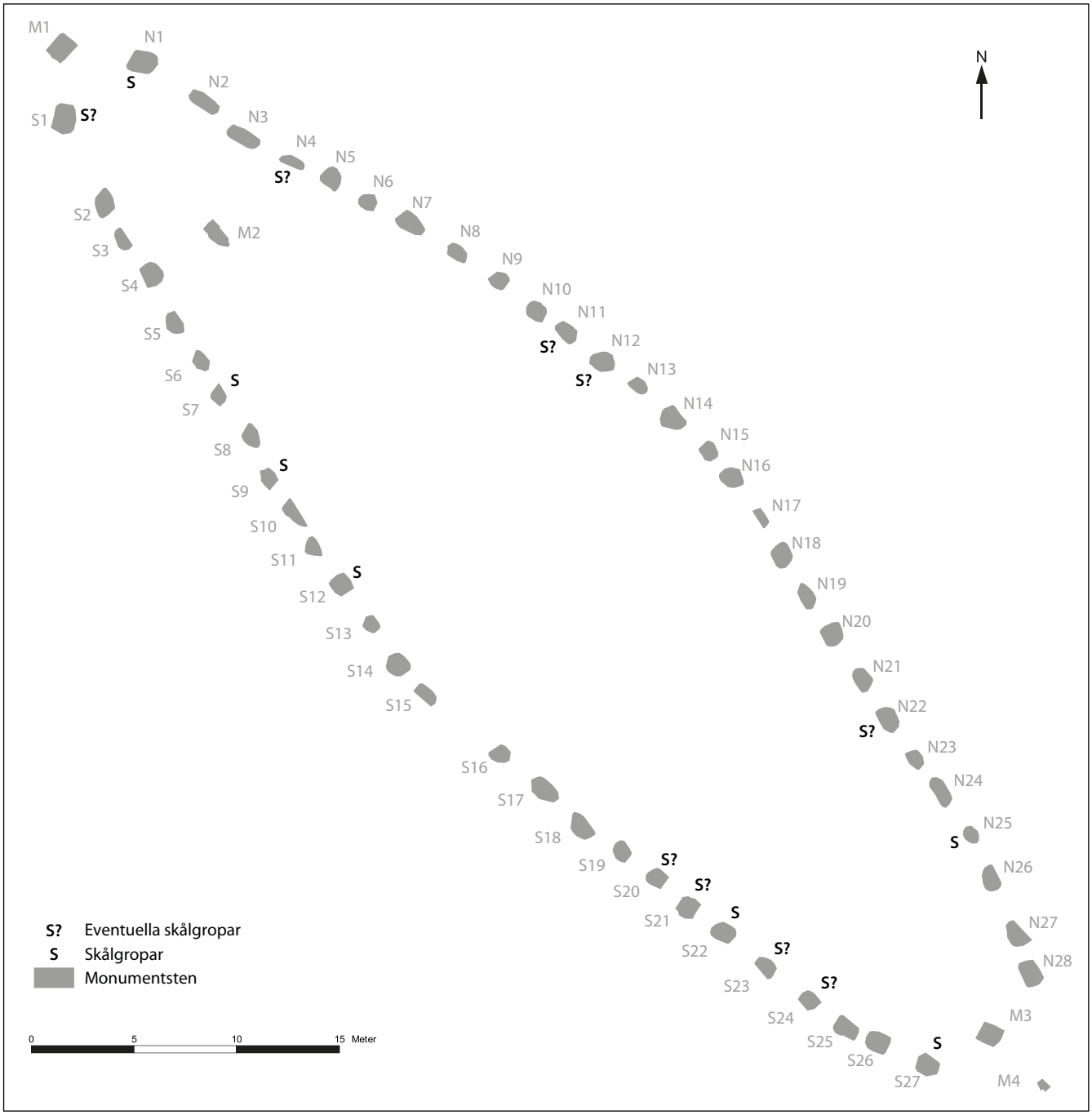
Vidare har beräkningar gjorts av stenblockens form. Längduppgifterna för totalt 41 stenblock i byggmästare Brogrens protokoll har legat till grund för ett medelvärde. Genom kompletterande mätning av blockens ”midjemått” har sedan en idealiserad diameter beräknats. Därefter har längden dividerats med diametern, vilket ger värdet 2,48. I genomsnitt är stenblocken alltså 2,5 gånger längre än de är breda. Bergström menar att stenblock med denna långsträckta form inte är så vanligt förekommande, och att urbergsblocken i skeppssättningen sannolikt har fått sökas över ”mycket stora landytor i sydöstra och kanske också nordöstra Skåne” (Bergström 1990).

Skålgropar

På flera av stenblocken i skeppssättningen finns skålgropar. Uppgifterna om hur många dessa stenblock är, och hur de ter sig, varierar. Så nämner exempelvis Märta Strömberg i en artikel att det preliminärt kan röra sig om upp mot 12 stenblock. I en annan artikel menar Bob G. Lind att det rör sig om ”över 20 stycken” (Lind 2005:28).

Totalt omnämns 16 förekomster av skålgropar på specifika stenblock i de källor som studerats, varav de flesta, ett dussin, nämns av Strömberg (Strömberg 1991). Hennes lista var emellertid att betrakta som preliminär; avsikten var att studera dessa block noggrannare. Någon fullständig redovisning har emellertid inte publicerats. Däremot framkom några nya förekomster i samband med att sektioner grävdes invid stenblocken. Av dessa har fotografier publicerats som visar förekomsterna på blocken N25 och S27 under markytan (fig. 30; Strömberg 2003:82f).

Av de 16 block som har listats kan förekomsten av skålgropar på sju block betraktas som helt säkra (fig. 28). Resterande nio förekomster bör ses som preliminära och undersökas vidare. På blocken förekommer nämligen också vittringsgropar, och det kan vara svårt att avgöra vad som är vad (Bergström m fl. 1988). Dessutom ska nämnas att man på S24 har observerat ett par skåror vinkelrätt mot varandra, vilka omges av en svagt skönjbar ringformig kontur. Detta har hypotetiskt tolkats som ett hjulkors, men osäkerheten är stor (Strömberg 1991:171).

Figur 29. Föreslagna förekomster av skålgropar.

Det har inte funnits möjlighet att inom ramen för detta arbete genomföra fördjupade analyser av dessa förekomster. Endast en av dem – den första som identifierades – har undersökts och publicerats i detalj. Det rör sig om stenblocket N1 där totalt sju skålgropar, varav sex på utsidan och en på insidan har identifierats (Bergström m fl. 1988:6).

Nr	FMIS	1988	1990	1991	Ritn	Lägen	Övrigt
N1	X	X	X	X		In/utsida	1 st insida, 6 st utsida
N4				?			
N11				X			
N12					?	Utsida under mark	Ev 1 st, djup 0,3 m
N22	?		?			Ovansida	Ev 2 st
N25			X	X	X	Insida över/under mark	8 st under, 7 st över?
S1				X			
S7	X		X	X		Ovansida	2 st
S9			X	X	X	Insida över/under mark	3 st över, 2 st under, djup 0,2-0,4
S12					X	Insida	4 st, djup 0,3-0,5 m
S20				?			
S21				?			
S22			X	X	X	Utsida över/under mark	16 st under, djup 0-0,45 m
S23				X			
S24				X			
S27					X	Insida under mark	8 st, djup 0,25-0,75

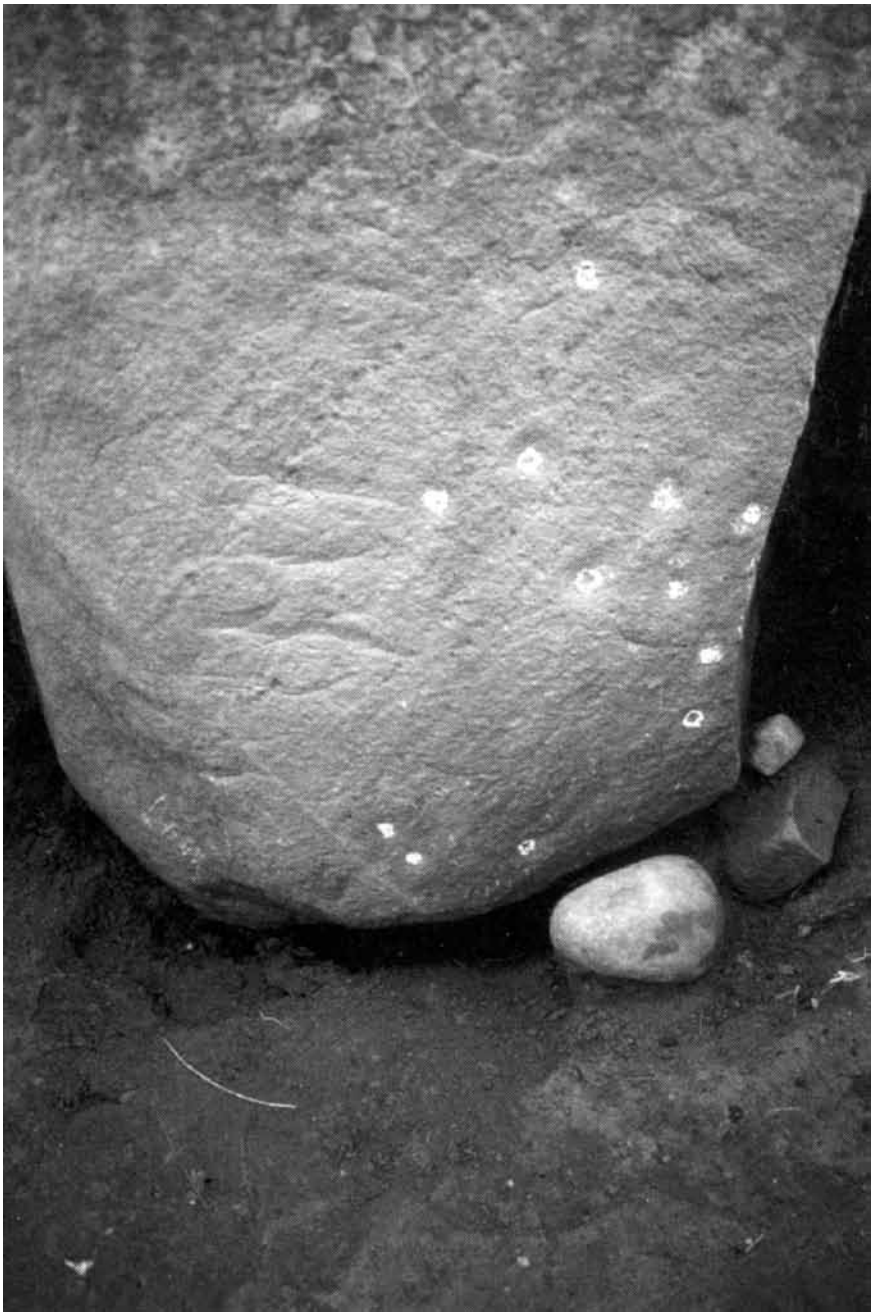
Figur 28. Föreslagna förekomster av skålgropar Källor: FMIS; Bergström m fl. 1988; Strömberg 1990; Strömberg 1991; fältritningar redovisade i bilaga 2. Säkra förekomster har gråtonats.

De skålgropsförande stenblocken framstår som tämligen väl spridda i båda relingarna, med övervikt för den södra relingen. Räknar vi med de osäkra förekomsterna finner vi en tydlig koncentration till skeppets sydöstra reling (fig. 29).

Ser vi till skålgroparnas lägen på de olika blocken så varierar de påtagligt (Strömberg 1999:167, 2004:19). Skålgroparna är främst koncentrerade i grupper men finns i några fall också solitärt. De finns på stenblockens ovansida, in- och utsida samt smalsida. I flera fall har skålgropar också framkommit vid utgrävningarna invid stenblocken, nära stenarnas bas (N25, S9, S12, S22, S27, eventuellt N12). Två av dessa stenblock, S22 och S27, stod i rest läge 1916, enligt Brogrens protokoll. Det är också värt att notera att skålgropsförekomster i två fall – på stenblocken S12 och S27 – endast tycks förekomma under markytan, nära blockens bas (fig. 30).

Flertalet stenblock med skålgropsförekomster är medelkorniga eller fint medelkorniga graniter. Skålgroparna varierar mellan cirka 3 upp till 6-7 cm i diameter, och djupet varierar också. I en del fall framträder de mycket distinkt, medan det i andra fall krävs särskilda ljusförhållanden för att de ska kunna identifieras.

Frågan är om skålgroparna är tillverkade i samband med att skeppssättningen uppfördes och under bruket av den, eller om de redan fanns på de block som användes, vilka således återanvändes i skeppssättningen? Denna diskussion förs vidare nedan.

Figur 30. Skålgropar nära basen på S27 markerade med vit krita. Foto: Klas Hyltén-Cavallius (Strömberg 2003:83).

Dateringen

Oscar Montelius datering av skeppssättningen i den klassiska artikeln från 1917 vilade på ett fåtal jämförelseobjekt. Idag kan dateringen diskuteras utifrån ett betydligt bredare underlag, i första hand ^{14}C-dateringar, men också utifrån ett betydligt mer omfattande jämförelsematerial.

Diskussioner om skeppssättningens ålder förs ibland också utifrån förekomsten av skålgropar på stenblocken och astronomiska överväganden. Det förekommer också resonemang där monumentet dateras ”indirekt”,

exempelvis genom referenser till rika fynd eller miljöer i lokalområdet. Dessa bortser vi från i det följande.

^{14}C-dateringar och fynd

Totalt finns sex ^{14}C-dateringar från olika delar av skeppssättningen som har utförts inom ramen för Aleprojektet (fig. 31 och 32; Bilaga 2). I samtliga dessa fall har man varit noga med urvalet av provet och fyndomständigheterna beskrivs i en artikel av Märta Strömberg. Provens lägen är också markerade i en plan över skeppssättningen (Strömberg 1997, fig. 2). Läget för ett av proven (Ua-2579) – markerat prov 3 på Strömbergs plan – är emellertid inprickat fel. Provets rätta läge har markerats i figur 32 nedan (Bilaga 2). Av figur 32 framgår då att proven är spridda i skeppssättningens sydöstra del.

Ytterligare en ^{14}C-datering (Lu-4012) utgörs av träkol från en kontext som bedömdes vara omrörd (Strömberg 2003:84f). Läget för detta prov, som lämnades in för analys av Bob G. Lind efter tillåtelse av Märta Strömberg, är inte känt i detalj. Det ungefärliga läget är markerat i figur 32.

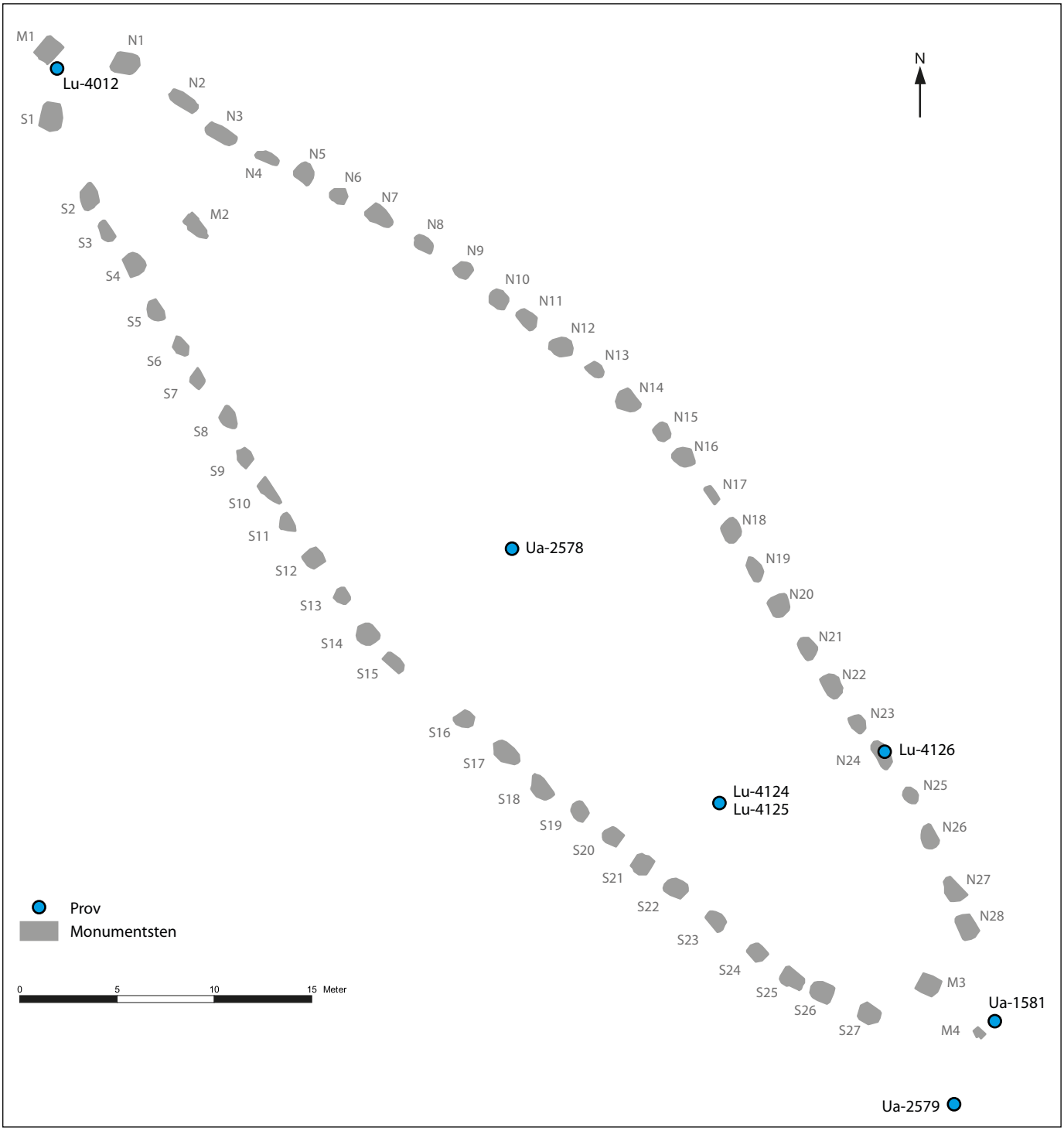
Lab. nr	Material	BP ålder	Kalib 1 sigma	Kalib 2 sigma
Ua-1581	tk, ung ekstam	1375 ±115	540 – 780 e Kr	400 – 950 e Kr
Ua-2578	tk, bokstam	1110 ±75	820 – 1020 e Kr	690 – 1050 e Kr
Ua-2579	tk, hasselgren	1330 ±80	620 – 780 e Kr	570 – 890 e Kr
Lu-4126	tk, björk	1490 ±60	470 – 650 e Kr	430 – 660 e Kr
Lu-4125	matskorpa på kärl	1480 ±60	530 – 650 e Kr	430 – 660 e Kr
Lu-4124	tk i kärl	1650 ±60	260 – 530 e Kr	250 – 540 e Kr
Lu-4012	tk, omrört lager	4600 ±140	3650 – 3100 f Kr	3650 – 2900 f Kr

Figur 31. ^{14}C-dateringar från Ales stenar. Källa: Strömberg 1997, 2003.

De sex proverna dateras inom tidsspannet 250 till 1050 e. Kr. (kalibrerat med 2 sigmas intervall). Två av dem – träkol respektive matskorpa – härrör från ett keramikkärl som typologiskt dateras till 400-talet (Strömberg 1997). När vi ska bedöma provernas källvärde är det viktigt att hålla i minnet att det som dateras är träkolet eller matskorpan, inte skeppssättningen. Kärlet kan hypotetiskt ha satts ner före eller efter skeppssättningens tillkomst. Av allt att döma har det använts till någon form av matberedning. Eftersom kärlet också innehöll enstaka fragment av brända ben av människa har Märta Strömberg föreslagit att det sedan kan ha använts vid en bålplats där kremeringar har skett vid återkommande tillfällen under järnåldern, och att kol från olika tillfällen kan ha kommit med i kärlet (fig. 33).

Av de sex proverna kan störst källvärde tillskrivas Lu-4126 med träkol från björk som ger en *terminus post quem* datering av skeppssättningen. Detta prov framkom nämligen under stenblock N24, ett av de 16 block som bedöms vara orubbade enligt det tidigare nämnda Brogrens protokoll. Utifrån stratigrafin är skeppssättningen således yngre än träkolet Lu-4126 det vill säga yngre än folkvandringstid/tidig vendeltid.

Vidare är det av betydelse att konstatera att brända ben av människa också framkom under stenen, och att dateringen av träkolet i stort sett

Figur 32. ^{14}C-provernas lägen i Ales stenar. Källa: fältritningar.

är identisk med dateringen av matskorpan från ovan nämnda kärl, där det också framkom människoben.

Av särskilt intresse är också kontexten för provet med det yngsta värdet, Ua-2578, från nedgrävningen A1010. Gropens centrala belägenhet kan tyda på att den på ett eller annat sätt har haft en särskild betydelse för skeppssättningen. En möjlighet som nämnts ovan är att den har utgjort ett fundament till en stolpe eller sten som markerade skeppets mast. Det har också föreslagits att gropen markerar platsen ”för astronomiska observationer av solens kalendariska upp- och nedgångar…” (Lind 2005:30). Dessa båda tolkningar utesluter inte varandra och andra förklaringar är naturligtvis också möjliga. Ser vi till fyndmaterialet från skeppssättningen så är föremål med dateringspotential fåtaliga, och inget av dem kan direkt knytas till skeppssättningen. Från utgrävningarna finns ett slipat fragment från en flintyxa och en keramikskärva som hänförs till stridsyxekulturen, det vill säga sen mellanneolitikum. Båda dessa fynd framkom i omrörd matjord.

Sammanfattningsvis daterar inte ^{14}C-dateringarna med absolut säkerhet uppförandet av skeppssättningen till yngre järnålder eller vikingatid. Däremot kan man säga att ^{14}C-dateringarna uppfyller högt ställda krav på en datering av skeppssättningen till perioden 600–1000 e. Kr. Detta främst för att:

– Samtliga sex prover från utvalda kontexter visar på återkommande aktiviteter på platsen under loppet av yngre järnålder och vikingatid.

– Det finns en stratigrafisk relation mellan prov Lu-4126 och det orubbade blocket N24 i skeppssättningen. Denna visar att skeppssättningen är yngre än prov Lu-4126.

– Det finns en kontextuell relation mellan prov Lu-4126 och kärlet med prov Lu-4124 och Lu-4125 (brända människoben, ungefär samma tidsintervall).

– Provet med det yngsta värdet, Ua-2578 fanns i en grop vars centrala belägenhet kan tyda på att den har ingått i konstruktionen eller på annat sätt har haft en betydelse för bruket av skeppssättningen.

Jämförelser med andra skeppssättningar

Som ovan nämndes har kunskapen om skeppssättningar ökat påtagligt under senare år. Tidigare okända skeppssättningar har undersökts och nya studier har gjorts (Vestergaard 2006, 2007). Av de monumentala skeppssättningarna – till vilka Ales stenar räknas – kan fyra skeppssättningar i Danmark dateras till 900-talet genom att daterande runstenar ingår i monumenten. För de skånska motsvarigheterna är dateringsunderlaget sämre. Ett egentligt underlag finns endast från de båda skeppssättningarna från Färlöv, som daterats utifrån ^{14}C-analyser, stratigrafi och typologi. De dateringar som föreslagits är cirka 750-950 e. Kr. för skepp 1, och cirka 650-850 e.Kr. för skepp 2 (Björk 1998:77).

Figur 33. Keramikkärlet från skeppssättningen förvaras på LUHM. Kärlet är ca 15 cm högt. Foto: Bengt Söderberg.

För närvarande finns det inget arkeologiskt dateringsunderlag som tyder på att någon av de kända monumentala skeppssättningarna i Skandinavien ska dateras till tiden före yngre järnålder.

Skålgropar som dateringsunderlag

Som ovan nämndes har säkra förekomster av skålgropar identifierats på sju stenblock i Ales stenar och eventuell förekomst på ytterligare nio block.

Skålgroparnas relevans för skeppets datering har diskuterats i olika sammanhang. De dateras schablonmässigt till bronsålder, vilket inte utesluter att det finns såväl äldre som yngre exempel. Det faktum att skålgropar finns på många block och i högst varierande lägen – i flera fall under markytan, nära stenarnas bas – gör det mindre troligt att samtliga skålgropar har tillkommit vid uppförandet och det fortsatta bruket av stenarna. I Märta Strömbergs senare artiklar i ämnet argumenterar hon för att åtminstone en del av stenblocken har tagits från äldre stenkammargravar och sedan återanvänts i skeppssättningen (Strömberg 2003:18ff, 2004:85f). Hypotesen grundas bland annat på det faktum att det inte sällan finns skålgropar på stenblock som ingår i sådana monument. I två av de fyra kända megalitgravarna från

närbelägna Hagestad uppvisar ett par block ett stort antal skålgropar. I Valleberga socken finns det inga bevarade megalitgravar, men spår efter en sådan grav – en gånggrift – har identifierats på en plats invid landsvägen mellan Valleberga och Löderup några kilometer från Kåseberga. (Strömberg 1976).

Det vore av intresse att sätta skålgropsförekomsten i Ales stenar i relation till andra skeppssättningar, i synnerhet monumentala skeppssättningar. Någon systematisk undersökning finns veterligen inte, men Felix Vestergaard anför några exempel. På runstenen från skeppssättningen i Glavendrup finns elva skålgropar, och på en äldre avbildning av skeppssättningen vid Ravnshøj i Lejre anges ett stenblock med ”12 runde hull” (Vestergaard 2006:73 med referenser). Vestergaard nämner ytterligare några exempel på förekomster av skålgropar i skeppssättningar från järnålder av mer ordinär storlek. Man får räknas med att det finns ett mörkertal avseende skålgropsförekomster i monumentala skeppssättningar eftersom stenblocken så ofta saknas, helt eller delvis.

Astronomisk datering

Olika försök har gjorts att datera Ales stenar på astronomisk väg (exempelvis Roslund 1991; Lind 2004). Enligt beräkningar föreslog Curt Roslund tidpunkten för uppförandet av Ales stenar till cirka 500 f. Kr. Efter kompletterande undersökningar justerade han dateringen till tiden mellan cirka 300 f. Kr. och 300 e. Kr. (Roslund 1991). Bob G. Lind daterar uppförandet till 700 f. Kr. (Lind 2005).

En astronomisk datering förutsätter naturligtvis antagandet att skeppssättningens orientering betingades av solen. Men, som Curt Roslund påpekar är detta inte självklart, särskilt inte med tanke på att skeppssättningens riktning sammanfaller med Kåsebergaåsens och kustlinjens orientering: ”Varje annan orientering skulle ha förstört enheten mellan stensättningen och naturen som gör platsen så unik. Inom vetenskapen brukar man hänvisa till en regel som säger att av två möjliga tolkningar är sannolikheten störst att den enklaste kommer sanningen närmast” (Roslund & Lindström 2002:2).

Funktionen

> ”Ales stenar ses av de flesta som en skeppssättning, som dock företer vissa särdrag. Den är större än andra stenskepp men framför allt väcker den uppmärksamhet genom sitt läge med den fria sikten åt flera håll och genom att det inte är fråga om placering på ett gravfält av det slag som gäller för andra skeppssättningar. Detta gör att besökaren anar en speciell innebörd, som det är lockande att försöka förstå.”
>
> Märta Strömberg 1995b:12f

Frågan om vilken eller vilka funktioner som skeppssättningen kan tillskrivas har diskuterats under lång tid. Åberg återberättar några av de gamla, lokala förklaringsmyterna (Åberg 1960), och Märta Strömberg har gjort en sammanställning av tolkningar från 1600-talet och framåt (Strömberg 1995b:5ff). Här kommenteras främst de funktioner som har varit återkommande i diskussionen.

Redan på Buhrmanns karta från år 1687 (fig. 9) tolkades skeppssättningen uppenbarligen som en grav, en uppfattning som stått sig och är bland de vanligare fram i dag. I många fall finns det mer eller mindre konkreta idéer om vem den gravlagda var, exempelvis den norska kungen Olav Tryggvason, en avliden hjälte, en sjöfarande viking, och så vidare. I den första artikeln av vetenskaplig natur anförs också denna tolkning som den troliga (Montelius 1917). I detta sammanhang diskuterar och avfärdar Montelius tolkningen att skeppssättningen kan vara en kenotaf, det vill säga en symbolisk gravplats. Märta Strömberg tar emellertid upp denna tråd och anför ett närbeläget exempel på en kenotaf, nämligen runstenen från Valleberga (Strömberg 1995b). Runstenen omtalar att Sven och Thorgund reste stenen efter Manne och Svenne som ”ligger i London” (DaRun 219). I de fall runstenar förekommer tillsammans med skeppssättningar kan hela monumentet tänkas utgöra en kenotaf, eller ett minnesmärke, vilket ju också framgår av inskriften på runstenen från Tryggevælde (se ovan, ”Skeppssättningar”).

Som en randanmärkning kan sägas att inskriften på runstenen från Valleberga nämner att man reste *kuml : disi*. Pluralformen återkommer på runstenar i de monumentala skeppssättningarna från Bække, Tryggevælde och Jelling, vilket ju visar på att runstenen i Valleberga inte heller var en solitär. Den ingick sannolikt i ett större monument av resta stenar, möjligen en skeppssättning (Moltke 1985:214ff). Ytterligare några runstenar med denna formulering finns i Danmark och Skåne.

Som ett resultat av arkeoastronomins framväxt introducerades ett nytt sätt att se på vissa fornlämningar under 1970-talet, där förmodade kalendariska funktioner sattes i fokus. Inte minst Stonehenge kom att inspirera många uttolkare av Ales stenar. En arkeoastronomisk tolkning av Ales stenar lades först fram av Göran Lind, vilken senare utvecklades av docent Curt Roslund (Lind 1977; Roslund 1979:6ff, 1990:113ff). Med hjälp av stenarnas placering kunde man med stenarnas hjälp bestämma årstidsväxlingarna. I Roslunds tolkning fungerade Ales stenar som ett slags primitivt solur och som en plats för solkult (se ovan, ”Projektet Ales stenar och Kåsebergaåsen”).

Göran Henriksson från astronomiska institutet i Uppsala utgick i stället från att en total *månförmörkelse* föranledde uppförandet av Ales stenar. Enligt Henriksson inträffade sådana tillfällen vid vintersolståndet 2216 f. Kr. och i december 299 f. Kr., varav han menar att det förstnämnda tillfället är det troligaste (Henriksson 1994).

Under senare år har amatörforskaren Bob G. Lind varit den mest aktiva förespråkaren för att Ales stenars kalendariska funktion var styrande för såväl uppförandet av monumentet 700 f. Kr., som bruket av detsamma (Lind 1996, 2004, 2005). Lind argumenterar utifrån sin fotodokumentation för att Ales stenar ställts på plats efter solbanan, det vill säga den kalendariska beräkningen av solårets 365 dagar och dygnets 24 timmar. Skeppssättningen har alltså enligt Lind både fungerat som kalender och solur. I en ny publikation menar han sig ha funnit ytterligare bevis för sina teorier genom fynd av skålgropar som bildar ett skeppsformat kalendermönster – en ”minikalender” – med samma orientering som skeppssättningen (Lind 2011:18ff).

Curt Roslund har i olika sammanhang granskat Linds teori och vetenskapliga metod som han inte finner trovärdig (Roslund & Lindström 2002; Roslund 2004). Detta utesluter inte möjligheten att monumentet *också* kan ha använts som en slags rituell kalender, exempelvis inom ramen för kultfester som följde årstidsväxlingarna.

Som en hypotes inför Aleprojektet skissade Märta Strömberg en alternativ tolkning av Ales stenar i form av en modell över ett hierarkiskt uppbyggt bronsålderssamhälle i bygden, där Ales stenar fungerade som en maktsymbol och/eller en plats för solkult i förening med främst fruktbarhetskult. Hypotesen tog således fasta på att Valleberga är en rik bronsåldersbygd (Strömberg 1990, 1995). När resultaten av de arkeologiska undersökningarna i skeppssättningen efter hand kom att visa på en yngre datering av monumentet ändrade hon uppfattning. I senare artiklar argumenterade hon för en datering till vendeltid eller vikingatid, och föreslog att skeppssättningen kunde ha uppförts som maktsymbol och mötesplats som kan ha brukats ”vid några speciella tillfällen under året, kanske vid årstidsväxlingarna, då människor från bygden kallats till möte här uppe för att utföra kultiska ceremonier, avgöra frågor av politisk-ekonomisk-social art, skipa rätt m.m.” (Strömberg 2004:18). I ett tidigare sammanhang föreslog hon att resandet av skeppssättningen var ett företag som utfördes av människor från flera bosättningar i området, och att många av stenblocken kan ha hämtats från äldre stenkammargravar (Strömberg 2003:85f).

En jämförande analys

Felix Vestergaard har i en systematiskt upplagd analys studerat de monumentala skeppssättningarna utifrån deras placering i terrängen, relation till gravplatser, runstenar, högar, och andra skeppssättningar, fynd av gravar i skeppssättningarna, belägenhet i relation till mark- och vattenvägar, samt i förhållande till kända makt- och/eller kultcentrum, och i egenskap av symbol (Vestergaard 2006, 2007).

Analysen visar att dessa monument som regel är högt belägna i terrängen, nära vattendrag och våtmarker. De är ofta orienterade utmed naturliga höjdryggar så att de ingår i harmoni med landskapet, och belägenheten tycks ha utnyttjats medvetet för att understryka monumentaliteten. Vestergaard menar att det inte härskar något tvivel om att de var avsedda att ses och beundras och att detta tycks ha varit en viktig orsak till placeringen av dem. Av detta följer att de monumentala skeppssättningarna inte uppvisar någon gemensam orientering, tvärtom är orienteringen betingad av landskapskontexten. Den gemensamma nämnaren kan då vara att de placerades utmed vägsträckningar, inte sällan nära vadställen eller vägskäl. Denna koppling är mycket tydlig i de flesta fall, och är för övrigt giltig även i fråga om många andra typer av förhistoriska gravmonument.

Kopplingen till maktcentrum är tydlig i fråga om de danska skeppssättningarna. De är representerade i kungliga miljöer såsom Jelling och Lejre, och kopplingen till makten framgår också tydligt genom inskrifterna på de runstenar som ingår i skeppssättningar i Glavendrup, Bække och Tryggevælde. I Skåne är denna koppling tydlig i Färlöv (jfr Björk 1998). En del av

skeppssättningarnas funktion kan tänkas ha bestått i att visa på byggherrens makt och förmåga att uppbringa resurser.

Inledningsvis diskuterades i korthet skeppssättningarna i egenskap av symbol. Vestergaard visar på de kopplingar som finns mellan de skandinaviska kungasläkterna, gudar som Frej och Odin, och det magiska skeppet *Skidbladnir*. Just monumentaliteten kan, menar Vestergaard, leda tankarna till ett gudomligt skepp snarare än ett egentligt vikingaskepp. Slutligen visar han på båtsymbolikens koppling till sol- och fruktbarhetskult.

En mer specifik hypotes tar sikte på att åtminstone de danska monumentala skeppssättningarna uppfördes som en del av en rörelse i tiden, en så kallad ”hednisk renässans” under 900-talet, vilken uppstod som en slags motrörelse i samband med trosskiftet (Roesdahl 1977). Genom att använda sig av skeppet i kraft av dess urgamla symbolik, inte sällan i kombination med en hög och en runsten, avsåg eliterna att markera en egen kulturell och politisk identitet i en tid av förändring.

Eftersom järnålderseliterna anses ha iklätt sig rollen som kultledare och beskyddare av heliga platser är monumentens koppling till kultcentrum lika påtaglig som den är till maktcentrum. Kopplingen till kulten är direkt uttalad i Glavendrup, där ju runinskriften nämner att *Alle*, som stenen restes i åminnelse till, bar titeln *Gode*, det vill säga en hednisk kultledare. Vidare är det känt att Lejre var ett kultcentrum. I Skåne finner vi den tydligaste kopplingen till ett kultcentrum i Färlöv, som är beläget nära Vä, där kultfunktionen är avläsbar i ortnamnet.

Vestergaard analyserar också hur de monumentala skeppssättningarna kan tänkas ha relaterat till funktionen som kult och/eller gravplats. Han slår fast att flera av dem ingår som delar i större komplex. I flera fall är skeppssättningen anlagd på så vis att den utgår från en hög. Ibland ingår det en runsten i skeppssättningen och har då antingen placerats som stävsten eller möjligen centralt i skeppet, som maststen. Det finns också exempel där runstenen är placerad utanför skeppssättningen men i dess omedelbara närhet och i anslutning till en väg eller ett vadställe. Så tycks fallet vara i Färlöv.

Anundshög på Badelundaåsen utanför Västerås framstår som en tankeväckande parallell till i synnerhet Färlöv och de danska exemplen (http://www.anundshog.se/). I denna mäktiga fornlämningsmiljö finns bland annat två monumentala skeppssättningar på rad, vilka utgår från en storhög. Nära detta komplex ramar en lång rad stenar och en runsten in Eriksgatan, som passerade här. Under medeltiden nyttjades platsen som tingsplats (Brink 2004:309ff).

Som nämndes under rubriken ”Skeppssättningar” är kriteriet för en monumental skeppssättning delvis valt för att skeppssättningar som är längre än 40 meter inte har någon entydig koppling till gravar. De är däremot ofta belägna i nära anslutning till samtida eller äldre gravar och gravfält. I några fall finns det, liksom i Ales stenar, anläggningar som kan tolkas som gravar inne i skeppssättningen. Endast i två fall – i Lejre och Jelling – finns det otvetydiga gravar inne i skeppssättningen, som kan antas vara någorlunda samtida med denna. Men, som Vestergaard skriver, går det inte att leda i bevis att skeppssättningen i Lejre uppfördes som gravmonument över en

eller flera av dessa gravar. Sannolikheten för att så är fallet är då betydligt större i Jelling.

Sedan Vestergaard publicerade sin studie har nya undersökningar av skeppssättningen i Jelling utförts. I dag vet vi att den berömda nordhögen – med den uppbrutna gravkammaren – var centralt placerad i det 354 meter långa stenskeppet (http://www.fortidensjelling.dk/). Om vi tänker oss att hög och skeppssättning uppfördes samtidigt, så utgör skeppssättningen i detta fall en del av en monumental gravanläggning. Samtidigt måste man beakta att gravfunktionen inte heller i detta fall har uteslutit andra funktioner. Det fortsatta bruket av platsen, som bland annat innefattar uppförandet av en kyrka inne i skeppssättningen, visar tydligt på dess funktion som kult- och mötesplats.

I flertalet av de monumentala skeppssättningarna är funktionen som grav inte tydlig, och definitivt inte entydig. Detta gäller ju också Ales stenar där enstaka kremerade ben av människa förekommer i två kontexter, i keramikkärlet och under stenblocket N24. Förekomsten av ben under stenblocket tyder på att en gravplats delvis förstördes vid uppförandet av skeppssättningen.

Av de andra anläggningarna som framkommit inne i skeppssättningen är den centralt placerade gropen otvetydigt av störst intresse. En uppenbar möjlighet är att gropen har utgjort fundament till en stolpe eller möjligen en sten. Den kan symboliskt ha markerats skeppets mast, men kan också ha haft en funktion i kulten, exempelvis i samband med solkult (jfr Lind 2005). Av skriftliga källor, exempelvis Ibn Fadlans resejournal från 900-talet, vet vi att stolpar också restes i samband med offerhandlingar (Wikander 1978).

Stolphål har också noterats i några andra monumentala skeppssättningar, tydligast i Lejre och med en mer osäker koppling i Färlöv. I Lejre ger de dock snarast intryck av att ha hägnat in skeppssättningen.

De många förekomsterna av skålgropar kan naturligtvis också ses i relation till kulthandlingar. Frågan är naturligtvis om stenblocken med skålgropsförekomster i första hand sågs som byggmaterial eller om de medvetet byggdes in i skeppssättningen, i egenskap av heliga stenar? Som tidigare nämnts förekommer skålgropar också i andra monumentala skeppssättningar.

Vestergaards systematiska genomgång av materialet visar att de monumentala skeppssättningarnas funktion som grav ska tonas ner. Detta kan ha förekommit – i ett fall med stor sannolikhet – men är då snarast att betrakta som en delfunktion. Något liknande kan sägas om funktionen som kenotaf eller minnesmärke. Denna delfunktion är uttalad i ett fall, på runstenen i Tryggevælde, och får anses vara högst rimlig även i de andra fall där runstenar är inbyggda i monumenten. Slutligen har vi den mer övergripande funktionen som mötesplats för exempelvis kult- och rättskipning vilket exemplet Anundshög på Badelundaåsen visar på.

Vestergaards slutsats är att de monumentala skeppssättningarna fyllde flera funktioner på samma gång. Vidare menar han att de uppfördes av en elit, som genom att åberopa och anknyta till skeppssymboliken strävade efter att legitimera maktpositionen som härskare och ledare av kulten (Vestergaard 2007:173f).

Fornlämningsmiljön

Prospekteringar i form av inventeringar och fosfatkartering (bilaga 5) visar på att det finns förhistoriska lämningar i skeppssättningens närområde, i synnerhet i området sydost om skeppssättningen. På grund av att denna del av Kåsehuvud ligger i vall har förutsättningarna för inventeringar varit högst begränsade.

I området kring Ales stenar grävdes totalt 13 provgropar inom ramen för Aleprojektet, sammantaget motsvarande cirka 20 till 25 m^2 (Bilaga 2). Några av dessa insatser (Bilaga 2:2004) syftade till att finna spår efter de stenkonstruktioner som observerades av Hilfeling och Bruzelius. I samband med undersökningen 2011 grävdes fyra schakt, motsvarande totalt cirka 60 m^2, som var belägna ett femtiotal meter ostsydost om skeppssättningen (Duczko 2011; Mörner 2011).

Några egentliga anläggningar av förhistorisk karaktär framkom inte vid någon av dessa utgrävningar. De enstaka föremål som hittills har framkommit vid inventeringar och utgrävningar tyder på att aktiviteter har ägt rum i skeppssättningens närområde under främst senneolitikum och bronsålder. I bilaga 5 relateras ett antal äldre lösfynd med oklar fyndplats i närheten av Ales stenar, exempelvis bronser i form av en ring, en rakkniv och en holkyxa. Frågan är om dessa möjligen ska sättas i samband med resultaten av den geofysiska prospekteringen år 2006. Denna indikerar att det kan finnas flera strukturer i anslutning till skeppssättningen. Enligt tolkningen visar anomalier på att det finns ”svaga spår” av en mindre skeppssättning nordost om Ales stenar. I en likartad position på den sydvästra sidan fanns också anomalier, vilka tolkas som stenavtryck. Dessa skulle alltså kunna vara spår efter de stenkonstruktioner som beskrivits av Hilfeling och Bruzelius.

Andra anomalier som avtecknade sig direkt invid Ales stenar, utgörs av två ”rundlar” som flankerar den norra stäven, samt en rektangulär struktur sydost om roderstenen. De förstnämnda rundlarna kan vara järnåldersgravar och den senare, rektangulära strukturen kan möjligen sättas i samband med den stensatta yta som observerades 1956 och 1916. En undersökning har utförts på denna plats (Bilaga 2: år 1991). Här framkom spridda stenar, men ingen sammanhängande stensättning, däremot ett stagfäste och en kabel. Dessa sentida föremål visar på skador som åsamkats fornlämningen i samband med att luftbevakningsstationen uppfördes. Den geofysiska prospekteringen visar dessutom att de ingrepp som gjordes 1956, i området omedelbart utanför skeppssättningen, var omfattande. De begränsade utgrävningsinsatserna strax utanför skeppssättningen vidimerar detta.

På ett något större avstånd från skeppssättningen synes förhållandena vara bättre. Här finns till en början platsen för den bautasten som dokumenterades år 1950 (Valleberga RAÄ 34). Men framför allt visar den geofysiska prospekteringen anomalier i form av en rund struktur, i vars mitt en rektangulär struktur framträder (fig. 25). Detta får ses som en indikation på att det finns ett äldre monument på platsen, som dessutom kan ha byggs på över tid.

Ser vi till Kåsehuvud som helhet så ger inventeringarna en bild av att åtminstone den norra delen rymmer boplatslämningar från i första hand neolitikum, men även från yngre perioder (jfr avsnittet ”Kåsehuvud”).

Någon samlad redogörelse för hur Kåsehuvud och Kåsebergaåsen kan ha utnyttjats i ett långt tidsperspektiv har inte publicerats. Av en artikel från 1994 framgår att sådana planer fanns (Strömberg 1994a:16). I detta skede var Strömberg av uppfattningen att Kåsebergaåsen i första hand nyttjades som transportled och säsongsmässigt utnyttjat resursområde. De neolitiska bosättningarna på Kåsehuvud uppfattades följaktligen som mer tillfälliga vistelser, eller satellitbosättningar. Enligt denna tolkning var de stora, fasta bosättningarna belägna några kilometer inåt land.

Utvärdering

Utvärderingen syftar till att kritiskt granska det material som har bearbetats och att lyfta fram målsättningar och problemområden som behöver belysas ytterligare. Den omfattar källmaterialet, olika aspekter på skeppssättningen (bevaringsförhållanden och konstruktion, datering, funktion), samt skeppssättningens närmiljö, Kåsehuvud och den sydöstra regionen. Efter respektive avsnitt ges förslag till fortsatta insatser som motiveras. Målsättningar för fortsatta forskningsinsatser diskuteras kort i det avslutande kapitlet.

Källmaterialet

Vi har inte haft tillgång till all dokumentation som Aleprojektet genererade. Utöver ritningarna finns det fotografier, anteckningar och ett fyndmaterial. Fynden från skeppssättningen finns i LUHM´s arkiv. Dessa har besiktigats, men registrering har inte varit möjlig att göra inom ramen för detta arbete. Materialet är emellertid inte mer omfattande än att en registrering kan göras i efterhand, när dokumentationen som helhet är tillgänglig.

Ritningsmaterialet kännetecknas av att det är utfört av flera olika personer och att en standard saknas. Dokumentationen har inte sällan utförts av amatörarkeologer utan någon mer omfattande erfarenhet av arkeologiska undersökningar. Som ett resultat är informationen som regel knapphändig och inte sällan saknas elementär data. Detta medför i vissa fall tolkningsproblem. Den största bristen består kanske just i denna knapphändiga information och att ritningar och beskrivningar saknar enhetlighet.

Det i vissa avseenden bristfälliga dokumentationsmaterialet ska ses mot bakgrund av förutsättningarna. Projektet drevs i stor utsträckning ideellt, med begränsade resurser. Eftersom Märta Strömberg var en flitig artikelförfattare ger det samlade materialet ändå en rimligt god bild av undersökningarna. Bedömningen är att de mest väsentliga resultaten av undersökningarna har varit möjliga att underbygga och lyfta fram.

Förslag till fortsatta insatser

– I den mån ytterligare dokumentation i form av fotografier och anteckningar blir tillgänglig så bör den sammanställas.

– Fyndmaterialet bör registreras.

Ales stenar: bevaringsförhållanden och konstruktion

Undersökningarna och den geofysiska prospekteringen visar på att det inre av skeppssättningen inte har tillfogats så svåra skador som man har haft anledning att tro. Lagertjockleken i skeppets inre uppgår som regel till 0,6 meter. Detta lager är visserligen till stora delar omrört genom odling men fyndet av ett keramikkärl visar på att det finns förutsättningar att finna ytterligare fynd eller konstruktioner på ett djup som överstiger cirka 0,4 meter.

Däremot visar det samlade materialet att bevaringsförhållandena är betydligt sämre direkt utanför skeppssättningen och runt om denna, inom ett cirka 15 till 20 meter brett område.

När det gäller frågan om i vilken utsträckning stenblock har flyttats eller rentav bytts ut, så har de arkeologiska undersökningarna i kombination med andra studier gett vissa resultat. Bortsett från enstaka fall är det inte möjligt att uttala sig med säkerhet om eventuella omflyttningar, utifrån det källmaterial som vi har haft tillgång till. I några fall, exempelvis roderstenen M4, kan man säga att stenarna högst sannolikt inte har rubbats nämnvärt. Men utgrävningsinsatserna var inte tillräckliga för att kunna belysa denna problematik fullt ut. För att kunna bearbeta denna problematik måste nog ett större antal stenar friläggas samtidigt, så att grundläggningarna kan jämföras i detalj.

De bearbetningar som har gjorts av det samlade källmaterialet ger likväl en rimligt god grund för bedömningar av skeppssättningens konstruktion. Genomgången visar *inte* på att stenblockens placeringar (med vissa undantag) skulle avvika nämnvärt från ursprungliga lägen. Uppfattningen att stenblock skulle ha avlägsnats för att sedan sättas tillbaka saknar också egentligt stöd i källmaterialet. De varierande uppgifterna om stenarnas antal kan förklaras på enklare sätt, bland annat genom att de tidvis har varit överhöljda genom odling och sandflykt. Det samlade materialet ger intryck av att restaureringen år 1916 utfördes noggrant.

Bergarts- och proveniensbestämningarna utgör en solid bas för fortsatt forskning kring logistiken vid uppförandet av skeppssättningen. Förekomster av skålgropar på olika delar av flera stenblock kan också bidra till kunskap i detta och andra avseenden.

Bedömningen är att ytterligare undersökningar som syftar till att utreda konstruktionen kräver betydligt mer omfattande undersökningar än de som utfördes inom ramen för Aleprojektet, för att vara meningsfulla.

Förslag till fortsatta insatser

– Säkra och föreslagna förekomster av skålgropar på tillgängliga delar av stenblocken bör granskas och dokumenteras av expertis.

Ales stenar: dateringen

Traditionella arkeologiska dateringsmetoder (^{14}C-analyser, fynd och jämförande analys) visar entydigt på att Ales stenar uppfördes under perioden cirka 600–1000 e. Kr. Jämförelserna pekar mot den senare delen av detta

tidsspann, 900-talet. Bedömningen är att dateringsunderlaget uppfyller högt ställda krav. Det vore naturligtvis önskvärt att datera uppförandet av Ales stenar med större precision, men frågan är om detta är möjligt utan omfattande arkeologiska insatser i anslutning till stenblocken i skeppssättningen.

Ales stenar: intention och funktion

I en analys av Ales stenar bör man skilja på intention, det vill säga motiven bakom skeppssättningens tillkomst, och funktion, det vill säga det faktiska bruket av den.

Den jämförande analysen tyder inte på att skeppssättningen i första hand ska ses som en grav. De brända ben av människa som har framkommit är i ett fall stratigrafiskt äldre än skeppssättningen, och härrör följaktligen från tiden innan denna uppfördes. Geofysiska prospekteringar indikerar inte att det skulle finnas någon centralgrav inne i skeppssättningen.

Motiven bakom uppförandet av Ales stenar kan hypotetiskt tänkas hänga samman med övergripande förändringar i samhället som givit upphov till ett behov hos en elit att manifestera sin maktställning. Skeppssymboliken kan tänkas anspela på militär styrka, fruktbarhet och hävd, och visa på byggherrens förmåga att mobilisera stora resurser. Uppenbarligen var skeppssättningen avsedd att betraktas, och valet av plats framstår som optimalt, om avsikten var att rikta ett budskap både utåt och inåt. Detta motsäger naturligtvis inte att skeppssättningen också hade en funktion som minnesmärke.

Har skeppssättningen sedan fyllt kollektiva funktioner, exempelvis som tings-, kult- och/eller mötesplats, har detta stärkt byggherrens ställning. Återigen kan läget ses som optimalt i detta avseende, med nära knytning till kommunikation till sjöss och på land, på en höjdplatå som skjuter ut i vattnet, är tydligt avgränsad och högst sannolikt var obebyggd. Platsen kan tillskrivas extraordinära kvaliteter som var – och är – av betydelse för bruket av den.

Slutligen finner vi vissa komponenter i det arkeologiska materialet som är av intresse i denna diskussion. De brända benen av människa, och sannolikt också bautastenen ett stycke från skeppet, visar högst sannolikt att platsen använts som begravningsplats innan skeppssättningen uppfördes. Man kan också nämna den centralt placerade nedgrävningen och förekomsten av skålgropar på många block som indikationer på skeppssättningens kultfunktion.

Bedömningen är att skeppssättningens funktioner kan belysas genom undersökningar i närmiljön och genom jämförande analyser med andra skeppssättningar snarare än genom fortsatta undersökningar inne i skeppssättningen.

Närmiljön

Äldre beskrivningar visar på att det har funnits fler monument på platsen, möjligen i form av flankerande mindre skeppssättningar. Spår efter en stenpackning har också iakttagits vid båda restaureringarna. Resultaten av den geofysiska undersökningen år 2006 har tolkats så, att spår efter dessa

anläggningar delvis har bevarats. Detta förefaller dock osäkert, och det enda sättet att kontrollera det är sannolikt genom att undersöka större sammanhängande ytor utmed skeppssättningen.

På ett avstånd av cirka 50 meter nordost om skeppssättningen har platsen för en bautasten dokumenterats. Den geofysiska undersökningen visar dessutom på en större anomali, ett tjugotal meter öster om skeppssättningen. I den cirkelformiga anomalins mitt syns en rektangulär struktur. En möjlighet som har framförts är att dessa anomalier eventuellt kan vara spår efter en bronsåldershög och/eller en storstensgrav i form av en långdös (fig. 35: monumentet i Skogsdala).

Om det skulle visa sig att det har funnits äldre monument på platsen är detta naturligtvis av stort intresse på flera plan, för kunskapen om Ales stenar såväl som kunskapen om hur platsen har gestaltats i ett långt tidsperspektiv.

Förslag till fortsatta insatser

– Provundersökning av platsen för den cirkelformiga anomalin i syfte att fastställa om det finns lämningar efter äldre gravmonument på platsen.

Kåsehuvud

De inventeringar som gjordes inom ramen för Aleprojektet visar på att förhistoriska lämningar finns inom större områden på Kåsehuvud än vad som framgår av de registrerade fornlämningarna i FMIS. Hur har platån utnyttjats över tid, och hur har den påverkats av erosion?

Av de enskilda fornlämningar som har registrerats framstår platsen med bevarade kulturlager som har exponerats i rasbranten mot väster som särskilt intressant (Valleberga RAÄ 152). Detta motiveras dels av att lämningarna var överlagrade av cirka 1,9 meter tjocka sandlager, dels av dess läge i rasbranten (fig. 34).

En annan fråga rör vilka möjligheter som finns att belysa en äldre transportled utmed Kåsebergaåsen som kan antas ha varit av betydelse för uppförandet av skeppssättningen och bruket av den.

Förslag till fortsatta insatser

– I den mån dokumentation av ytinventeringarna inom Aleprojektet blir tillgänglig bör den om möjligt sammanställas vad avser fornlämningarnas utbredning och karaktär.
– Provundersökning av RAÄ 152 i syfte att datera kulturlager och undersöka hur de överlagrande sandlagren har bildats. Förutom att skapa kunskap om fornlämningen i sig är syftet att belysa erosionsprocesser och topografiska förhållanden på Kåsehuvud.
– Kartlägga landskapsutnyttjande och äldre transportleder på Kåsebergaåsen utifrån analyser av äldre lantmäteriakter, arkeologiska ytinventeringar, samt inventering av lokaler i närområdet som kan vara lämpliga för vegetationsanalyser.

Figur 34. En närmare titt på den frameroderade fornlämningen RAÄ 152 i rasbranten. Foto: Bengt Söderberg.

Den sydöstra kustbygden

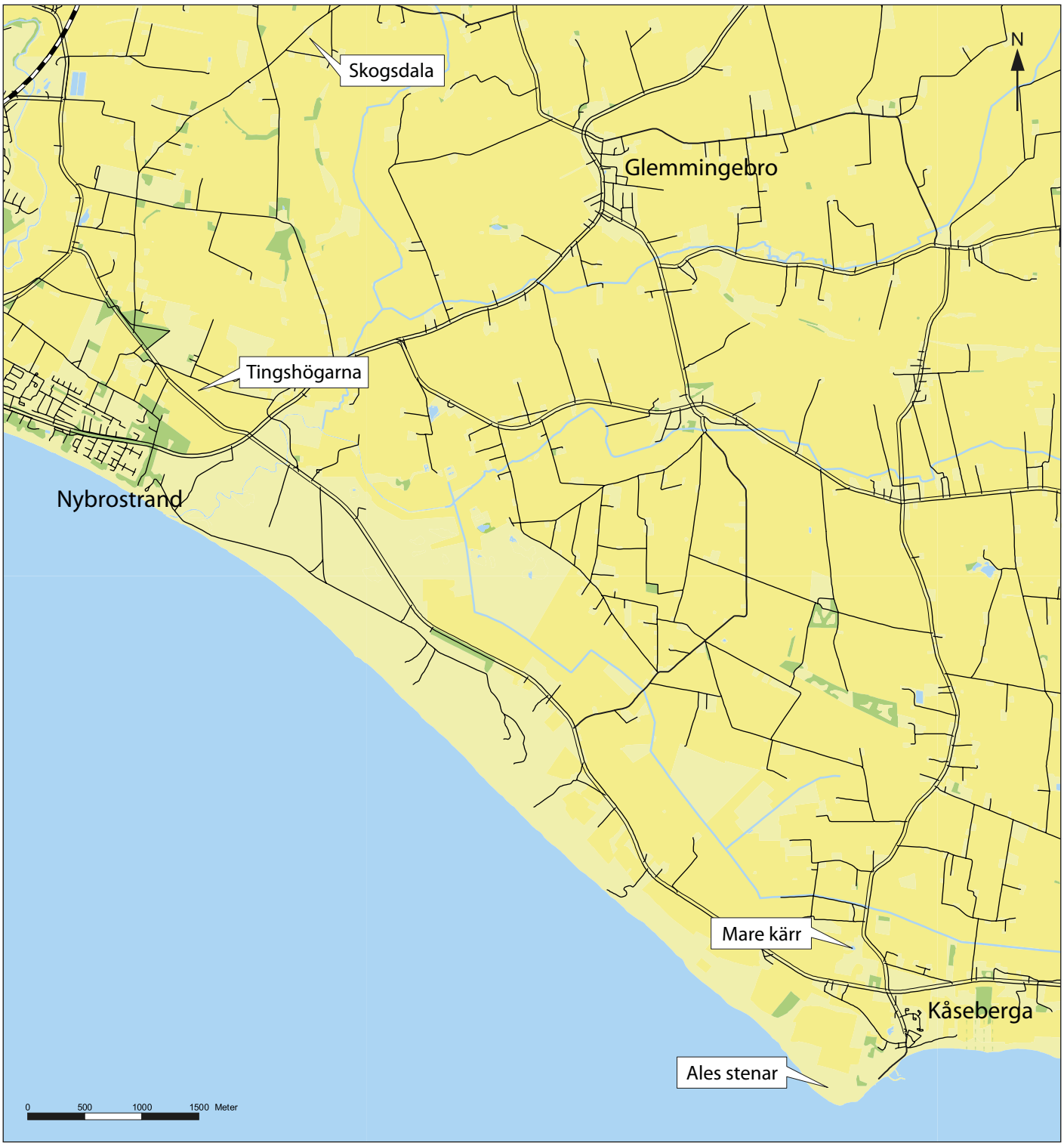
De båda tvärvetenskapliga bebyggelsearkeologiska projekt som bedrivits i regionen – Hagestadprojektet och Ystadprojektet – erbjuder möjligheter att sätta in Ales stenar i övergripande, regionala sammanhang. Under arbetets gång har vi särskilt uppmärksammats några platser där arkeologiska insatser bedöms ha särskilt potential att bidra till kunskap om Ales stenar och Kåsebergaåsen (fig. 35).

En sådan miljö utgörs i synnerhet av den förmodade monumentala skeppssättningen vid Tingshögarna, i anslutning till Kabusaåns mynning. En annan miljö, som kan antas vara av betydelse för kunskapen om bruket av Kåsebergaåsen i ett långt tidsperspektiv, utgörs av det så kallade Mare kärr i den norra utkanten av åsen. På denna plats har inte mindre än tio bronsyxor från bronsålderns andra period framkommit vid olika tillfällen under perioden 1914–1926.

Förslag till fortsatta insatser

– Provundersökning av skeppssättningen vid Tingshögarna (Stora Köpinge RAÄ 61) i syfte att fastställa fornlämningens art och utbredning samt datera den.

– Efterundersökning i Mare kärr med metalldetektor i syfte att lokalisera platsen för bronsdepån och bedömning om lokalen är gynnsam för vegetationsanalys.

Figur 35. Den sydöstra kustbygden med platser som nämns i texten markerade.

Avslutande reflexioner

Inledningsvis formulerades målsättningen för detta kunskapsunderlag. Den bestod i att undersöka förutsättningarna för att sätta Ales stenar i kontext. Med begreppet kontext avses i första hand *tid* (för uppförande och bruk

av skeppssättningen), och *rum* (platsbruk och landskapsutnyttjande), vilket i förlängningen kan leda till ett *aktörsperspektiv*, ett socialt sammanhang.

Detta innebär att perspektivet förskjuts från skeppssättningen till platsen och landskapet, för att så småningom närma sig de intentioner, idéer och handlingar som ligger bakom uppförandet av Ales stenar och bruket av platsen.

Genom den kunskap som har genererats inom ramen för projektet *Ales stenar och Kåsebergaåsen* och andra insatser, är bedömningen att vi har kommit en bit på vägen i detta arbete, kanske längre än vad man kunnat förvänta sig av en fornlämning som i så stor utsträckning har utsatts för ingrepp. Dels har kunskapen om skeppssättningen som konstruktion utvecklats i betydande grad, dels föreligger nu ett solitt underlag för dateringen av dess uppförande till perioden 600–1000 e Kr. Detta är i och för sig ett stort tidsspann, vilket innebär att det ännu är spekulativt att sätta in monumentet i ett mer specifikt historiskt sammanhang. Men trots att det vore önskvärt att krympa ned detta tidsspann, så är bedömningen att fortsatta arkeologiska undersökningar av skeppssättningen bör anstå. För att en sådan undersökning ska vara meningsfull, och med rimlig säkerhet bidra med ny kunskap så bör den vara omfattande. Nya undersökningar i skeppssättningen måste också ställas mot en generell antikvarisk praxis, att bevara fornlämningar.

Istället föreslås att framtida forskningsinsatser riktas mot platsen, åsen och bygden. Av primärt intresse är att en arkeologisk undersökning utförs i syfte att utröna om den cirkelrunda anomali som framträder i de geofysiska prospekteringarna är korrekt tolkad. Om tolkningen är riktig så kan det innebära att Ales stenar är det sista i en rad av monument som uppfördes på platsen, möjligen redan från tidigneolitikum och framåt. Detta skulle få stora konsekvenser för synen på Ales stenar så väl som på platsen i stort. Så föreslog ju exempelvis Märta Strömberg att flera av stenarna som ingår i skeppssättningen kan ha hämtats från äldre monument och återanvänts (Strömberg 2003, 2004). Kanske hämtades en del av stenarna i stenskeppet från ett monument i omedelbar närhet?

Vidare framstår det som angeläget att utveckla kunskapen om Kåsehuvud och Kåsebergaåsen. Hur har människorna utnyttjat denna säregna miljö i ett långt tidsperspektiv? Utgjorde åsen, som Märta Strömberg förmodade, snarare ett resursområde och en transportled än ett område med fasta bosättningar? Hur har naturen påverkat miljön genom erosion? Ett tvärvetenskapligt arbetssätt, med arkiv- och fältinventeringar riktade arkeologiska undersökningar och paleobotaniska undersökningar kan bidra med ny kunskap om miljön och gestaltningen av den.

Vidare syftar ett förslag till att ta reda på om det finns ytterligare ett stenskepp av liknande art och belägenhet utmed denna kuststräcka. Jämförelser mellan de båda stenskeppen och de sammanhang de ingår i skulle även öppna upp för nya perspektiv på Ales stenar och kustbygden.

Föreliggande arbete har varit inriktat på att ta fram ett kunskapsunderlag om en fornlämning som engagerar samtiden i sällsynt stor utsträckning. Det vore naturligtvis önskvärt att utforska detta engagemang närmare. En sådan studie skulle vara av stort värde för kulturmiljövården och högst användbar som underlag för planering och utformning av ett eventuellt framtida *Naturum* i Kåseberga.

Källor

Otryckta källor

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

Ales stenar, Valleberga socken:

Ahlström, N. 1942-11-05. PM till Riksantikvarieämbetet.
Arbman, H. 1956-12-14. Skrivelse (Rapport) till Riksantikvarieämbetet..
Curman, S.(a). 1942-08-29. PM till Riksantikvarieämbetet.
Curman, S.(b).1942-10-21. Skrivelse till Chefen för luftbevakningen, Skåne.
De la Gardie, R. 1914-08-14. Skrivelse till Riksantikvarien.
Gustawsson, K.A. (a). 1956-08-30. Skrivelse till Riksantikvarieämbetet.
Gustawsson, K.A. (b). 1956-11-16. Skrivelse till Riksantikvarieämbetet.
Rydbeck, O. 1916-08-28. Skrivelse till Riksantikvarien.

Originalteckning av N.G. Bruzelius.
Diverse fotografier.

Arkivapporter, Valleberga socken:

Jacobsson, B. 1979. Förhistoriskt samt eftermedeltida kulturlager. Valleberga 48:37, Valleberga sn, Skåne. Riksantikvarieämbetet UV Syd arkivrapport med dnr 7940041.
Strömberg, M. 1990. Redogörelse för undersökningar vid skeppssättningen Ales stenar, fornlämning nr 20, Valleberga socken, Ystad kommun arkeologiska institutionen och Historiska museet i Lund med dnr 4334/89.
Wihlborg, A. 1984. Skelettfynd. Valleberga 48:142, Valleberga sn, Skåne. Fornlämning 46. Riksantikvarieämbetet UV Syd arkivrapport med dnr 8440056.

Kongens Haandbibliothek, København

C.G.G. Hilfeling. Antiqvariske Tegninger Fra Skaane.

Krigsarkivet

Skåne. Generalkartor XVII:4 (1687).

Landsarkivet, Lund

C.F. Nyman, 1801. Sammandrag af de märckvärdigheter, som finnas uti Ingelstads Härad. Manuskript.

Lantmäteristyrelsens arkiv

Valleberga socken Valleberga nr 1-55 58 92 93. Geometrisk avmätning 1704.

Kungliga biblioteket, Stockholm
N. Östman, 1729. Engeströmska Samlingen; B, VIII, 2, 55. Manuskript.

Skånes hembygdsförbunds arkiv
Byggmästare Brogrens protokoll. Planskiss över Ales stenar. Nr F 811d.

Digitala uppgifter
http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/DC0906933E279CC2C125754C0026A3CB/$File/1_Antagen_MKB_FOP_Kaseberga.pdf
2012-01-25
http://www.anundshog.se/
2012-01-25
http://www.alesstenar.com/
2012-01-25
http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html
2012-01-25
http://www.fortidensjelling.dk/
2012-01-25
http://www.raa.se/publicerat/rapp2007_13.pdf
2012-01-25
http://www.sydsvenskarkeologi.se/undersokningar-hammarshus-2011.htm
2012-01-25
http://www.tillvaxtverket.se/download/18.62efe22412f41132d41800013636/Bes%C3%B6ksm%C3%A5l+2010+30+topp+ver1.pdf
2012-01-25

Tryckta källor

Pb. *Jordeböcker över Lunds ärkesätes gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsbok*, utgiven av G. Johannesson. Skånsk senmedeltid och renässans 7, Lund 1953.

Pr. *Prästrelationerna från Skåne och Blekinge år 1624*, utgiven av J. Tuneld, Lund 1934.

Litteratur

Areskoug, H. 1978. Ales stenar. Alstena bjer, Alsmark och Albo härad. En ortnamnsstudie. *Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift* 1978.

Bergström, J. 1990. Ett geologiskt studium av Ales stenar. *Ystadiana* 1990.

Bergström, J., Daniel, E., Herner, E., Kornfält, K-E., Strömberg, M. & Wikman, H. 1988. Ales stenar – stenarnas historia. *Ale* 1988:4.

Björk, T. 1998. For Gods and Men to Behold: Excavations at an Iron-Age Grave Field in Färlöv, 1996-1998. *Lund Archaeological Review* 1998.

Brink, S. 2004. Mytologiska rum och eskatologiska föreställningar i det vikingatida Norden. I: Andrén, A., Jennbert, K: & Raudvere, C. (red.). *Ordning mot Kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi*. Lund.

Bruzelius, N.G. 1853. *Svenska fornlemningar, aftecknade och beskrifna*. Lund.
– 1873. Antiquarisk Beskrifning öfver Walleberga Socken. *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifnin*g 1874.
Capelle, T. 1986. Schiffssetzungen. I: Müller-Wille, M. *et al*. *Praehistorische Zeitschrift* 61. Heft 1.
– 1995. Bronze-Age Stone Ships. I: Crumlin-Pedersen, O. & Thye, B. Munch. (eds.). *The Ship as a Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia*. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen 5th – 7th May 1994. PNM Publications from the National Museum Studies in Archaeology & History Vol. 1. Copenhagen.
Danerud, M. & Lundell, J-E. 1991. En lavkronologisk studie av Ales stenar. *Ale* 1991:2.
Daniel, E. 1986. *Beskrivning till jordartskartorna Tomelilla SO/Simrishamn SV, Ystad NO/Örnahusen NV.* SGU, Ser. Ae:65-66. Uppsala.
Duczko, V. 2011. Arkeologisk undersökning inom fornlämningsområde Ales stenar, Skåne, Sverige. *Rapport* till Länsstyrelsen i Skåne.
Henriksson, G. 1994. *Arkeoastronomi i Sverige*. Astronomiska observatoriet i Uppsala.
Hågeryd, A-C., Rankka, K., Rankka, W. & Rosqvist, H. 2005. *Strandmorfologi. Studie av kuststräckan från Ystad till Sandhammaren*. Statens geotekniska institut. SGI Varia 554. Linköping.
Hörlén, M. 1914. *Gamla seder och bruk från södra delen av Ingelstads härad*. Ystad.
Jacobsson, B. 1986. The Skogsdala Dolmen. A Long Dolmen beneath a Bronze Age Burial Mound at Skogsdala, South Scania, Sweden. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska museum* 1985-1986.
Kishonti, I. 2004. Att ta ställning eller inte? Med erfarenheter av alternativ arkeologi vid Ales stenar i Skåne. I: Andersson, P. & Welinder, S. (red.). *Mellan Thomsen och Däniken. Oenig diskussion kring alternativ arkeologi*. Lindome.
Kobylinski, Z. 1995. Ships, Society, Symbols, and Archaeologists. I: Crumlin-Pedersen, O. & Thye, B. Munch. (eds.). *The Ship as a Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia*. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen 5th – 7th May 1994. PNM Publications from the National Museum Studies in Archaeology & History Vol. 1. Copenhagen.
Larsson, L., Callmer, J. & Stjernquist, B. 1992. *The Archaeology of the Cultural Landscape. Field Work and Research in a South Swedish Rural Region*. Acta Archaeologica Lundensia series in 4o, No 19. Stockholm.
Lind, B. G. 1996. *Solens skepp och Als stenar.* Malmö.
– 2005. Ales stenar – ur ett arkeoastronomiskt perspektiv. *Ale* 2005:3.
– 2011. *En utredning om Ales stenar*. Malmö.
Lind, G. 1977. Har skeppssättningar haft en astronomisk funktion? *Elementa* 60 (1977:3).

Ljunggren, K. G. 1960. Ales stenar. En fornminnesgrupp i filologisk belysning. *Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift* 1959–1960.
Moltke, E. 1985. *Runes and their origin: Denmark and elsewhere*. Köpenhamn. Nationalmuseets förlag.
Montelius, O. 1917. Stenskeppet vid Kåseberga. *Minnesskrift 1907–1917* utgifven af Ystads Fornminnesförening. Ystad.
Müller-Wille, M. 1970. Bestattung im Boot. Studien zu einer nordeuropäischen Grabsitte. *Offa*, vol. 25–26.
Mörner, N-A. 2011. Arkeologisk undersökning inom fastigheterna Kåseberga 48:29 och 48:32, Valleberga socken, Ystad kommun, Skåne. *Rapport* till Länsstyrelsen i Skåne. Del 2, Geologiska Arbeten.
Palm, R. 2004. *Vikingarnas språk 750–1100*. Stockholm.
Pamp, B. 1990. Namnet. *Ystadiana* 1990. Ystad.
Roesdahl, E. 1977. Cultural Change – Religious Monuments in Denmark c. AD 950-1100. I: Müller-Wille, M. (red.). *Rom und Byzanz im Norden*. Bd 1. Mainz.
Roslund, C. 1979. Ale – forntidsmatematiker och astronom? *Forskning och framsteg* 1979:5.
– 1990. Ales stenar i ett vidare perspektiv. *Ystadiana* 1990. Ystad.
– 1991. Nytt ljus över frågan om Ales stenars ålder. *Ystadiana* 1991. Ystad.
– 2002. Gåtan Ales stenar. *Ystadiana*. 2002.Ystad.
– 2004. Liten astronomilära för Ales stenar. *Ale* 2004:3.
Roslund, C. & Lindström, J. 2002. Det stora guidebråket på Ales stenar. *Folkvett* 2002:2.
Roslund, C. & Strömberg, M. 1991. Ales stenars datering. *Ale* 1991:2.
Rudebeck, E. 2008. Ales stenar lider skeppsbrott i ämbetsmannapekoral. Skyltar, språk och kommunikation vid en kontroversiell fornlämning. I: Goldhahn, J. (red.). *Gropar och monument – En vänbok till Dag Widholm*.Kalmar Studies In Archaeology IV. Kalmar.
Sjöberg, R. 1993. Undersökning av block på Ales stenar, Skåne, med Schmidt Testhammer. *Centrum för arktisk forskning, Umeå universitet, rapport* 24 1993.
Stjernquist, B. 1993. *Gårdlösa. An Iron age Community in its Natural and Social Setting III. Chronological, Economic, and Social Analyses.* Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund LXXXI. Stockholm.
Strömberg, M. 1961. *Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen. I Textband.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°. N° 4. Bonn/ Lund.
– 1962. Die Bronzezeitlichen Schiffssetzungen im Norden. *Meddelanden från Lunds universitets Historiska Museum* 1961.
– 1980. The Hagestad Investigation – a Project Analysis. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum* 1979–1980. Lund.
– 1976. En nyupptäckt stenkammargrav i Valleberga. *Ale* 1976:2.
– 1987. Bör man undersöka Ales stenar? *Ale* 1987:1.

– 1990. Vikingamonument eller marksymbol i bronsåldersbygd. *Ystadiana* 1990. Ystad.
– 1991. Åter till Ales stenar. *Ystadiana* 1991. Ystad..
– 1992. Fortsatta fältstudier vid Ales stenar. *Österlen*. Årsbok från den samlade hembygdsrörelsen på Österlen 1992. Simrishamn.
– 1994a. Kåsebergaåsen under forntiden. *Österlen*. Årsbok från den samlade hembygdsrörelsen på Österlen 1994. Simrishamn..
– 1994b. Har skeppssättningar haft olika innebörd? Från Vätteryd till Kåseberga. Festskrift till Henrik Thrane i anledning af 60-årsdagen. *Fynske Minder*. Odense.
– 1995a. Teater, musik, posesi och bröllop vid Ales stenar. Nutidsmänniskans behov av forntida helgedomar. *Ale* 1995:1.
– 1995b. Fornminne med många uttolkare. Ales stenar inspirerar fackmän och allmänhet. *Ale* 1995:4.
– 1997a. Det stora skeppet på Åsen. *Amico amici. *Gad Rausing den 19 maj 1997*. Kristianstad.
– 1997b. C14-dateringar vid Ales stenar. *Ale* 1997:1.
– 2003. Ales Stones. A Monument of Recycled Boulders? *Lund Archaeological Review* 7 (2001).
– 2004. Ales stenar – en komplicerad anläggning. *Ale* 2004:1.
Sundström, Å. 1987. Bör man undersöka Ales stenar? *Ale* 1987:1.
– Jag och Ale. *Ystadiana* 1990. Ystad.
Tesch, S. 1993. *Houses, Farmsteads, and Long-term Change. A Regional Study of Prehistoric Settlements in the Köpinge Area, in Scania, Southern Sweden.* Uppsala.
Trinks, I. m fl. (rapport i manus). Arkeologisk prospekteringsrapport. Ales stenar. Riksantikvarieämbetet UV Teknik.
Vestergaard, F. 2006. Monumentale skibssætninger i det nuværende Danmark og Skåne. *Speciale,* Arkeologiska institutionen, Århus universitet.
Vestergaard, F. 2007. Monumentale skibssaetninger i Danmark og Skåne. *Kuml* 2007.
Wikander, S. 1978. *Araber Vikingar Väringar*. Svenska Humanistiska förbundet 90. Lund.
Wikborg, J. (red.). 2002. *Kåseberga. Historia och historier kring ett fiskeläge*. Utgiven av Kåseberga byalag. Kåseberga.
Åberg, G. 1960. Kring Ales stenar. Saga och sanning om skeppssättningen vid Kåseberga. *Skånes hembygdsförbunds årsbok* 1960.

Använda förkortningar

A	anläggning
a.a.	anfört arbete
ATA	Antikvarisk-topografiska arkivet
^{14}C	kol 14
DaRun	Danmarks Runor
e. Kr.	efter Kristus
f/f	följande sida/sidor

fig.	figur
FMIS	Fornminnesregistret, informationssystemet om fornlämningar
Jfr	jämför
LUHM	Lunds Universitets Historiska Museum
m^2	kvadratmeter
m fl.	med flera
RAÄ/UV	Riksantikvarieämbetet/undersökningsverksamheten
tk	träkol

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 429-2407-2006 med tilläggsbeslut 429-2723-2009.
Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 431-26129-06/431-46316-09, 2006-06-02/2009-06-23.
Projektnummer: 10240.
Projektgrupp: Bengt Söderberg (projektledare), Kennet Stark, Annika Knarrström.
Läge: Ekonomiska kartan, blad 1D 8h, edition 1970, x 6140597 y 1389028.
Koordinatsystem: RT90, 2,5 gon V.
Höjdsystem: RH 1900.
Intrasisprojekt: S2006:051.

Bilaga 1.

Förteckning över inskannade fältritningar från projektet Ales stenar och Kåsebergaåsen

Årtal – i förekommande fall, enligt uppgift på respektive ritningsblad
Datum – i förekommande fall, enligt uppgift på respektive ritningsblad
Nummer – tilldelad märkning inför bearbetningen av underlagen till denna kunskapssammanställning
Typ av dokumentation – om inget annat anges är formatet A3, skala har angivits utifrån uppgifter på respektive ritning
Objekt – vilket objekt som berörs (S1 o s v, N1 o s v samt M1 o s v syftar på monumentstenarna)
Resultat/observationer – vad som kan utläsas av respektive ritning utöver schakt/sektioner/översiktsplaner
Digitaliserad – arten av respektive ritnings innehåll, bristande lägesangivelser eller läge mer än få meter utanför skeppet har avgjort när rektifiering och digitalisering inte utförts (se även avsnitt ”Källmaterialet” i huvudrapporten)
Intrasis schaktnr (O)/sektionsnr (C) – de schakt/sektioner som lagts in som digitala objekt i underlaget till detta kunskapsunderlag.

Figur 1. Tabell över ritningar som upprättats i samband med projektet ”Ales stenar och Kåsebergaåsen” 1987–2005.

Årtal	Datum	Nummer	Typ av dokumentation	Objekt	Resultat/observationer	Digitaliserad	Intrasis schaktnr (O)/ sektionsnr (C)
91	28/9	1	Plan 1:20	Schakt SV M4	Omrört lager	×	O5010
91	29/9	2:a	Plan/sektion 1:20	M1 sjösidan	Packningssten	×	C5511
91	29/9	2:b	Plan/sektion 1:20	M1 insida	Packningssten	×	C5511
91	15/4	3	Sektion 1:50 mot N	Schakt S3-N3	Matjordsdjup 0,6 m	×	C5510
91	16/4	4	Plan/sektion 1:20	Schakt S15-N15	Nedgrävning, ^{14}C	×	O5011, C5512
92	21/9	1	Plan/sektion 1:20	Schakt mellan N1-M1	Matjordsdjup 0,6-0,9 m	×	O5020, C5520
93	26/9	1	Plan/sektion	Schakt under M2	Matjordsdjup 0,7 m	×	O5030
94	maj	1:a	Översiktsplan	Schakt A-D 25-45 m från S20			
94	22/4	1:b	Översiktsplan	Schakt 1 29,5 m från M1	Matjordsdjup 0,3 m		
94	3/11	1:c	Sektion	1.schaktet (syftar troligen på föregående)	Matjordsdjup 0,9 m		
94	25/8	2	Översiktsplan/sektion 1:20	Erosionsbrant N om skeppssättningen	Lager med härdar 1,9 m under markytan		
94	23/9	3:a	Plan/sektion 1:50	Schakt S13-N14	Stenansamling	×	O5040, C5540
94	25/9	3:b	Plan/sektion 1:20	S13 insida	Packningssten	×	C5541
94	3/11	3:c	Plan/sektion 1:20	S13 utsida	Packningssten		
94	25/9	3:d	Sektion 1:10 / 1:20	Schakt S13-N14	Matjordsdjup 0,6 m	×	C5542
94	23/9	3:e	Sektion 1:10 / 1:20	Schakt S13-N14	Matjordsdjup 0,75 m	×	C5543
94	23/9	3:f	Plan 1:20	Schakt S13-N14	Stenansamling	×	O5041
94		3:g	Plan/sektion 1:20	N14 utsida	Matjordsdjup 0,6 m		
94	25/9	4	Planskiss, A4				
95	7/10	1	Plan 1:20	Schakt mellan S1-S2	Stenansamling 0,6 m under markytan	×	O5060

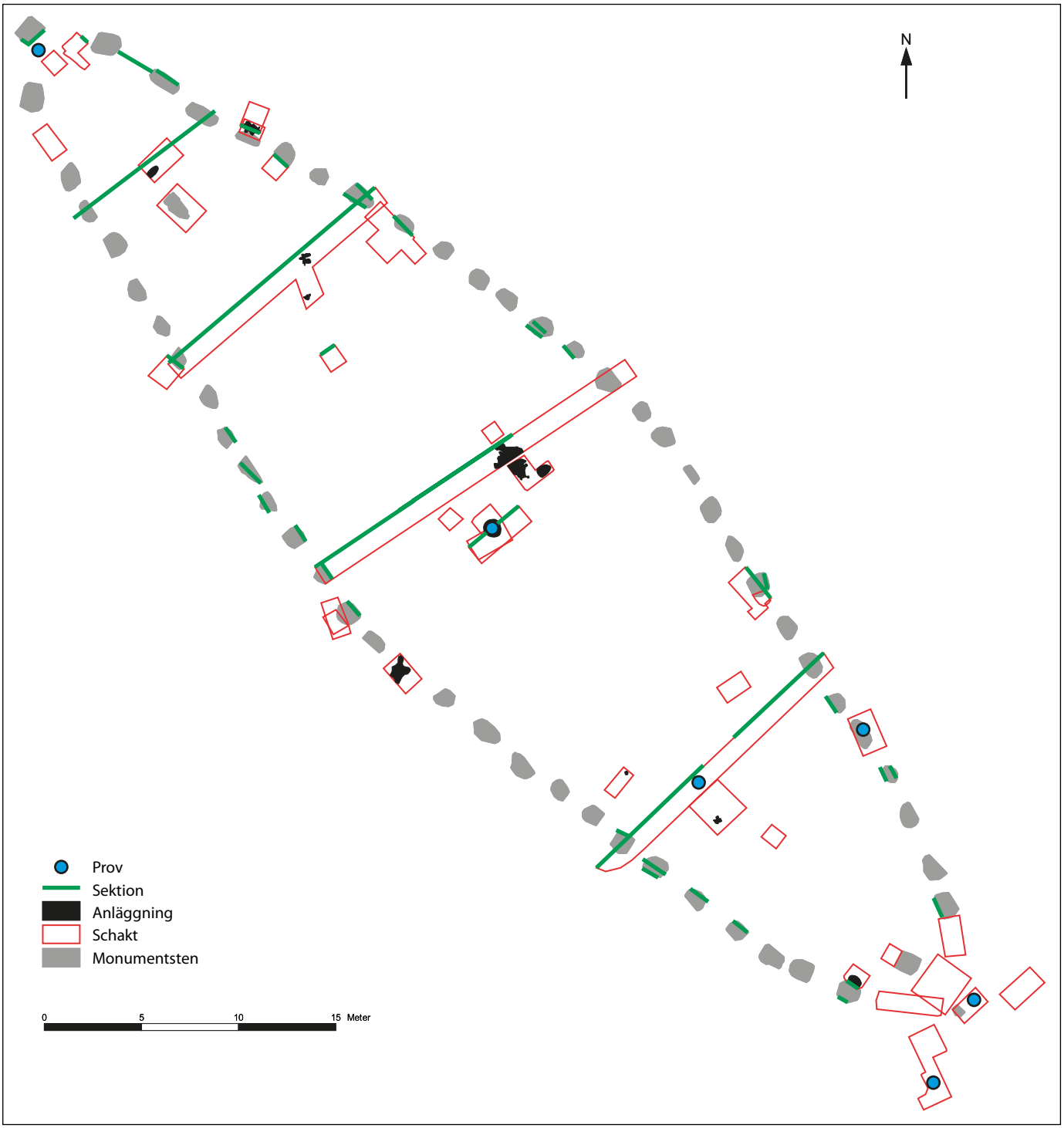
95	6/10	2:a	Plan/profil 1:20	Schakt N7-S7	Matjordsdjup 0,5-0,6 m, stenansamling inne i skeppssättningen + detalj N7	×	O5061, C5560
95	6/10	2:b	Plan/profil 1:20	Schakt N7-S7	Matjordsdjup 0,5-0,9 m, detalj S7	×	O5061, C5560
95	7/10	2:c	Plan 1:20	Tvärschakt från schakt N7-S7	Liten stenansamling 0,4 m under markytan	×	O5061
95	12/10	3:a	Plan 1:20 detalj	Schakt S21-N22 detalj keramik	Keramikkärl 0,43 m. under markytan; vid små stenar		
95	8/10	3:b	Plan/sektion 1:20	Schakt S21-N22 detalj S21	Stenpackning	×	O5062, C5561
95	8/10	3:c	Plan/sektion 1:20	Schakt N22	Stenpackning	×	O5062, C5562
95	12/10	4	Skiss (A4) m måttuppgift	Schakt S21-N22			
95		4:a	Plan/sektion	Detalj S21			
95		4:b	Uppgift (A4)				
95		4:c	Uppgifter (A4)				
95	13/10	4:d	Plan 1:20 (A4)	Schakt N om S20	Stenansamling		
95	31/10	4:e	Plan 1:20 (A4)	Schakt			
95	13/10	4:f	Sektion 1:20 (A4)	Schakt mellan N1-N2	Matjordsdjup 0,6-0,9 m, omrört	×	C5563
95	31/10	4:g	Sektion 1:20 (A4)	Schakt mellan N3-S3	Matjordsdjup 0,6 m		
95	1/6	5:a	Plan 1:20 (A4)	Detalj härd 3			
95	1/6	5:b	Plan 1:20 (A4)	Detalj härdar			
96	11/10	1:a	Plan 1:20	Schakt i anslutning till S21-N22		×	O5080
96	13/10	1:b	Plan 1:20	Schakt i anslutning till S21-N22	Stenansamling 0,36-0,47 m under markytan		
96	5/6	2	Plan 1:20	N24 från N	Daterat träkol	×	O5081
96	19/10	3	Plan/sektion 1:20	S22 in-utsidor	Skålgropar	×	C5580
96	13/10	4	Sektion 1:20	S24 insida	Stenpackning/fundament	×	C5581
96	7/6	5	Sektion 1:20	S27 utsida	Stenpackning/fundament	×	C5582
96	20/10	6	Plan/sektion 1:20 (A4)	S21 insida	Stödsten	×	C5583
96	20/10	7	Plan/sektion 1:20 (A4)	S23 insida	Stenpackning	×	C5584
96	15/11	8	Sektion 1:20 (A4)	S12 insida	Skålgropar	×	C5585
97	27/5	1	Plan/sektion 1:20	N25 in-utsidor	Skålgropar, stenpackning	×	C5600, C5601
97	27/5	2	Sektion/plan 1:20	N7 in-utsidor	Stenpackning	×	C5602, C5603
97	28/5	3	Plan/sektion	N12 insida	Stenpackning	×	C5604
97	17/10	4	Plan/sektion 1:10	N12 utsida	Stenpackning, evt skålgrop	×	C5605
97	18/10	5	Plan 1:20	Schakt 3 m från N21 inne i skeppssättningen	Matjordsdjup 0, 5 m	×	O5100, C5606
97	18/10	6	Sektion 1:20	N20 utsida	Stenpackning	×	C5606
97	19/10	7	Plan/sektion 1:20	S7 utsida	Stenpackning	×	O5101, C5607
97	19/10	8	Sektion 1:20	S11 utsida	Stenpackning	×	C5608
97	1/11	9	Sektion 1:20, planskiss	N13 insida	Stenpackning	×	C5609
97	1/11	10	Skiss plan/sektion	S10 utsida	Stenpackning	×	C5610
97	3/6	11	Plan/sektion 1:20	S14 insida	Stenpackning	×	C5611
97	3/6	12	Sektion 1:20	Schakt mellan S9-N9	Matjordsdjup 0,7 m, bearbetade flintbitar på 0,4-0,45 m under markytan, obrända djurben 0,7 m under markytan	×	O5102, C5612
98	8/10	1	Plan/sektion 1:20	N5 insida	Stenpackning	×	O5110, C5613

98	13/10	2	Schaktplan/beskrivn	Schakt mellan S15-N15	Matjordsdjup 0,5 m, fynd av keramikskärva och flintbitar	×	O5111
98	13/10	3	Schaktplan/sektion 1:20	Schakt SO M3	Stor (stöd)sten	×	O5112
98	16/10	4	Plan 1:20	Schakt M4-S27	Stolphål/gropar, sten	×	O5113
98	16/10	5	Plan/sektion (A4)	N22	Stenpackning		
99	se övrigt	1	Plan/sektion 1:10	S27 insida	Skålgropar, stolphål	×	O5120
99	8/10	2	Plan 1:20 (kompletterande)	S27 insida	Stödstenar	×	C5614
99	17/5	3:a	Plan/sektion 1:20	Provgropar N om skeppssättningen	Stenblock		
99	18/5	3:b	Plan 1:20	Provgropar N om skeppssättningen			
99	20/5	3:c	Plan/sektion	Provgropar N om skeppssättningen			
00	11/5	1	Sektion 1:20	S9 insida	Stenpackning, skålgropar	×	C5630
00	8/6	2	Sektion 1:20	N2	Stenpackning	×	C5631
00	7/10	3	Schaktplan (A4)	Provgrop 24 m SSV om rodersten			
00	9/10	4	Sektion 1:20 (A4)	N23 insida	Stenpackning	×	C5632
00	5/10	5	Plan/sektion 1:20 (A4)	Schakt N3-S3	Mörkfärgning	×	O5130
01	13/10	1	Plan/sektion 1:20 (A4)	Schakt N24-S23	Stor sten	×	O5140, C5640
01	13/10	2	Sektion 1:20 (A4)	N28 insida	Stödsten		
01	13/10	3	Sektion 1:20 (A4)	S22 utsida	Skålgropar, stödsten	×	C5641
01	17/10	4	Sektion 1:20 (A4)	N20 SO		×	O5141
01	5/10	5	Skiss plan (A4)	Schakt S14-N14 inne i skeppssättningen	Matjordsdjup 0,67 m, fynd av benbitar	×	O5142
02	22/4	1	Skiss plan (A4)	Schakt vid M1			
02	28/5	2	Skiss plan/sektion (A4)	S24 utsida	Stenpackning		
02	1/11	3	Skiss plan (A4)	Schakt vid S20 inne i skeppssättningen	Matjordsdjup 0,55 m, mörkfärgning	×	O5150
03		1	Plan/sektion 1:20	N20 insida	Stenpackning	×	O5160, C5660
03	13/6	2	Plan 1:20	S14 utsida	Stenpackning	×	O5161
03	11/6	3	Skiss 1:20 (A4)	N1 utsida	Skålgrop		
03	10/10	4	Plan/sektion 1:20	N8 insida	Stenpackning	×	O5162, C5661
03	12/10	5	Plan 1:20	N8 insida	Stenpackning	×	O5162
04	4/4	1	Plan 1:10 (A4)	Schakt utanför skeppssättningen	Evt fundament		
04	2/10	2	Plan/sektion 1:20 (A4)	N om N4	Stenpackning	×	O5170, C5670
04	3/10	3	Plan 1:20	Schakt utanför skeppssättningen	Flera stenansamlingar		
04	16/10	4	Plan 1:20	”Schakt 8”			
04	16/10	5	Planskiss	Schakt utanför S27			
05	30/10	1	Översiktsplan	Metalldetekterat område N om skeppssättningen			
u år			Sektion skiss 1:20	Schakt N om skeppssättningen			

Bilaga 2.

Redovisning av undersökningar av Ales stenar utförda inom projektet Ale stenar och Kåsebergaåsen.

Mjdj – matjordsdjup anges i de fall uppgifter finns.
Nivåer – anges från befintlig markyta.
Numreringar – enligt Intrasisprojektet.
Undersökt antal m² – anges endast för schakt inom eller i direkt anslutning till skeppssättningen.
Schakt på större avstånd från skeppssättningen – har inte digitaliserats. I förekommande fall anges antalet under rubriken *Antal schakt*.

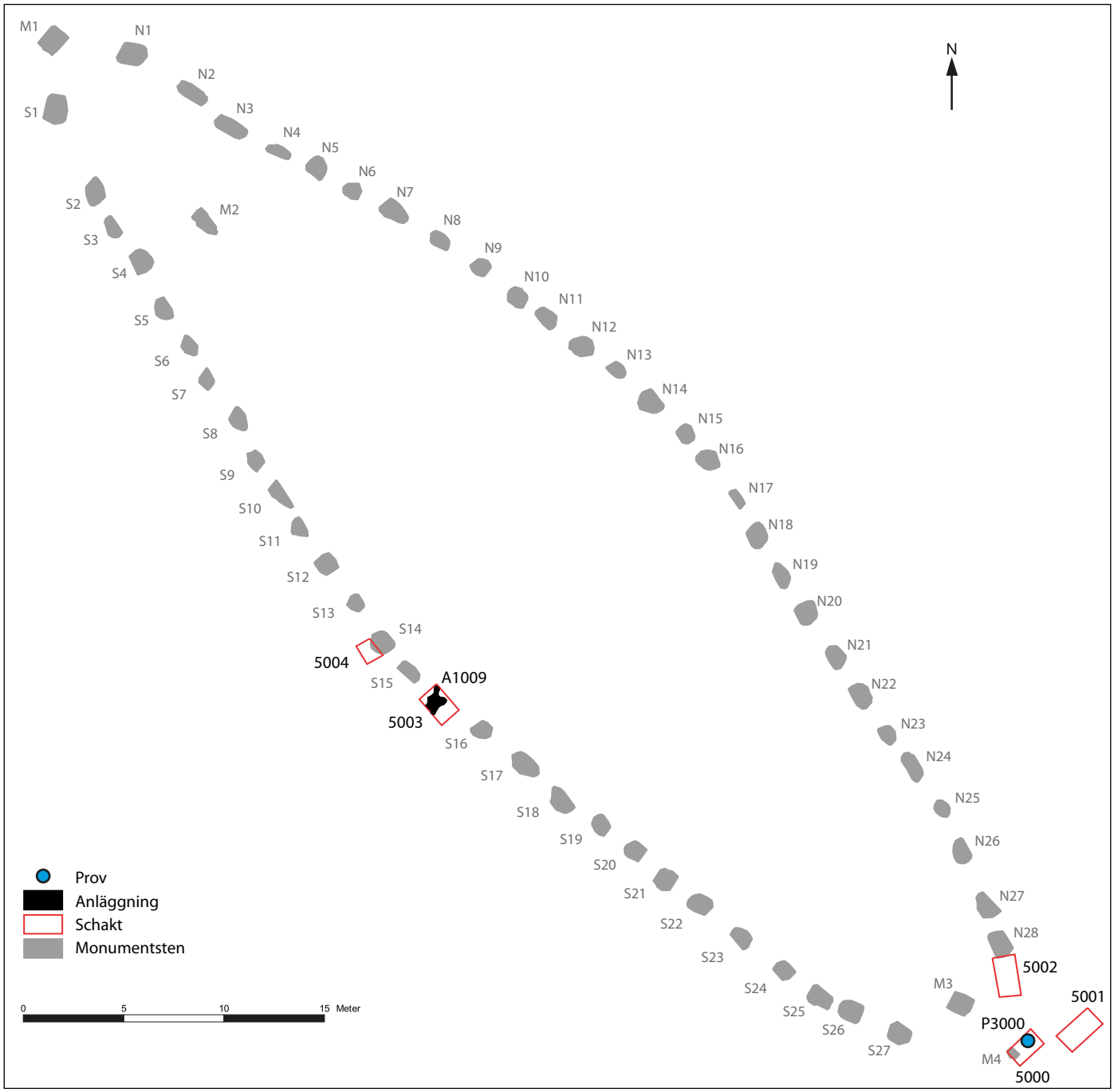
Figur 1. Översiktsplan över arkeologiska ingrepp och observationer inom projektet ”Ales stenar och Kåsebergaåsen” 1987–2005.

1989

Antal schakt: 5.
Undersökt antal m²: 8,8.
Berörda stenblock: N28, M4, S14.
Källor: Rapport ATA; Strömberg 1990:68ff. För datering, se Strömberg & Roslund 1991.

Beskrivning

Schakt 5000: Roderstenen M4. Stenfundament konstaterades. Stenblockets bas på ett djup av 0,75 m. Cirka 1 m NO om stenen framkom träkol på ett djup av 0,73 m som ^{14}C-daterades (P3000: Ua-1581). Mjdj ca 0,70 m. Fynd av bearbetad flinta och krossten med slagmärken.
Schakt 5001: Mjdj ca 0,8 m. Delvis omrört.
Schakt 5002: N28, stenpackning/fundment (sandsten, kvarts, vulkanit). Stenblockets bas på ett djup av ca 0, 9 m. Mjdj ca 0,6 m.
Schakt 5003: I luckan mellan S15 och S16 framkom en tät stenpackning (diabas, gnejs, gnejsgranit, komstadkalksten) inom ett 0,9 x 0,6 m stort område (A1009) på ett djup mellan 0,16–0,40 m, som med stor sannolikhet visar platsen för en borttagen rest sten. Schaktet grävt till ett djup av 0,4 m.
Schakt 5004: S14, en tät stenpackning konstaterades (hardebergasandsten, granit, aplit, gnejsgranit och sandsten). Stenblockets bas på ett djup av 0,5 m.

Figur 2. Översiktsplan över 1989 års arkeologiska undersökningar.

1990

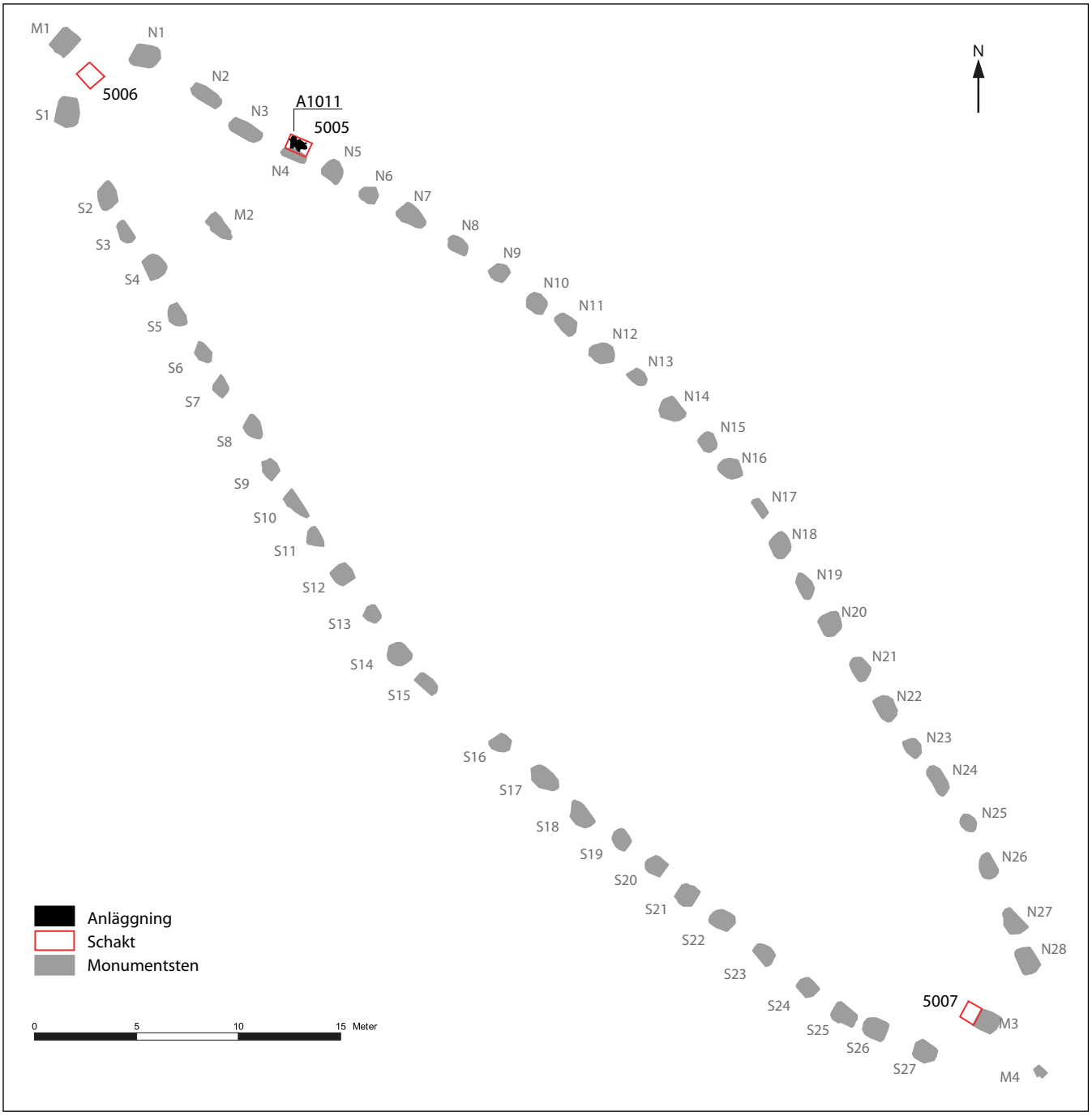
Antal schakt: 3.
Undersökt antal m²: 2,45.
Berörda stenblock: N4, M3.
Källor: Strömberg 1991:163ff.

Beskrivning

Schakt 5005: N4, ingen packning av grövre stenar. En mer substantiell stenpackning (A1011) fanns istället ett stycke N om N4 (granit, kvartsitisk sandsten, porfyr, amfibolit, gnejsgranit och en basaltliknande vulkanisk bergart). Resultaten tolkas så att stenblocket har flyttats ett litet stycke söder om det ursprungliga läget.

Schakt 5006: Schaktet grävdes för att leta efter stenpackning som kan visa på att M3 kan ha flyttats. Matjordslagret var omrört, ingen stenpackning framkom.

Schakt 5007: M3, Stenblockets bas på ett djup av 1,3 m. Inga spår efter stenpackning. Fynd av slipat fragment (flintyxa) i matjord.

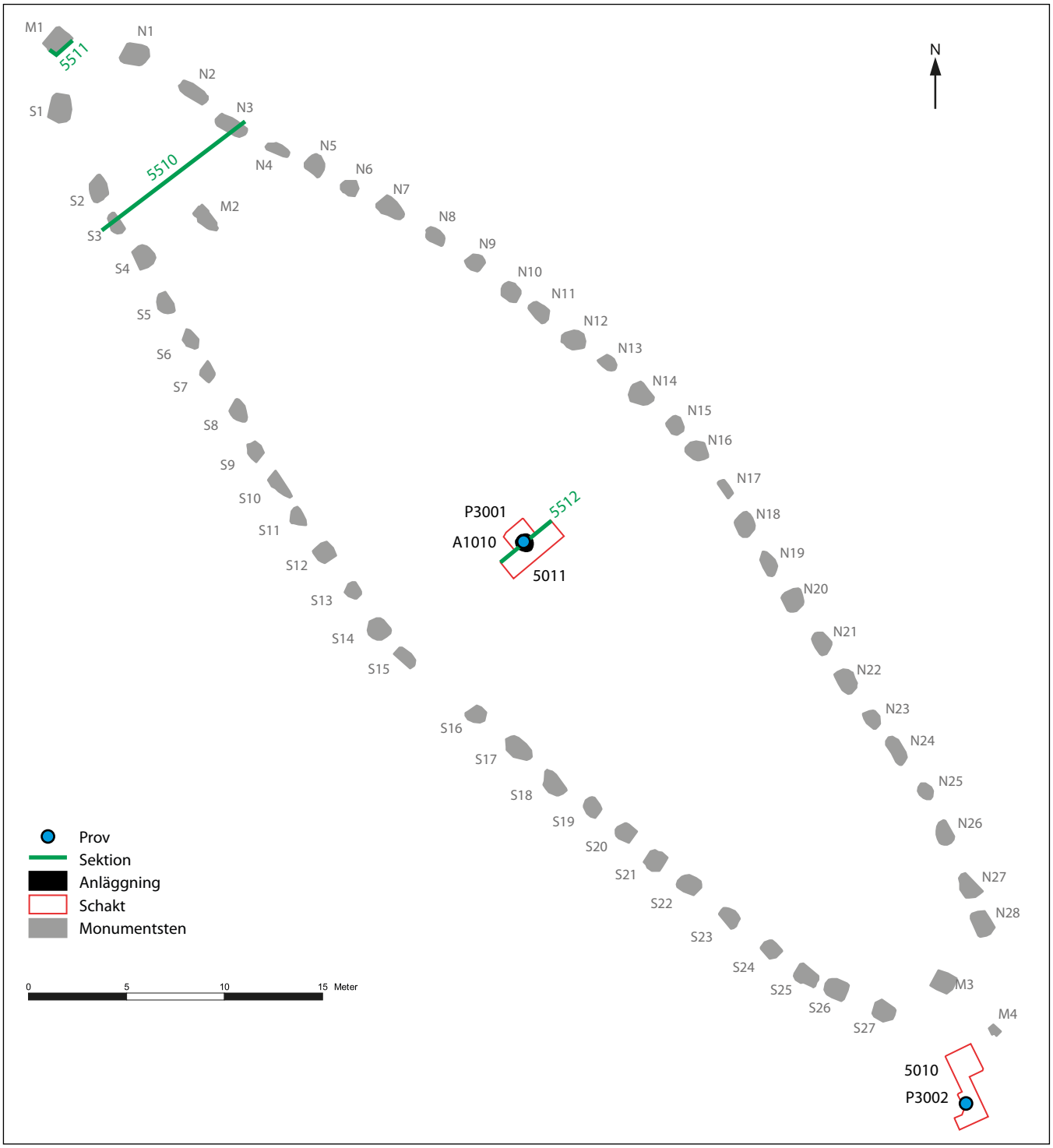
Figur 3. Översiktsplan över 1990 års arkeologiska undersökningar.

1991

Antal schakt: 2 + 2 sektioner utan uppgift om schakt.
Undersökt antal m²: 9,5.
Berörda stenblock: N3, M1, S3.
Källor: Ritningar 1991:1–4. För information om grop och ^{14}C-dateringar, se Strömberg 1997:12f (observera att läget för prov 3002: Ua-2579 är felaktigt markerat i den publicerade planen fig. 2).

Beskrivning

Schakt 5010: Ritningen visar på lager med sten på ett djup av mellan 0,5–0,6 m. Enligt äldre iakttagelser (1916 och 1956 - se fornlämnings- och forskningshistorik i rapporten) talar man om en stenläggning på denna plats. Omnämnandet av en kabel år 1956 tyder på att den redan då var delvis skadad, sannolikt av luftbevakningsanläggningen. Undersökningen visade att det visserligen finns spridda stenar, och delar av en kabel och ett strävstag framkom också. Strömberg nämner att det därutöver fanns ”spår av äldre anläggningar” (Strömberg 1997:13). Ritningen ger dock inget klart besked om dessa, utöver de spridda stenar som dokumenterades. Träkol från utkanten av ett område med stenar ^{14}C-daterades (P3002:Ua-2579).
Schakt 5011: Under ett cirka 0,6 m tjockt matjordslager undersöktes en rund grop (A1010) som var nedgrävd i gul bottenlera. Gropen mätte ca 0,9 m i diameter och var 0,30 m djup med u-formad bottenprofil. I den mörka fyllningen fanns små fläckar med träkol och en vittrad sten. Mest träkol fanns i gropens södra del. Träkol från gropen ^{14}C-daterades (P3001: Ua-2578). Anläggningen är också dokumenterad i sektion (5512 - se bilaga 3).
Sektion 5510 mellan S3 och N3: Schaktet endast delvis grävt i botten. Mjdj 0,6 m, därunder gul bottenlera. Enstaka stenar framkom mellan matjord och bottenlera. Ingen information om stenblocken men av schematisk sektion att döma var basen tillhörig N3 belägen på ett större djup än 0,6 m.
Sektion 5511, M1: Kraftig stenpackning mellan 0,2–0,83 m djup (graniter, hardebergasandsten, basalt). På ett djup av ca 0,6 m fanns ett 0,1 m tjockt lager med ”mycket mörk humusfärg”. Ca 0,8 m S om blocket har ett litet stolphål (?) markerats. Fyllningen uppges bestå av ”mörkare matjord”.

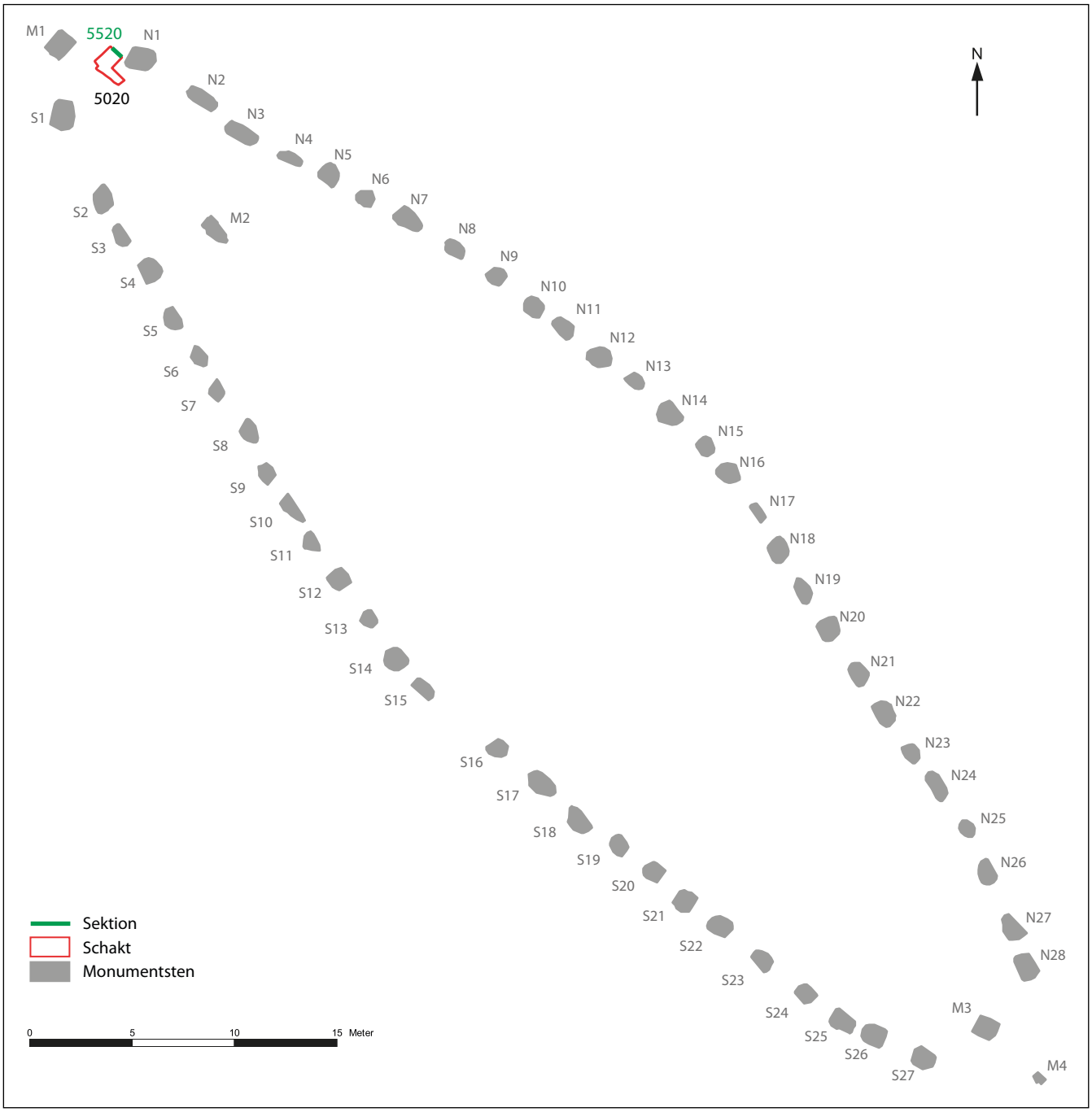
Figur 4. Översiktsplan över 1991 års arkeologiska undersökningar.

1992

Antal schakt: 1.
Undersökt antal m²: 1,3.
Berörda stenblock: -
Källor: Ritning 1992:1.

Beskrivning

Schakt 5020: Mjdj 0,9 m, gul bottenlera. Ca 0,25 m djup nedgrävning med stenpackning i bottenleran mellan N1 och M1? Denna är markerad med nivåer och tycks till stor del vara belägen utanför schaktet. Någon kommentar eller tolkning finns emellertid inte.

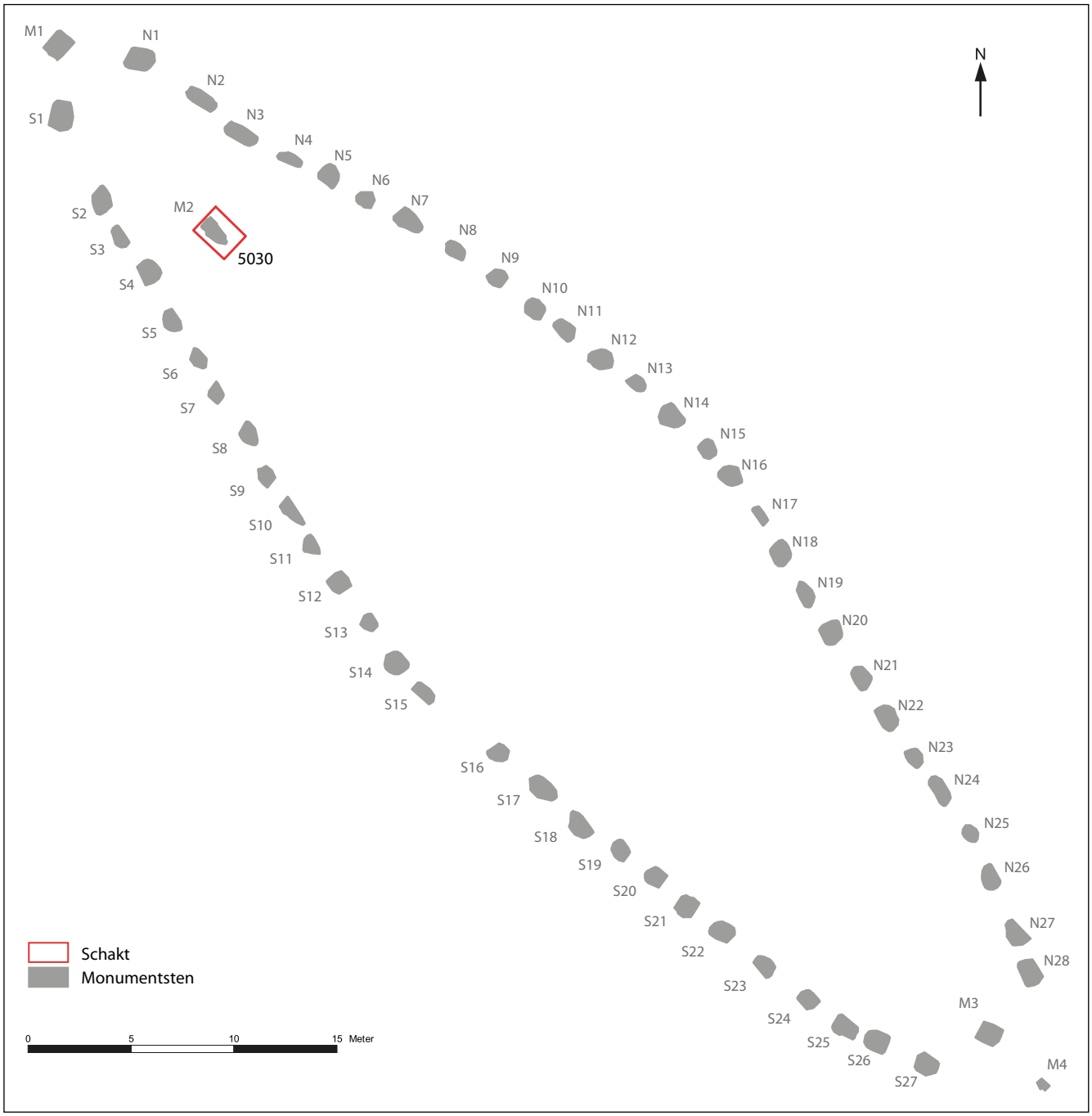
Figur 5. Översiktsplan över 1992 års arkeologiska undersökningar.

1993

Antal schakt: 1.
Undersökt antal m²: 3,1.
Berörda stenblock: M2.
Källor: Ritning 1993:1.

Beskrivning

Schakt 5030: Mjdj 0,7 m. Gul, grusig bottenlera. Under altarstenen M2 grävdes schaktet 1,1 m djupt, d v s 0,4 m ner i moränleran. Inga spår efter stenpackningar.

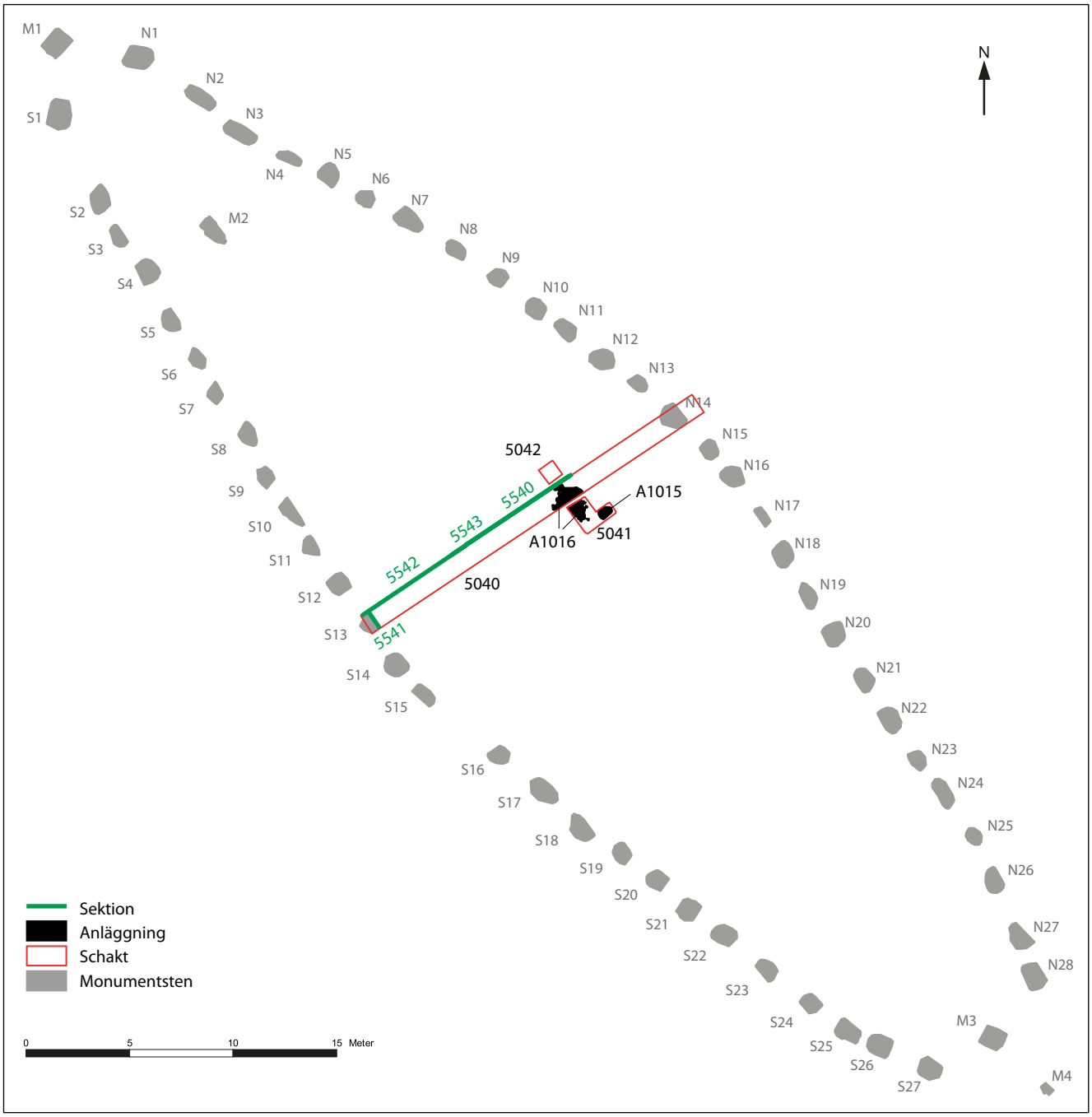
Figur 6. Översiktsplan över 1993 års arkeologiska undersökningar.

1994

Antal schakt: 7 (varav 4 provgropar ca 15-50 m SV om Ales stenar med ej tydligt redovisat läge).
Undersökt antal m²: 21,84.
Berörda stenblock: N14, S13.
Källor: Ritning 1994:3a-g, 4.

Beskrivning

Schakt 5040 mellan S13 och N14: Undersökningen fokuserade främst på den södra delen av schaktet. Ingen stenpackning fanns vid N14. Stenblockets bas anges vara belägen på ett djup av 0,5 m. Mer utförliga uppgifter finns om S13, med kraftig stenpackning (kvartisk sandsten, kalksandsten, röd granit, amfibolit, sandsten) från ett djup av 0,20 m ned till stenblockets bas, 0,73 m. Knappt 1 meter från S13 fanns en större sten, ca 0,4 m i diameter, på ett djup av 0,38 m. En koncentration av stenar framkom ca 11 m från S13, på ett djup mellan ca 0,4–0,6 m. Mjdj uppgick som mest till 0,7 m i detta område.
Schakt 5041: Ovan nämnda stenkoncentration (A1016) avgränsades mot S i detta schakt. Ett ca 0,7 x 0,5 m stort stenblock (1015) fanns på 0,3 m djup SO om koncentrationen. Stenkoncentrationen var totalt ca 1,6 x 2,10 m stor.
Schakt 5042: Markerat på ritning men utan kommentarer.

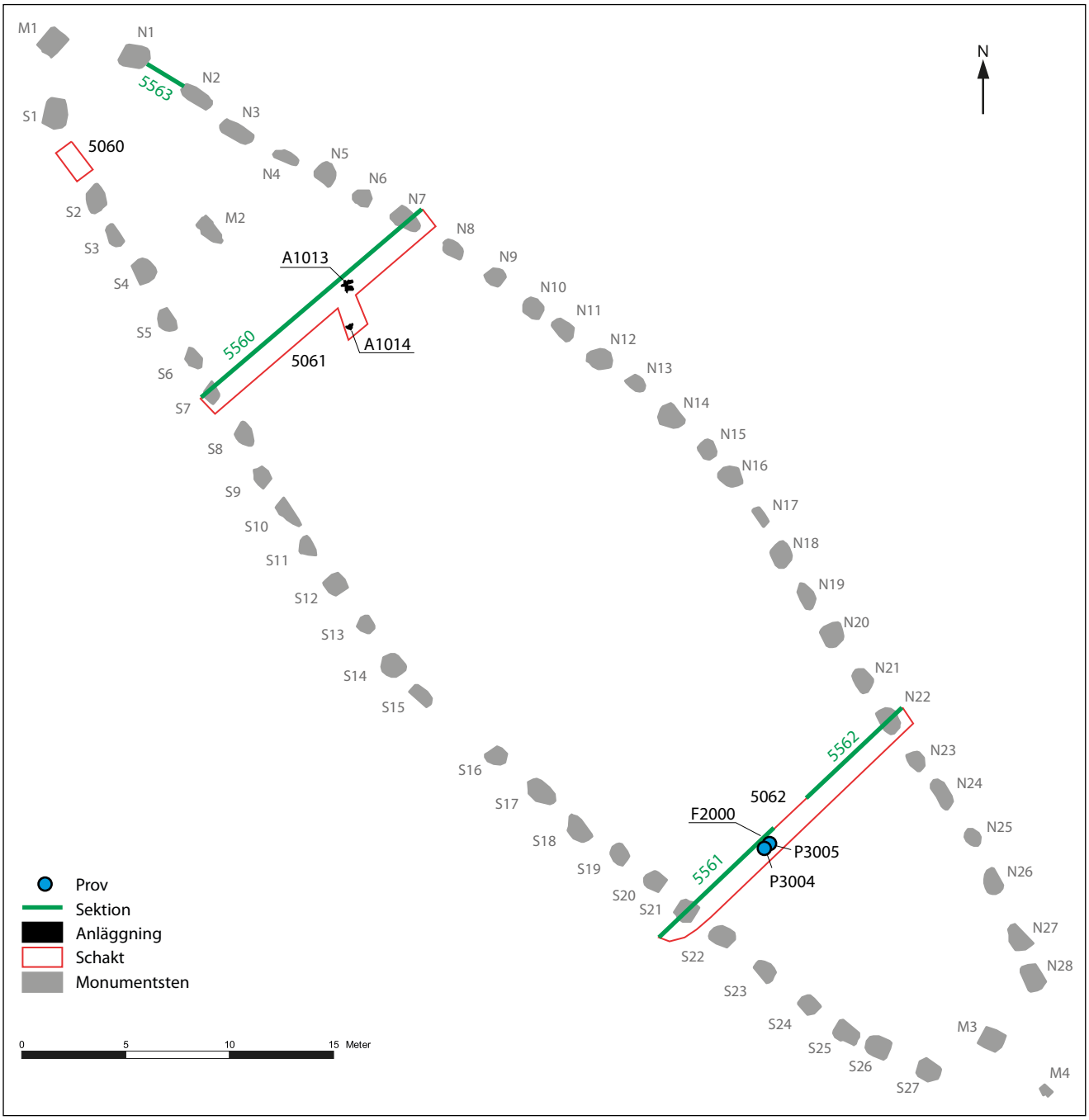
Figur 7. Översiktsplan över 1994 års arkeologiska undersökningar.

1995

Antal schakt: 3 + 1 sektion utan uppgift om schakt.
Undersökt antal m²: 31,9.
Berörda stenblock: N7, N22, S7, S21.
Källor: Ritning 1995:1, 2a-b, 3a-c, 4a-g, för dateringar se Strömberg 1997:14.

Beskrivning

Schakt 5060: Spridda stenar finns på ett djup av 0,6 m, närmast S1. Inget tyder på att de ska tolkas som en sammanhängande stenpackning.
Schakt 5061 sektion 5560 mellan S7 och N7: S7 står på ett fundament av mindre stenar i en svacka. Stenblockets bas på ett djup av 0,85 m, därunder en krans av stenar. I övrigt uppgår Mjdj i tvärschaktet maximalt till ca 0,6 m. Bottenmaterialet beskrivs som blandad sand och lera. Ca 8 m från S7 finns en 0,5 m stor stenpackning (gnejs, granit, kvartsit amfibolit, pegmatit, leptit, höörsandsten) i övergången mellan matjord och botten (A1013). Vid N7 finns stenpackning (i minst ett fall hardebergasandsten). Stenblockets bas på ett djup av 0,6 m. I sidoschaktet i S finns en mindre stenpackning (A1014) på 0,4 m djup (porfyr, glimmergnejs, urkvarts, granit).
Schakt 5062 sektion 5561/5562 mellan S21 och N22: Stenpackning kring S21 (granit, gnejs, amfibolit). Stenblockets bas på ett djup av 0,85 m. Fynd av keramikkärl ca 4,5 m NO om sten S21 (F2000). Kärlet innehöll träkol och fragment av brända ben från människa. ^{14}C-dateringar av matskorpa från kärlet (P3004: Lu-4125) samt träkol (P3005: Lu-4124) från bottenlagret i kärlet. Mjdj ca 0,5 m. Den övre, trasiga delen av kärlet ska ha framkommit på ett djup av 0,43 m, vid övergången mellan matjord och underliggande lager (troligen bottenlera). Stenpackning kring N22 (främst granit, enstaka sandsten, grönsten). Stenblockets bas på ett djup av minst 0, 60 m, enligt sektion nedgrävt i bottenleran.
Sektion 5563 mellan N1 och N2: Notering om omrört matjordslager. Mjdj varierar påtagligt, vid N2 uppgår djupet till 0,85 m, i övrigt mellan 0,6–0,75 m. Gul bottenlera.

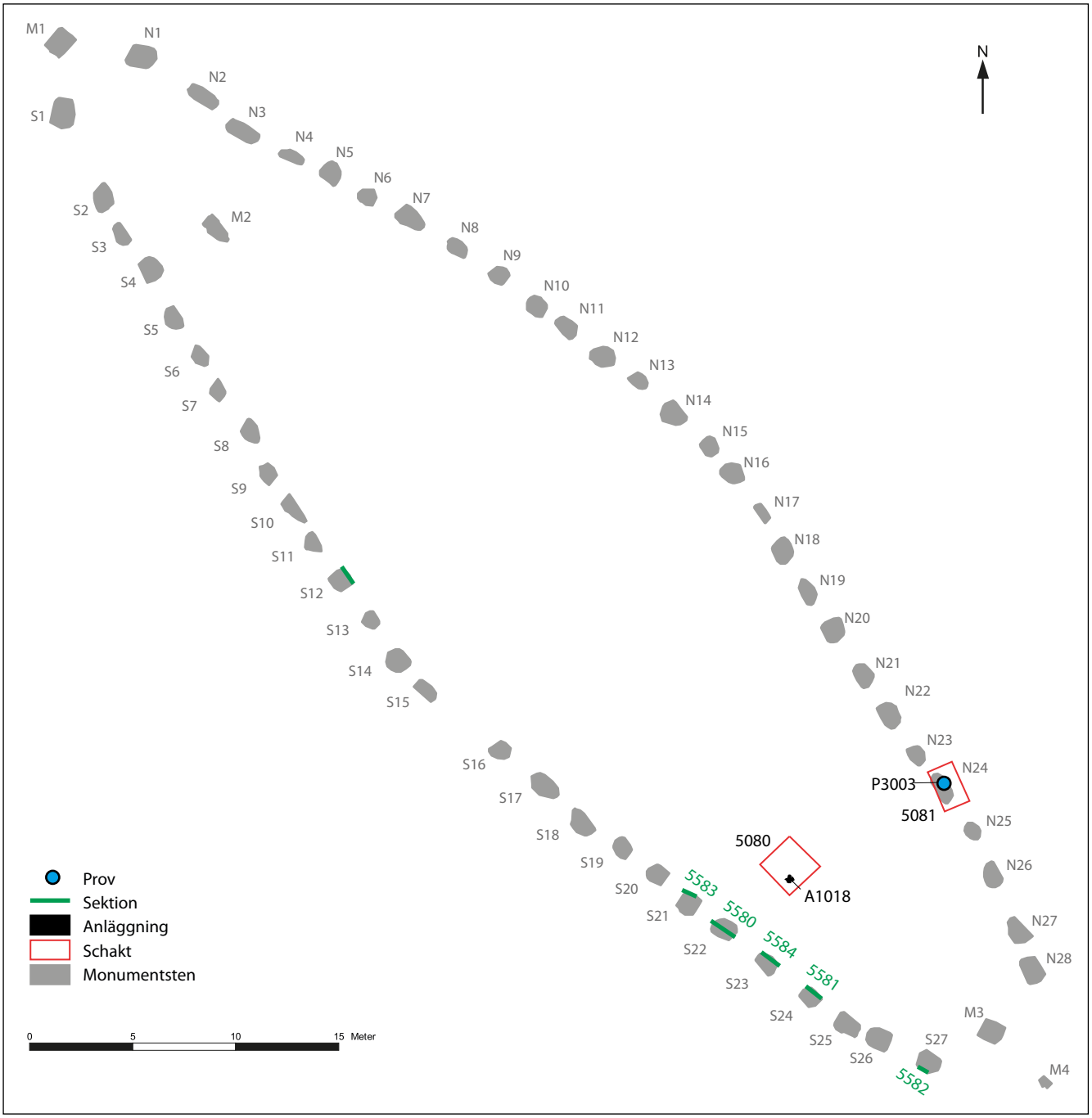
Figur 8. Översiktsplan över 1995 års arkeologiska undersökningar.

1996

Antal schakt: 2 + 6 sektioner utan uppgift om schakt.
Undersökt antal m²: 6,9.
Berörda stenblock: N24, S12, S21, S22, S23, S24, S27.
Källor: Ritning 1996:1a-b, 2-8, för datering och fynd av brända benbitar, se Strömberg 1997:13f.

Beskrivning

Schakt 5080: S om platsen där keramikkärlet framkom 1995. En mindre stenpackning (A1018) och några spridda stenar framkom på ett djup av 0,36–0,47 m. Inga fynd.
Schakt 5081, N24 utsida: Stödstenar, inget fundament (”kvartsitisk sten”). Stenblockets bas på ett djup av 0, 6 eller 0,8 m (olika angivelser). ^{14}C-datering av träkol (P3003: Lu-4126) som framkom under N24 på ett djup av 0,7 m, tillsammans med en bränd benbit, sannolikt av människa.
Sektion 5580, S22 in- och utsida: Ingen stenpackning på insidan. Stenblockets bas på ett djup av 0,75 m. På utsidan fanns stenpackning från ett djup av 0, 20 m (graniter, kvartsitisk sandsten). Fynd av 16 skålgropar under markytan, på blockets utsida. Enligt ritningen finns dessa i en koncentration från markytan och ned till ett djup av 0,45 m. Skålgroparnas diameter varierar mellan 45–59 mm. Ytterligare två skålgropar är belägna 0,2 m ovan mark, 53 respektive 57 mm diameter. Oklart till vilket djupt man undersökte stenblockets utsida.
Sektion 5581, S24 insida: Stenpackning från ett djup av 0,5 m (inga bestämningar). Stenblockets bas på ett djup av minst 0,85 m.
Sektion 5582, S27 utsida: Stenpackning från ett djup av 0,30 m (sandsten, gnejser). Stenblockets bas på ett djup av 0,8 m, lera i botten.
Sektion 5583, S21 insida (i kant med 1995 års schakt): Stenpackning forts. 1995 (1 sten gnejs, 0,5 x 0,2 m stor, markerad på ett djup av 0,48 m).
Sektion 5584, S23 insida: Stenpackning från ett djup av 0,28 cm (grönsten, granit, kvartsit) Stenblockets bas på ett djup av 0,74 cm.
Sektion 5585, S12, insida: Ingen stenpackning. Stenblockets bas på ett djup av 0,82 m. Fynd av 4 skålgropar i en koncentration nära SV smalsidan, på ett djup av 0,3–0,5 m.

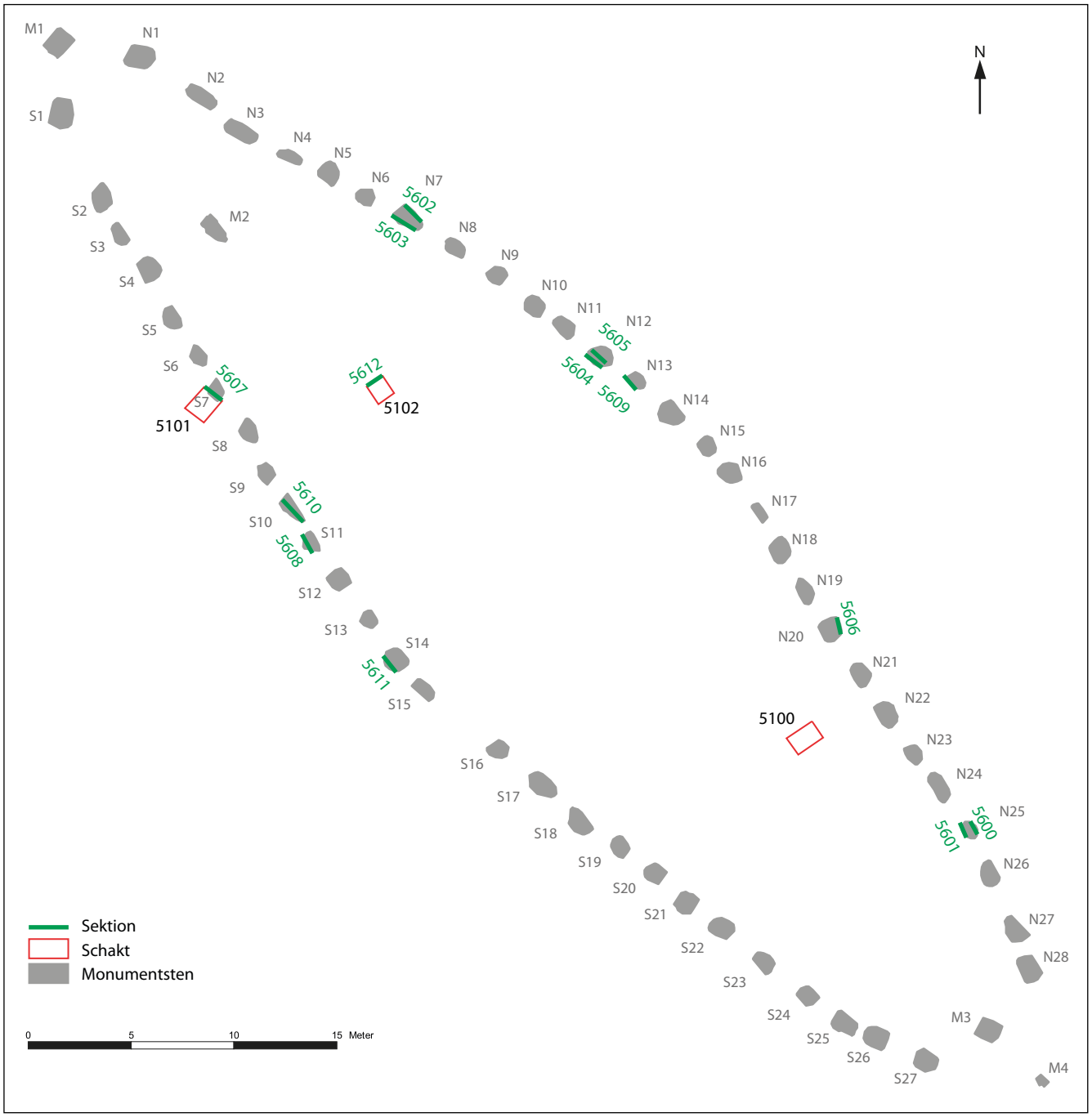
Figur 9. Översiktsplan över 1996 års arkeologiska undersökningar.

1997

Antal schakt: 3 +11 sektioner utan uppgift om schakt.
Undersökt antal m²: 4.
Berörda stenblock: N7, N12, N13, N25, S7, S10, S11, S14.
Källor: Ritning 1997:1–12.

Beskrivning

Schakt 5100: Enstaka sten. Mjdj 0,5 m. Inga fynd.
Schakt 5101, S7 utsida: Stenpackning/fundament från ett djup av 0,85 m (kvartsit, dolerit, kalksandstensskiffer) Stenens bas i flack nedgrävning på ett djup av ca 1 m. Mjdj 0,6–1,0 m.
Schakt 5102: Mjdj 0,6 m. Fynd av bearbetad flinta på ett djup av 0,45 m och djurben på ett djup av 0,7 m?
Sektion 5600, N25, utsida: Stenpackning från ett djup från 0,63 m. Ej undersökt helt i botten.
Sektion 5601, N25, insida: Stenpackning/fundament från ett djup av 0,7 m (amfibolit, gnejs, granit, hardebergasandsten). Stenens bas på ett djup av ca 0,8 m. Fynd av 8 skålgropar under markytan. Enligt ritning finns 1 grupp med 3 skålgropar direkt under markytan, i anslutning till en koncentration ovan markytan. Direkt under denna finns 1 grupp med 3 skålgropar på ett djup av ca 0,25–0,45, 1 separat grupp i SO med 2 osäkra skålgropar på ett djup av 0,5–0,65 m. Skålgroparnas diameter varierar mellan 45–68 mm.
Sektion 5602, N7 utsida: Stenpackning/fundament från ett djup av 0,46 m (gnejsgranit, porfyrit, graniter, sandsten, hardebergasandsten). Stenens bas på ett djup av ca 0,6 m.
Sektion 5603, N7 insida: Stenpackning från ett djup av 0,4 m (graniter?). Stenens bas på ett djup av 0,7 m.
Sektion 5604, N12 insida: Stenpackning/fundament från ett djup av 0,65 m (graniter, gnejs).
Sektion 5605, N12 utsida: Stenpackning från ett djup av ca 0,5 m (graniter, gnejser, kvartsit, kristianstadflinta). Stenblockets bas på ett djup av ca 0,95 m. Fynd av ev. skålgrop på ett djup av 0,3 m, mitt på stenen. Diameter 57 mm, djup 6 mm.
Sektion 5606, N20 utsida: Stenpackning från ett djup av ca 0,55 m (basalt?, diabas, granit). Stenens bas på ett djup av minst 0,75 m.
Sektion 5608, S11 utsida: Stenpackning från ett djup av 0,4 m (kalksandsten, silurskiffer, amfibolit, Hardebergasandsten). Stenens bas på ett djup av ca 0,8 m.
Sektion 5609, N13 insida: Stenpackning från ett djup av 0,75 m (hardebergasandsten, graniter). Stenens bas på ett djup av ca 0,9 m.
Sektion 5610, S10 utsida: Stenpackning (porfyr, kvartsit, graniter).
Sektion 5611, S14 insida: Stenpackning från ett djup av 0,4 m (graniter, porfyr, flinta, hardebergasandsten). Stenens bas på ett djup av ca 0,7 m.

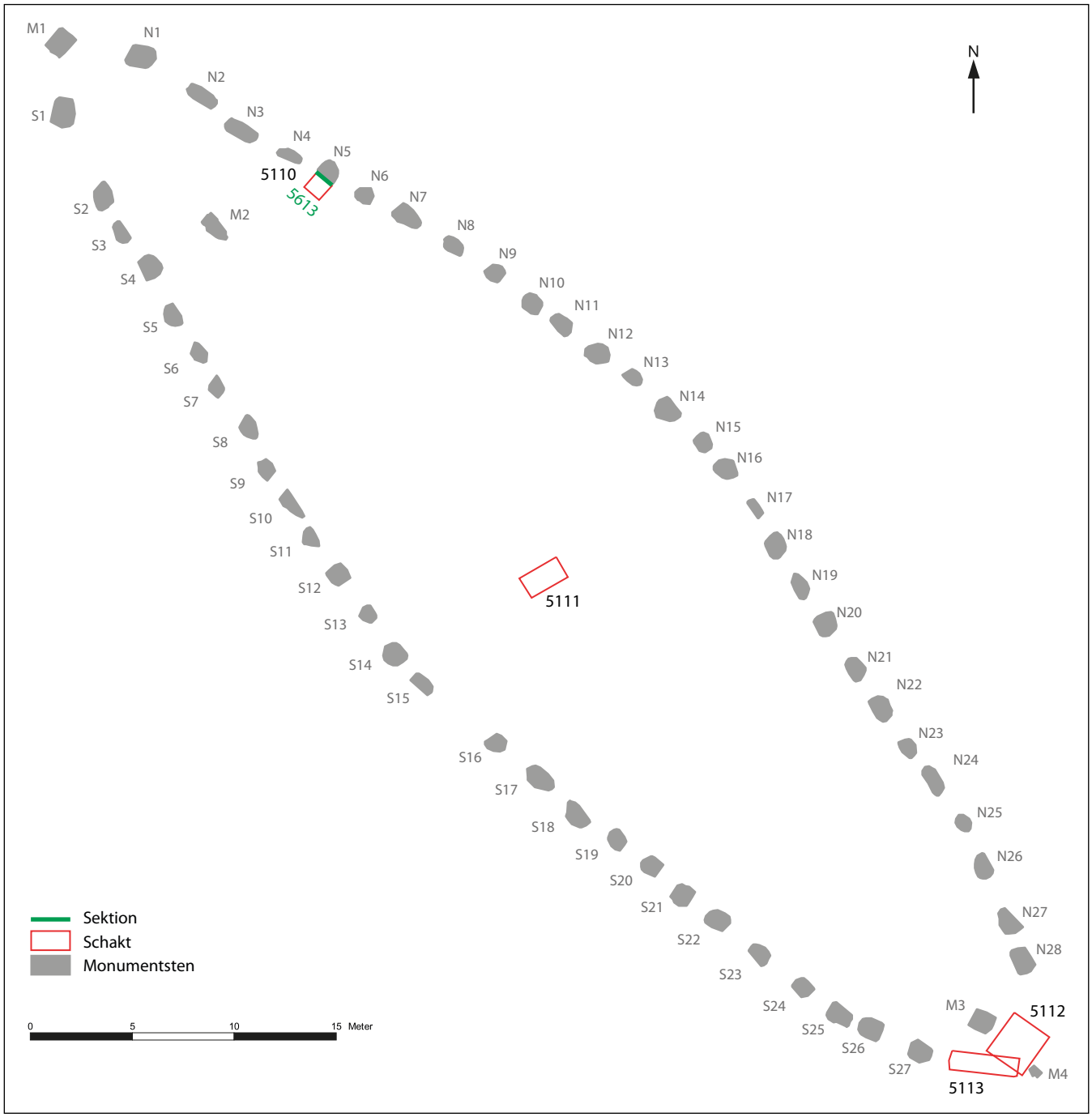
Figur 10. Översiktsplan över 1997 års arkeologiska undersökningar.

1998

Antal schakt: 4.
Undersökt antal m²: 11,3.
Berörda stenblock: N5, (M3).
Källor: Ritning 1998:1-5.

Beskrivning

Schakt 5110, N5 insida: Stenpackning från ett djup av 0,55 m (gnejs, graniter, porfyr?). stenens bas på ett djup av ca 0,7 m.
Schakt 5111: Mjdj 0,5 m bottenlager av lera. Fynd av en keramikskärva (stridsyxekultur) som framkom i övergången till botten.
Schakt 5112: Strax SO om M3, sten med en storlek större än 0,4 x 0,5 m. som bedömdes tillhöra stenpackning till M3 från ett djup av 0,6 m (granit?).
Schakt 5113: Mjdj? Av ritningen framgår att modernt glas framkom på ett djup av 0,95 m. I övrigt fanns några stenar (gnejsgranit). Två markeringar avviker från stenarna genom skraffering, och djupen 0,8 respektive 0,85 har markerats. Kan möjligen vara stolphål som avtecknar sig mot bottenmorän?

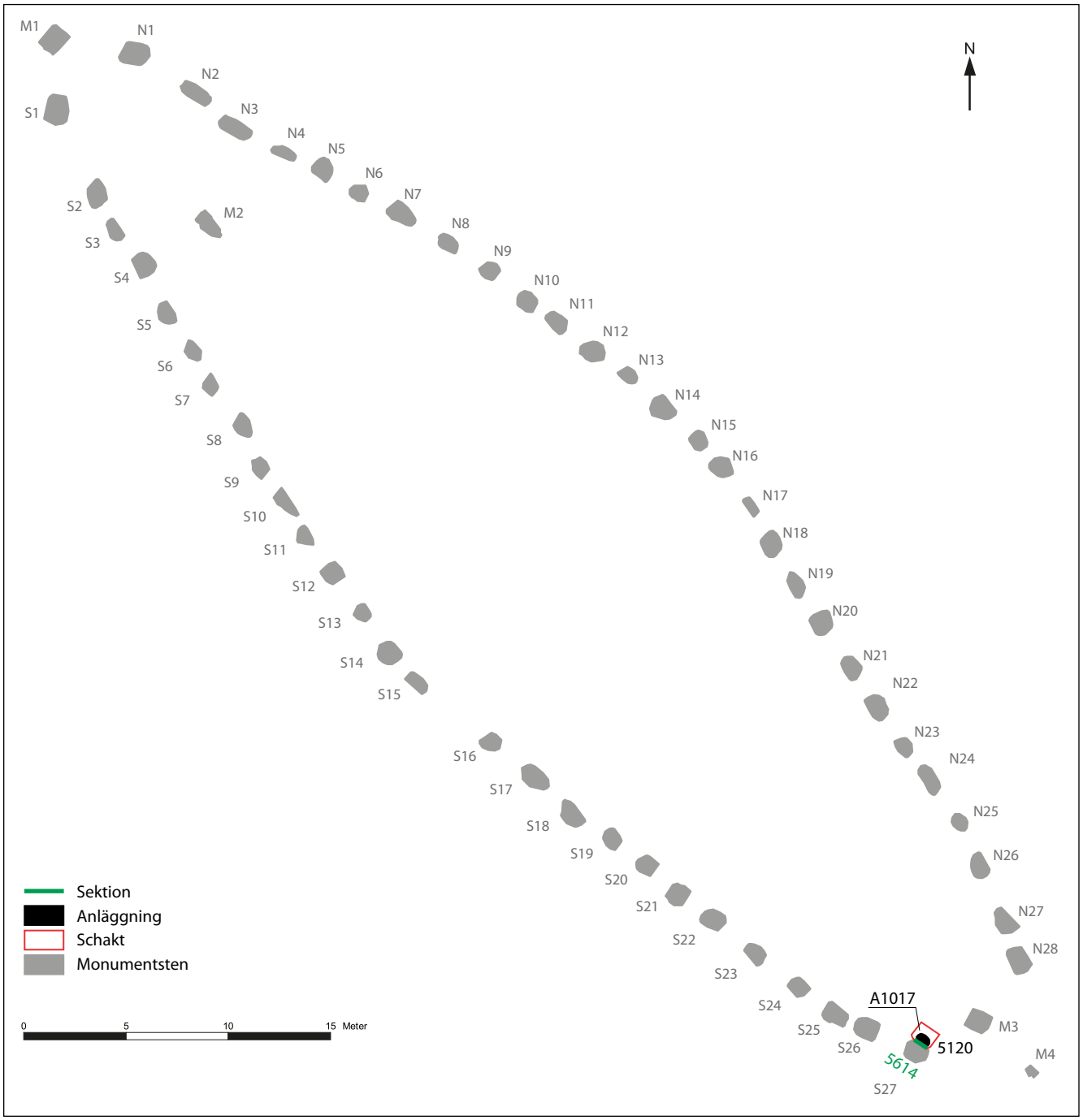
Figur 11. Översiktsplan över 1998 års arkeologiska undersökningar.

1999

Antal schakt: 5 (vara 4 schakt N om skeppssättning med oklart läge).
Undersökt antal m²: 1 (i skeppssättningen).
Berörda stenblock: S27.
Källor: Ritning 1999:1-2 (3-5 schakt utanför skeppssättning).

Beskrivning

Schakt 5120, S27 insida: Enstaka sten (packning? Ingen måttuppgift). Stenblockets bas på ett djup av 0,9 m. Invid blockets bas dokumenterades en ca 0,7 x 0,5 m stor nedgrävning, tolkad som ett stolphål (A1017). Fyllningen anges vara ”kolrik”. Anläggningen halverades och sektion ritades. Sektionen tyder inte på att det är ett stolphål. Nedgrävningen är upp till 0,09 m djup och kan eventuellt delas upp i två mindre nedgrävningar. Träkol från gropen tillvaratogs på ett djup av 1,04 m. Fynd av skålgropar på stenen. Enligt ritningen fanns 7 skålgropar i en koncentration i den NO delen av stenblocket, på ett djup mellan ca 0,25–0,65 m. Ytterligare en skålgrop är markerad i solitärt läge på stenblockets SV del, på ett djup av ca 0,75 m. Skålgroparnas diameter varierade mellan 38–52 mm och djupen mellan 3,5–6 mm.

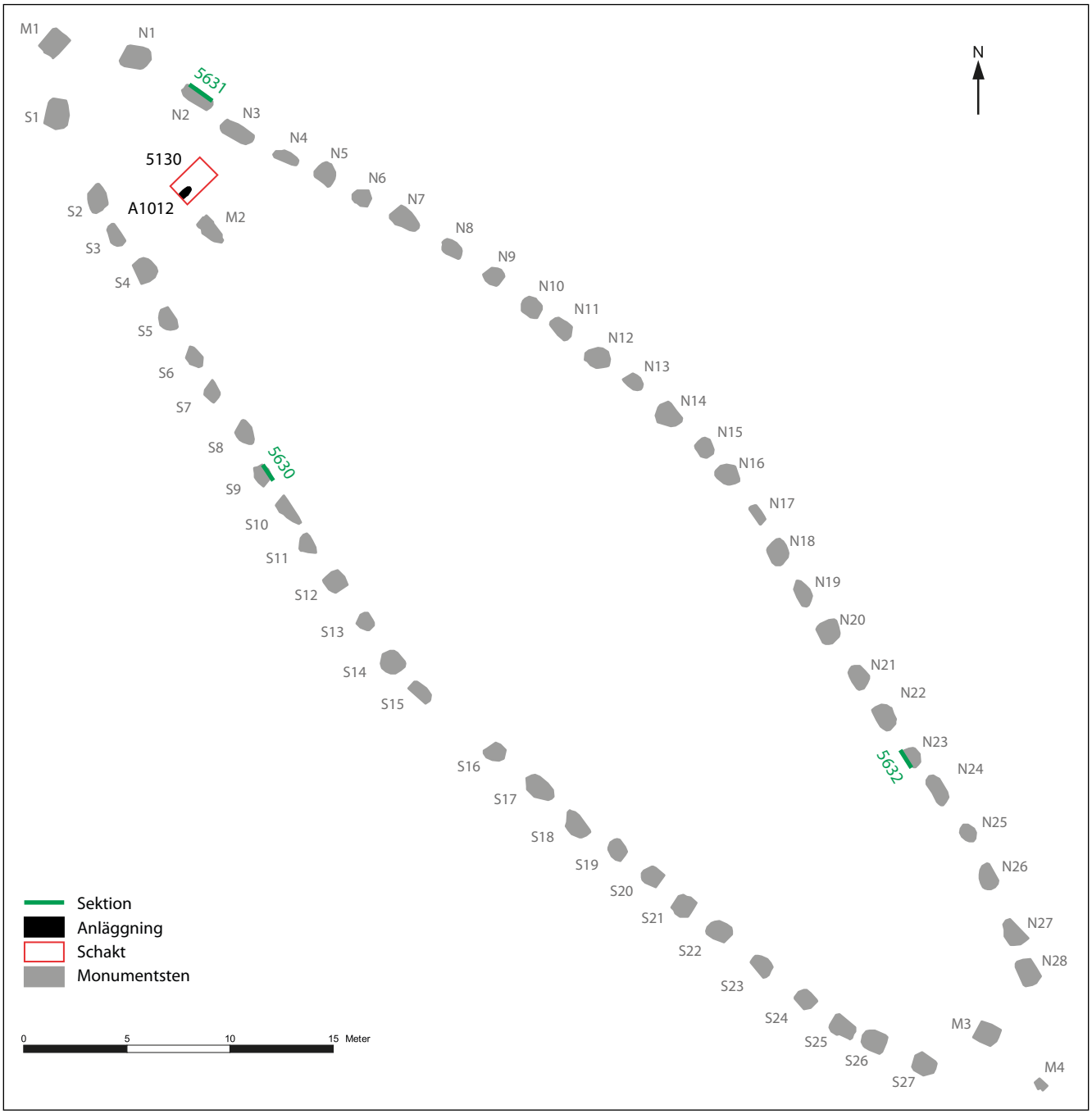
Figur 12. Översiktsplan över 1999 års arkeologiska undersökningar.

2000

Antal schakt: 2 (varav 1 schakt SSV om rodersten med oklart läge) + 2 sektioner u uppgift om schakt.
Undersökt antal m²: 2,5.
Berörda stenblock: N2, N23, S9.
Källor: Ritning 2000:1–5.

Beskrivning

Schakt 5130: Mjdj 0,6 m. En ca 0,7 x 0,35 m stor nergrävning (A1012) avtecknade sig mot bottenmoränen; Nergrävning var delvis belägen utanför schaktet i väster. En tvärsektion grävdes som visade att gropen hade ett djup av 0,37 m. Mjdj 0,6 m. Fyllningen beskrivs som mörkfärgad matjord och i en kommentar står det att läsa ”färgning efter sten?”. En möjlighet är att det rör sig om en nedgrävning till den resta altarstenen M2 (1916 års läge och/eller ursprungligt läge?).
Sektion 5630, S9 insida: Stenpackning/fundament från ett djup av ca 0,75 m (lersten, hardebergasandsten). Stenens bas på ett djup av minst 0,9 m. Fynd av 2 skålgropar ungefär mitt på stenen, på ett djup av ca 0,2 m respektive 0,4 m. Skålgroparnas diameter uppgår till 65 mm respektive 47 mm.
Sektion 5631, N2 utsida: Stenpackning (gles), från och med markytan (hardebergasandsten, gnejs). Stenens bas på ett djup av ca 0,5 m.
Sektion 5632, N23 insida: Stenpackning/fundament från ett djup av ca 0,7 m (hardebergasandsten, granit). Stenens bas på ett djup av ca 1,1 m.

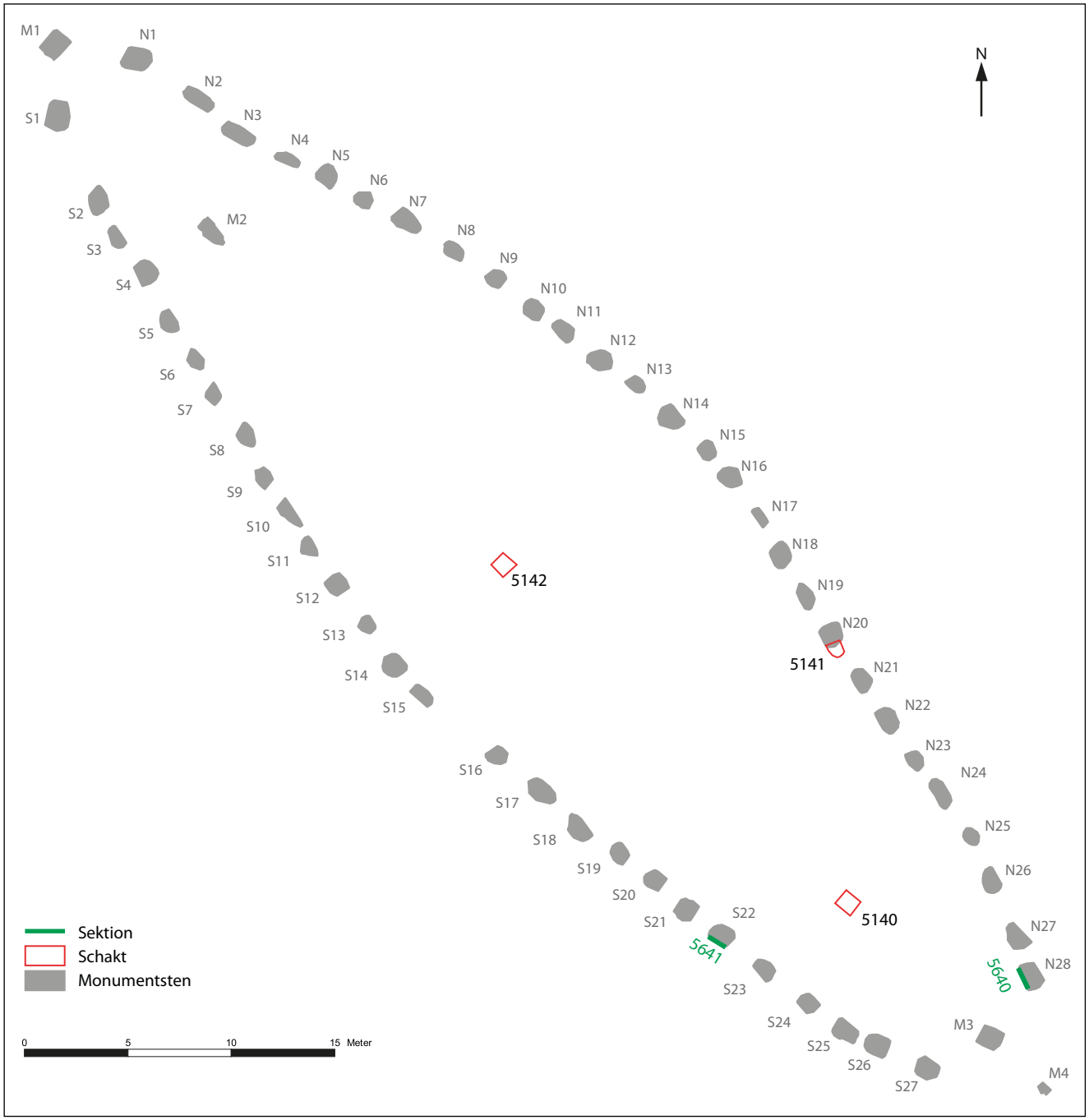
Figur 13. Översiktsplan över 2000 års arkeologiska undersökningar.

2001

Antal schakt: 3 + 2 sektioner utan uppgift om schakt.
Undersökt antal m²: 2,10.
Berörda stenblock: N20, N28, S22.
Källor: Ritning 2001:1–5.

Beskrivning

Schakt 5140: Mjdj 0,6 m. Sten av röd granit 0,45 x 0,3 x 0,25 i övergången mellan matjord och morän.
Schakt 5141, N20 från SO: Endast delvis undersökt. Stenens bas på ett djup av 0,75 m. Ingen stenpackning på denna sida (jfr sektion 5606/1997).
Schakt 5142: Mjdj 0,67 m. 2 benbitar i matjorden.
Sektion 5640, N28 insida: Endast delvis undersökt. 1 stödsten på ett djup av 0,7 m. Stenens bas på ett djup av mer än 1 m.
Sektion 5641, S22 utsida: Endast delvis undersökt (tillför inget, se sektion år 1996).

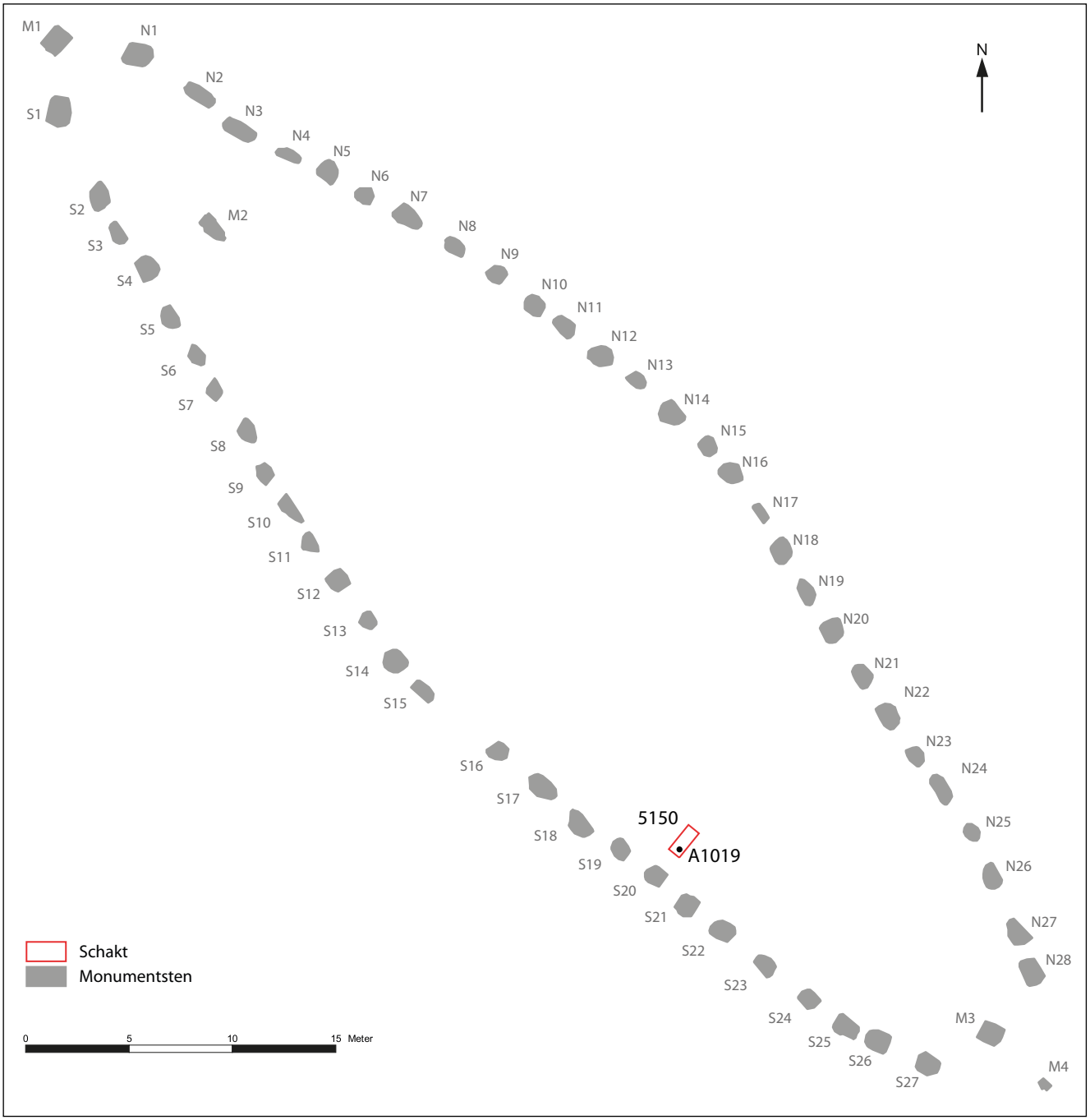
Figur 14. Översiktsplan över 2001 års arkeologiska undersökningar.

2002

Antal schakt: 2 (varav 1 schakt utanför skeppssättningen med oklart läge).
Undersökt antal m²: 1.
Berörda stenblock: -
Källor: Ritning 2002:1–3 (1–2 utanför skeppssättningen).

Beskrivning

Schakt 5150: Mjdj 0,55 m. Mörkfärgad nedgrävning (A1019) 0,05 m djup.

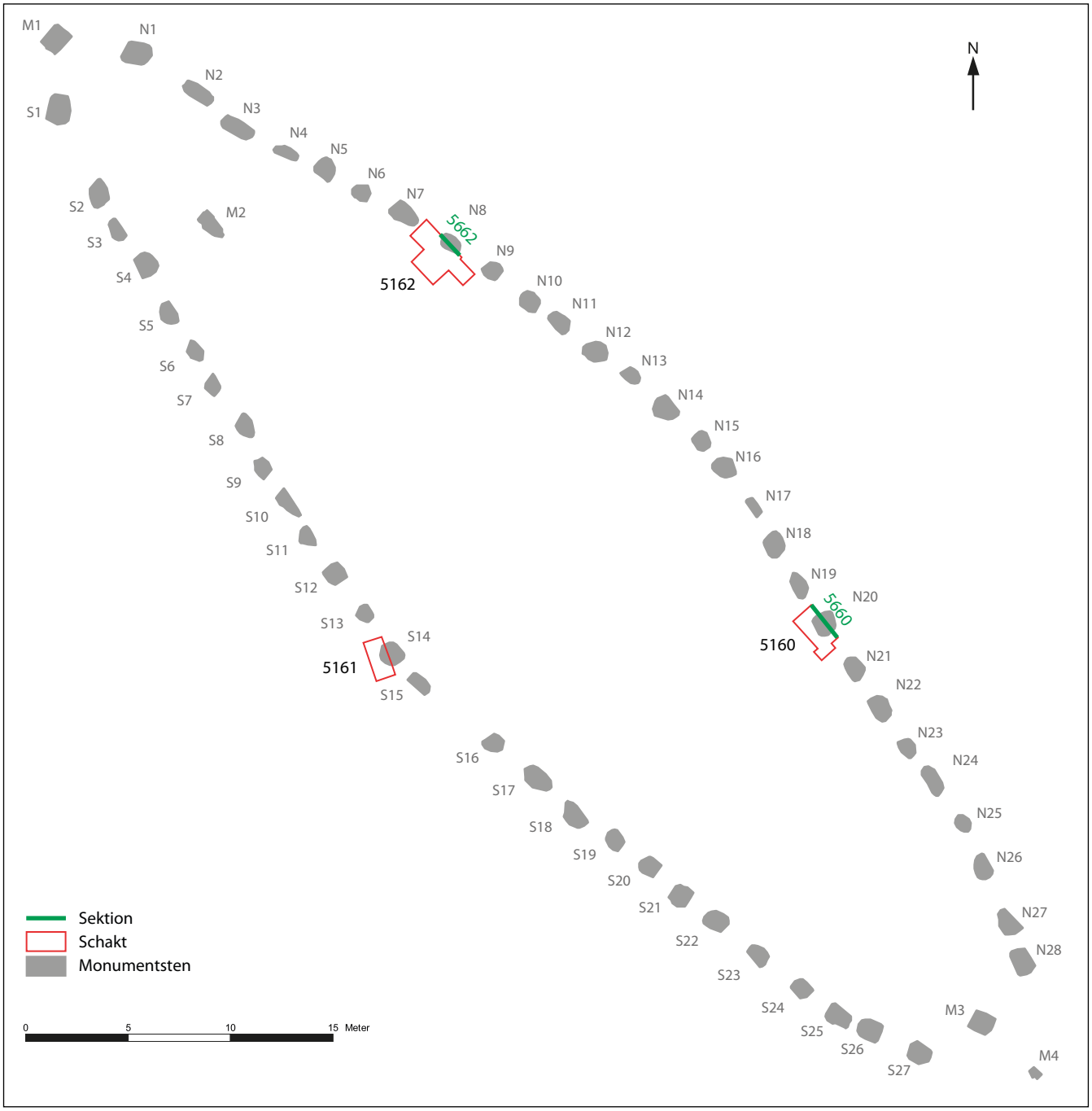
Figur 15. Översiktsplan över 2002 års arkeologiska undersökningar.

2003

Antal schakt: 3.
Undersökt antal m²: 9,45.
Berörda stenblock: N8, N20, S14.
Källor: Ritning 2003:1–5.

Beskrivning

Schakt 5160, N20 insida: Endast delvis undersökt. Stenpackning från ett djup av 0,5 m. Stenens bas på ett djup mer än 0,7 m.
Schakt 5161, S14 utsida: Endast delvis undersökt. Stenpackning från ett djup av 0,3 m (sandsten, gnejser, graniter, kvartsit). Mjdj 0,5 m.
Schakt 5162, N8 insida. Stenpackning från ett djup av 0,25 m (16 stenar bestämda varav 15 graniter). Stenblockets bas på ett djup av 0,7 m.

Figur 16. Översiktsplan över 2003 års arkeologiska undersökningar.

2004

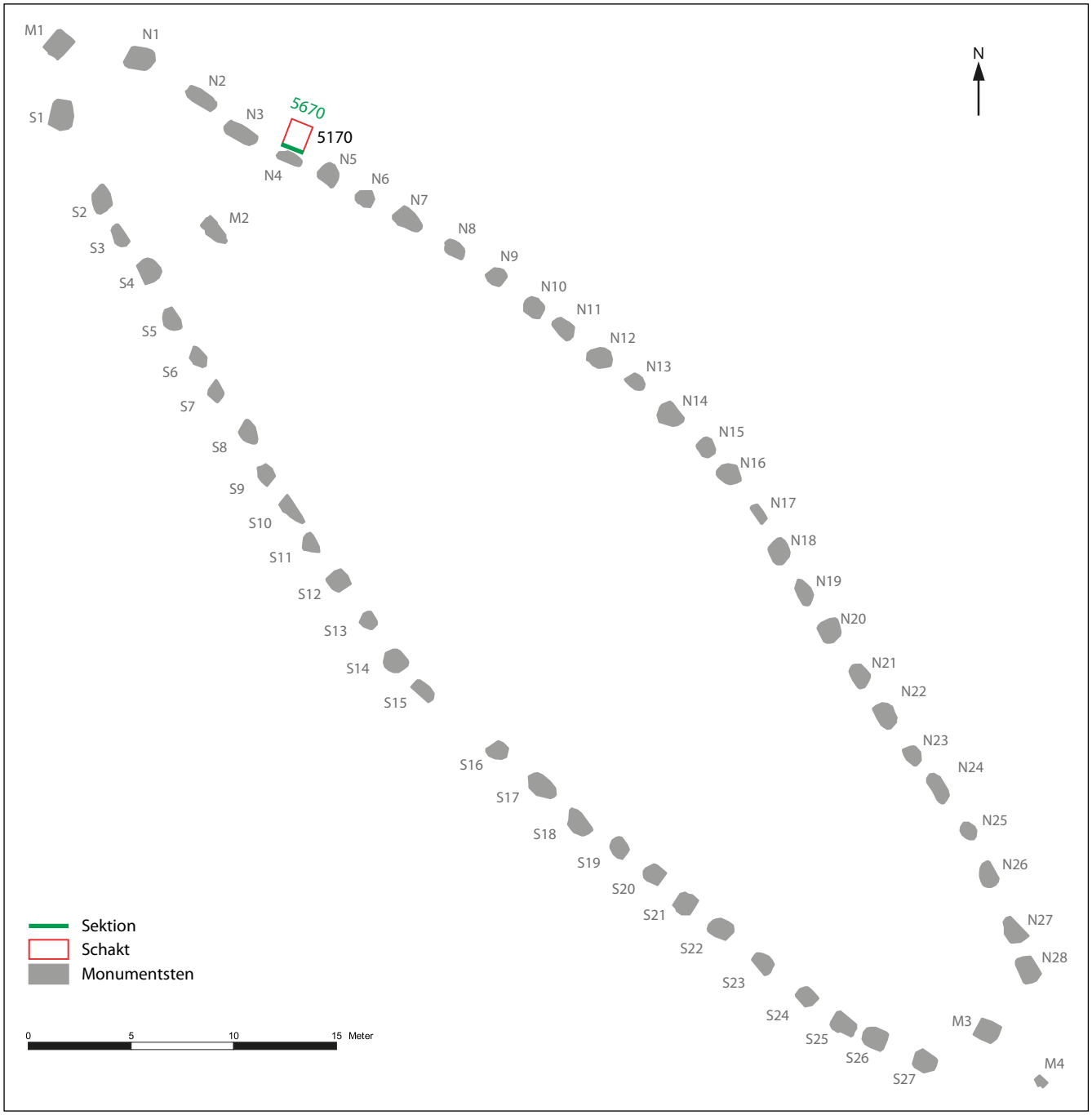
Antal schakt: 5 (varav 4 schakt utanför skeppssättningen).
Undersökt antal m²: 1,45.
Berörda stenblock: N4.
Källor: Ritning 2004:1–5 (1, 3–5 utanför skeppssättningen).

Beskrivning

Schakt 5170, N4 utsida avstånd 0,4 m: Endast delvis undersökt. Stenpackning från ett djup av 0,5 m. Av sektion och plan framgår att stenpackning är nedgrävd från ett djup av 0,4 m, i ett ”kompakt sandrikt lager”. Detta bör betyda att stenblocket är flyttat från ursprungligt läge.

2005

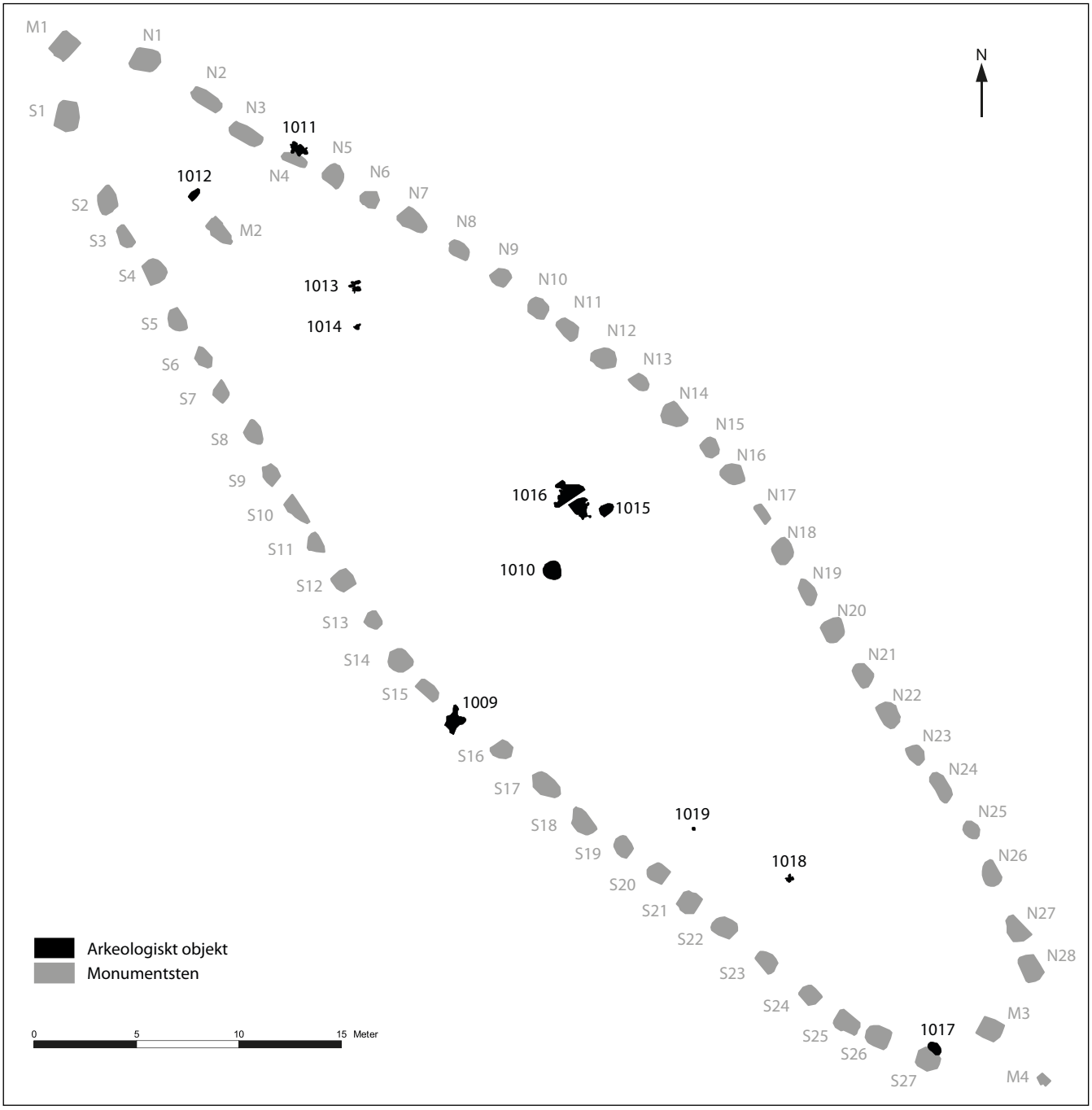
Ingen grävning. Istället metalldetekterades ett område N om skeppssättningen (se bilaga 5).

Figur 17. Översiktsplan över 2004 års arkeologiska undersökningar.

Bilaga 3.

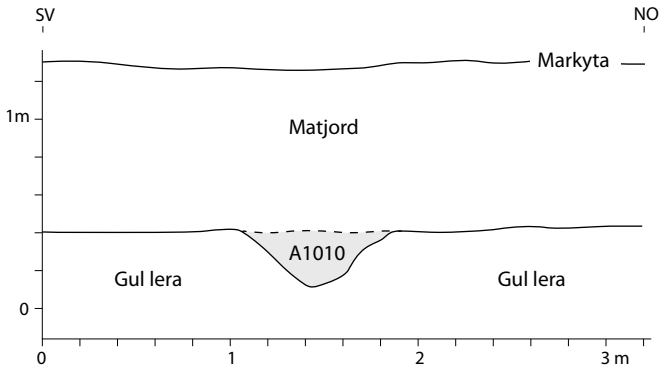
Beskrivning av anläggningar som digitaliserats från projektet Ale stenar och Kåsebergaåsen.

Figur 1. Översiktsplan över skeppet och de anläggningar som tas upp i redogörelsen.

Anr: 1009
Undersökt år: 1989
Typ: Stenpackning (till rest sten mellan S15 och S16)
Mått: 0,6 x 0,9 m, något oregelbunden
Beskrivning: Stenpackningen framkom på ett djup av 0, 16 m och undersöktes till ett djup av 0,4 m. Packningen grävdes inte i botten. Bergartsbestämda stenar: diabas, gnejs, gnejsgranit, komstadkalksten
Prov: -

Anr: 1010
*Undersökt år:*1991
Typ: Grop
Mått: 0,9 m i diameter, 0,3 m djup
Beskrivning: Nergrävning i gul bottenlera under ett 0,6 m tjockt matjordslager. Mörk fyllning med små fläckar med träkol och en liten vittrad sten. Störst andel träkol i gropens södra del.
Prov: Ua-2578

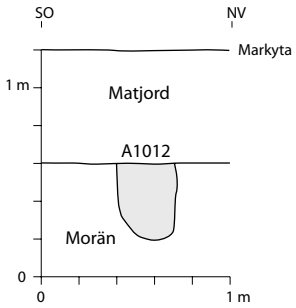
Figur 2. Renritad sektion över A1010.

Anr: 1011
Undersökt år: 1990
Typ: Stenpackning (N om N4)
*Mått:*0,45 x 0,9 m, något oregelbunden
Beskrivning: Bergartsbestämda stenar: granit, kvartsitisk sandsten, porfyr, amfibolit, gnejsgranit och en basaltliknande vulkanisk bergart. Inga uppgifter i övrigt
Prov:-

Anr: 1012
Undersökt år: 2000
Typ: Grop
Mått: 0,35 x >0,75 m, 0, 37 m djup
Beskrivning: Nergrävning i bottenmorän under ett 0,6 m tjockt matjordslager. Gropen var delvis belägen utanför schaktet i väster och kan ha varit något längre. Fyllningen beskrivs som mörkfärgad matjord och i

en kommentar står det att läsa ”färgning efter sten?” (syftar sannolikt på att gropen kan ha utgjort fundamentet till en rest sten, möjligen M2)

Prov: -

Figur 3. Renritad sektion över A1012.

Anr: 1013
Undersökt år: 1995
Typ: Stenpackning
Mått: 0,45 x 0,50
Beskrivning: I övergången mellan matjord och bottenlera. Bergartsbestämda stenar: gnejs, granit, kvartsit amfibolit, pegmatit, leptit, höörsandsten
Prov:-

Anr: 1014
Undersökt år: 1995
Typ: Stenpackning
Mått: 0,25 x 0,35
Beskrivning: Stenpackningen framkom på 0,4 m djup. Bergartsbestämda stenar: porfyr, glimmergnejs, urkvarts, granit
Prov :-

Anr: 1016
Undersökt år: 1994
Typ: Stenpackning
Mått: >1,6 x 2,1 m
Beskrivning: Stenpackningen fanns på ett djup mellan ca 0,4–0,6 m. Den var delvis belägen utanför schakten. Ett ca 0,7 x 0,5 m stort stenblock (1015) fanns på 0,3 m djup strax SO om koncentrationen. I övrigt inga uppgifter
Prov: -

Anr: 1017
*Undersökt år:*1999
Typ: Grop

Mått: 0,5 x 0,7, 0,09 m djup
Beskrivning: nergrävning i bottenmorän alldeles invid S27. Fyllningen anges vara ”kolrik”. Anläggningen halverades och sektion ritades. På ritningen tolkas gropen som ett stolphål men sektionen tyder inte på det, snarare på att det är en flack grop. Eventuellt kan det röra sig om två mindre nedgrävningar. Gropens läge och dimensioner kan tyda på någon form av samband med S27.
Prov: Notering uppger att träkol från gropen tillvaratogs på ett djup av 1,04 m. Finns möjligen i fyndmaterialet som förvaras på LUHM?

Anr: 1018
Undersökt år: 1996
Typ: Stenpackning
Mått: 0,30 x 0,35
Beskrivning: Framkom på ett djup av 0,36–0,47 m. I övrigt inga uppgifter
Prov: -

Anr: 1019
Undersökt år: 2002
Typ: Stolphål?
*Mått:*0,16 x 0,18, djup 0,05
Beskrivning: Mörkfärgad nedgrävning i bottenmorän
Prov: -

Bilaga 4.

Förteckning av stenarna i Ales stenar med data som excerperats från undersökningar inom ramen för projektet Ale stenar och Kåsebergaåsen.

Namn – enligt Bergström m fl. 1988:7.
Färg – enligt förteckning i Bergström m fl. 1988:8f.
Bergart – enligt förteckning i Bergström m fl. 1988:8f.
Ursprung – enligt förteckning i Bergström m fl. 1988:8f (Pz utläses protoginzonen).
Glacialslipning – enligt Bergström m fl. 1988:11.
Vindslipning – enligt Bergström m fl. 1988:11.
Skålgropar – X=säker förekomst, ?=osäker förekomst, se även redogörelse i huvudrapporten, avsnittet ”Vad vi om Ales stenar efter de insatser som gjorts?” ***Stenpackning/fundament*** – S=stenpackning, F=fundament, ?=osäker bedömning, se ”Källmaterialet” samt ”Vad vet vi om Ales stenar efter de insatser som gjorts?”.
Total längd 1916 – enligt uppgifter i Byggmästare Brogrens protokoll, se även avsnitt i huvudrapporten ”Ales stenar – en fornlämnings- och forskningshistorik”.
Längd under markytan 1989–2005 – se redogörelsen i ”Bilaga 2. Redovisning av undersökningar av Ales stenar utförda inom projektet Ale stenar och Kåsebergaåsen”.
Lagning – enligt förteckningen i den lavkronologiska studie som utförts (Danerud & Lundell 1991).

Figur 1. Monumentstenarna med numrering samt markering av vilka som berörts av arkeologiska undersökningar samt iakttagelser av skålgropar och stenpackningar/fundament.

Namn	Färg	Bergart	Ursprung	Glacial-slipning	Vind-slipning	Skål-gropar	Stenpackning/ fundament	Total längd 1916	Längd under markytan 1989-2005	Lag-ning
N1	Gråröd-röd	Granit	Småland			×		3,0		×
N2	Grå	Granodiorit	Småland?				S	2,3	0,5	
N3	Rödgrå	Granit	Småland					2,5	0,6	
N4	Rödgrå	Granit	Pz, norra Skåne?			?	S	2,4		×
N5	Rödgrå	Granit	Småland				S?, F?	2,0	0,7	×
N6	Röd	(Leuko-) granit	Pz, Småland	×				1,3		
N7	Grå	Kvartsmonzodiorit	Småland				S, F		0,7	
N8	Rödgrå - grå	Granodiorit	Ej bestämbart				S, F	2,0	0,7	×
N9	Rödgrå	Granit	Ej bestämbart					2,4		×
N10	Röd	Leukogranitliknande bergart	Ej bestämbart	×	×			2,3		
N11	Rödgrå	Granit	Ej bestämbart			?		1,9		×
N12	Gråröd	Granit	Småland?			?	S		0,95	×
N13	Gråröd	Granit	Småland	×				2,1	0,9	×
N14	Gråröd - röd	Granit	Pz, Småland							×
N15	Grå	Kvartsmonzodiorit (gnejs-granit)	Småland					2,3		
N16	Rödgrå	Granit	Småland?					2,1		×
N17	Rödgrå	Granitporfyr	Småland					2,4		
N18	Grå	Gnejs	SV-Sverige?					2,5		
N19	Röd	(Leuko-)granit	Småland					2,0		×
N20	Gråröd	Granit	Småland		×		S		0,75	
N21	Rödgrå	Granit	Småland					2,2		
N22	Gråröd	Granit	Pz?, Småland			?	S		0,6	×
N23	Mörkt rödgrå	Granitporfyr	Småland				S	2,0	1,1	×
N24	Rödgrå	Granit - kvartsmonzonit	Småland				S		0,6	
N25	Gråbrun	Porfyr	Småland			×	F	2,4	0,8	×
N26	Grå	Granodiorit (gnejsgranit?)	Småland					3,5		
N27	Gråröd	Granit	Småland?					2,8		
N28	Rödgrå	Kvartsmonzonit	Pz, Småland/Skåne?				S		1,0	
M1	Vit, rödllätt och gulaktig	Hardebergasandsten	Österlen				S, F	4,6	0,83	×
M2	Grå	Hardebergasandsten	Österlen					2,75		
M3	Vit, rödlätt och gulaktiv	Hardebergasandsten	Österlen						1,3	×
M4	Vit och rödlätt	Hardebergasandsten	Österlen				S, F		0,75	
S1	Grå	Ådergnejs med delvis kvart-sitiska led	SV-Sverige			?		3,2		
S2	Rödgrå	Granit	Småland?					2,6		
S3	Grå	Gnejs	SV-Sverige?					2,4		
S4	Gråröd	Granit	Småland		×			2,5		×
S5	Grå	Granodiorit-tonalit, gnejsig	Småland?					2,2		
S6	Grå	Kvartsmonzonit	Ej bestämbart		×			2,4		
S7	Rödgrå	Granit	Pz, Skåne?			×	S?, F	2,2	1,0	×
S8	Gråröd	Hybridgranit	Ej bestämbart					2,3		
S9	Gråröd	Granit, porfyrisk	Småland?			×	F	2,6	0,9	
S10	Gråröd	Granit	Småland	×			S	2,3		
S11	Rödgrå	Granit	Ej bestämbart				S?, F?	2,4	0,8	
S12	Gråröd	Granit	Småland			×		2,1	0,82	
S13	Grå	Ådergnejs	SV-Sverige				S		0,73	
S14	Rödgrå	Granit	Småland?				S		0,7	×
S15	Rödgrå	Granit	Småland		×			2,0		×
S16	Gråröd	Granit	Småland					2,2		
S17	Grå	Gnejsgranit?	Ej bestämbart					2,3		
S18	Rödgrå	Granit	Småland?					2,3		
S19	Grå	Hybridgranit	Ej bestämbart							
S20	Rödgrå	Granit	Pz, Småland			?		2,2		
S21	Gråröd	Granit	Pz, Småland			?	S		0,85	×
S22	Grå	Granodiorit	Småland?			×	S		0,75	×
S23	Rödgrå	Granit	Småland			?	S		0,74	×
S24	Gråröd	Granit	Småland	×		?	S, F	2,4	0,85	
S25	Grå	Granit (gnejsgranit?)	Ej bestämbart					2,5		×
S26	Gråröd	Granit	Ej bestämbart					2,6		
S27	Grå	Gnejsgranit	Blekinge?			×	S, F?		0,9	

Bilaga 5.

Beskrivning av prospekteringar utförda inom projektet Ale stenar och Kåsebergaåsen.

Inventeringar 1987–1989 och senare

Källa: Strömberg 1990 rapport ATA, 1990:81-86, 1991, 1995a.

Inventeringarna innefattade flera moment: intervjuer, sökningar i litteratur, arkiv och samlingar, samt ytinventering.

Intervju
Vid plöjning norr om skeppssättningen har man påträffat träkol och sten i små grupper (uppgift av brukaren).

Ytinventering (mullvadshögar)
54 m Ö om N12: Sminksten?
74 m Ö om M3: Bit av ythugget flintföremål (dolk?)
30 m N om M1: Bränd benbit (hund?)
SO om skeppssättningen, nära strandbrinken: Bit av ythugget flintföremål (dolk?), ythuggen bladformig pilspets av flinta, samt retuscherad flintkniv

Utöver dessa fynd fann man sammanlagt 181 föremål av bearbetad flinta, främst avslag och avfall, huvudsakligen S och SO om skeppssättningen samt nära åskanten mot havet och upp till ett avstånd av 30 till 40 m från skeppssättningen. Flintan är till största delen av en typ som inte förekommer naturligt i området. Dessutom framkom en liten bit vit kvarts, ett obestämbart bränt ben samt två krukskärvor av förhistorisk karaktär.

Äldre lösfynd
Inga äldre lösfynd är såvitt man vet funna inom skeppssättningen.

Ett fragmentariskt föremål som påträffats cirka 50 meter öster om skeppssättningen har tolkats som en del av en rakkniv med datering till yngre bronsålder. Vidare omtalas skärvor av bronsålderskeramik som ska ha påträffats på ett fält norr om skeppssättningen. På LUHM finns en holkyxa av brons från yngre bronsålder som är funnen i en åker någonstans i området (inv. nr 24048). På LUHM finns också en bronskniv med datering till bronsålder period 3 med fyndort Kåseberga (inv. nr 19321).

Från privatsamlingar hör några pilspetsar av flinta som ska hittats i närheten av skeppssättningen. Bland dessa finns två spetsar med rak eller urnupen bas, med datering till senneolitikum. En hålslipad flintyxa med datering till mellanneolitikum har påträffats ca 150 m N om Ales stenar. Slutligen har en sländtrissa av röd sandsten med datering till yngre järnålder – vikingatid framkommit inom det inhägnade området vid skeppssättningen.

I en senare artikel nämner Märta Strömberg att en halsring från yngre bronsålder ska ha påträffats på ett avstånd av 80 meter från Ales stenar. Denna ring ska vara funnen på 1930-talet, och förvaras på Ystads museum. Vidare nämns att ytterligare en ring ”i privat ägo säges vara funnen 1916 eller 1917 i närmare kontakt med Ales stenar. Beklagligtvis har upphittaren inte velat informera oss om detta fynd när vi efterlyste föremål från området nära Ales stenar” (Strömberg 1995a:10).

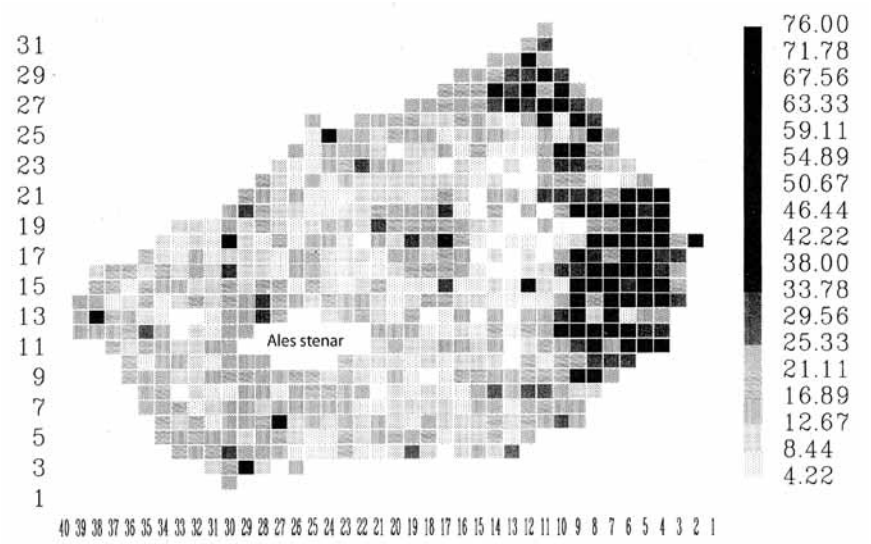
Metalldetektering

Källa: Strömberg 1992, 1997; fältritning 2005.

Användning av metalldetektor inom Ales stenar och det inhägnade området har ägt rum i begränsad skala, vid olika tillfällen. Resultaten har dock inte redovisats mer i detalj. I en artikel nämns att en mindre undersökning med metallsökare runt Ales stenar utfördes under två dagar. Syftet var att ”ta reda på om marken gav utslag för andra metaller än järn, som ju helt naturligt brukar finnas på gödslade åkrar och då vara av yngre datum. Resultatet blev negativt” (Strömberg 1992:22).

I en senare artikel nämns att ”enstaka fynd av förhistorisk karaktär” har framkommit vid detekteringen, men dessa beskrivs inte. I samma artikel nämns också att det inte har genomförts någon systematisk genomsökning av erfarna detekterare (Strömberg 1997:59).

Av en ritning daterad 2005 framgår att ett område 30 meter N om skeppssättningen metalldetekterades. Området delades in i 8 st. 10 x 10 meter stora rutor. Bortsett från en rund knapp av kopparlegering framkom inga äldre fynd.

Figur 1. Fosfathalten i området kring Ales stenar enligt analys av Kjell Persson, Arkeologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet. Provtagning 1989 i samband med projektet ”Ales stenar och Kåsebergaåsen” 1987–2005 (efter Strömberg 1990).

Fosfatkartering 1989

Källa: Strömberg 1990:86-91.

Karteringen beskrivs i detalj. Totalt togs 678 prover inom ett ca 300 x 400 m stort område, inom och omkring Ales stenar. Proverna togs på 35–40 cm djup och med 10 meter mellanrum. Analysen utfördes enligt citronsyremetoden, av Arkeologiska Forskningslaboratoriet i Stockholm.

Resultaten sammanfattas enligt följande:

1 Generellt låga värden, mellan 4° – 76°. Den naturliga fosfathalten inom området uppskattades till omkring 30°.
2 En markant förhöjning inom ett tämligen sammanhängande, ca 80 x 130 meter stort område med början cirka 100–150 meter SO om skeppssättningen.
3 Förhöjda värden på enstaka ställen i övriga delar av området.

De prover som togs inom skeppssättningen visade låga värden, mellan 13° – 23° och avviker därmed inte från områdena närmast utanför.

Geofysiska prospekteringar

Källa: Strömberg 1997.

Märta Strömberg skriver att en undersökning med georadar av en mindre yta inne i skeppssättningen har genomförts i syfte att spåra stenförekomster. Resultaten av denna är inte känd (Strömberg 1997:59).

Flygfotografering

Källa: Strömberg 1990.

Märta Strömberg skriver att Lars Hansen från Institutet för kulturforskning (IK) i Kivik 1988 tog en serie bilder över området med infraröd film. ”Dessa bilder ger intressant information om markbeskaffenheten m.m. inom vissa avsnitt av den aktuella delen av åsen. Man ser också några konturer liknande dem som finns på något av Curt Roslunds foton. På en av Hansens bilder ser man en kontur, som har en närmast fyrkantig form och därför knappast kan tolkas som en av de svampringar eller andra växtmarkeringar, som eljest är mycket vanliga i området” (Strömberg 1990:80).

Bilaga 6.

Kopior av urkunder som rör Ales stenar.

Samtliga urkunder är hämtade från Antikvarisk-Topografiska Arkiv (ATA), arkiverade under Ales stenar, Valleberga socken.

Nr 1. Skrivelse från landshövdingen och ordföranden i Ystads Fornminnesförening Robert De la Gardie till Riksantikvarien. Begäran om att få uppresa fallna stenar i monumentet. Daterad 1914-08-14.

Nr 2. Skrivelse från docenten och museichefen Otto Rydbäck till Riksantikvarien. Instruktionerna inför resningen av fallna stenar i monumentet. Daterad 1916-08-28.

Nr 3. PM från Riksantikvarie Sigurd Curman till Riksantikvarieämbetet. Relaterar inspektion av hur luftbevakningsanläggningen påverkat fornlämningen. Daterad 1942-08-29.

Nr 4. Skrivelse från Riksantikvarie Sigurd Curman till Chefen för Luftbevakningen i Skåne, Herr Majoren E. Jantzén. Begäran om att luftbevakningsanläggningen flyttas. Daterad 1942-10-21.

Nr 5. PM från Nils Ahlström, Ingenjörsofficer vid Ystads försvarsområde till Riksantikvarien. Begäran om att luftbevakningsanläggningen får kvarstå krigstiden ut. Daterad 1942-11-05.

Nr 6. Skrivelse från överantikvarien K. A. Gustawsson till Riksantikvarieämbetet. Relaterar observation av att galvaniserad låda satts upp inom fornlämningen. Daterad 1956-08-30.

Nr 7. Skrivelse från överantikvarien K. A. Gustawsson till Riksantikvarieämbetet. Instruktioner inför restaureringen av monumentet. Daterad 1956-11-26.

Nr 8. Skrivelse från professor Holger Arbman till Riksantikvarieämbetet. Relaterar resultaten av restaureringen av monumentet. Daterad 1956-12-14.

R. DELA GARDIE
LANDSHÖFDING

Malmö den 14. augusti 1916.

A.T.A.

Herr Riksantikvarie!

Vid Styrelsesammanträde med Ystads Fornminnesförening häromdagen uttalades önskvärdheten att låta uppresa nedfallna stenar å Käseberga Skeppssättning, och åtog sig disponenten G. Sture Kenner, ledamot i Styrelsen, att ordna denna sak, och får jag för den skull vördsamt hemställa, att Herr Riksantikvarien behagade giva oss tillåtelse härtill.

Med utmärkt högaktning

R. Dela Gardie

LUNDS UNIVERSITETS
HISTORISKA MUSEUM
OCH
MYNTKABINETT.

798/1916

Lund d. 28: VIII 1916

A.T.A.

Jan Petersen Lovis

På uppdrag af t.f. Riksantikvarien Aspelin har undertecknad d. 24 d:s berättigat skeppräkningen å Rosebys backar, belägen 2½ mil landvägs österut från Ystad. Af skeppräkningen, som mäter 66 meter i längd och 22 m. i bredd, funnos 49 eller möjligen 50 stenar i behåll (en del af dessa voro mer eller mindre täckta af jord), medan endast backen i norra tycktes på, att antalet från början varit större.

Af de ännu bevarade stenarna voro, såsom nämndt, åtskilliga kullfallna och ohulle resta i sitt forna läge. Såväl Regementen Sture Kommen i Ystad, hvilken åtagit sig att ställa om resandet af stenarna, som byggmästaren Bergren i Rörke, som ombesörjt arbetet, hade medhöjt tio Rosebyas och Hinge, i enlighet med mitt uppdrag, på ort och ställe undersökt om, huru stenen bäst skulle på nytt resas.

Orsaken till att stenarna fallit omkull är, att man följde alldeles intet den urgamla regel som på mine sidan. De stå således midt i en åker, af hvilken jordägaren bruka sätta och en annan rätta halfven. Ofta om stenarna nu resas på nytt, komma de inom

bort att falla på samma sätt, och de ämna uppställande
truma få dela samma öde, varför icke hälsa skepps-
åtningen jämte trumingen 1.2 mila utanför Ljusnan
bidlyses.

På monumentet vid Käseberga är nymeiljen
stadigt och beläget på en punkt, där det synes
vida omkring samt utgör en prydnad och en säkerhet för hela orten, så är det af stor vikt, att detsamma
för framtiden bättre vårdas och att ordentligt tillsyn
måtte få i uppdrag att tillse att fridlysningen
hålles i helgd.

Det bemärkes slutligen att vid en gräfning 6 à 7 m. ostnordost
om skeppsättningens sydligaste kummel i sättningen påträffa sig
mordrik till synes på tillfälligt en stenrättning och i denna
en mycket stor sten.

Slutligen har jag ännudet diagrammen kommer att
ritas, så snart blifvit fridlyst.

Respektfullt, hälsande, medhörjer.

Med utmärkt högaktning

Otto Stjerbeck.

D.nr. 3180 Ink. - 1 SEP. 1942
F
FÖREDRAGEN FÖR
RIKSANTIKVARIEN
DEN 2/9 1942
BESLUT: Restaureringsprogram upprättas av föredr. vid besök på platsen.

P.M.

rörande Kåsebergaskeppet, Skåne.

A.T.A.

Vid besök i Kåseberga den 22 augusti konstaterade undertecknad, som var i sällskap med ingenjör Liljegren och amanuensen Åberg, att en luftbevakningsstation anordnats i Kåsebergaskeppets omedelbara närhet. En bostadsbarack hade uppförts på cirka en meters avstånd från skeppets östra stenrad. En otrevlig gångstig hade upptagits snett igenom skeppets inre, och i norra delen av skeppet hade en vedgård anordnats. Det hela gjorde ett utomordentligt beklämmande intryck. En luftbevakningsstation behöver under inga omständigheter placeras i skeppets omedelbara närhet. God plats för en lämplig placering finnes runt omkring skeppet.

Med anledning av de gjorda iakttagelserna har jag satt mig i förbindelse med luftbevakningschefen för Skåne (chefen Malmö) major Janzén. Vid personligt sammanträffande med denne söndagen den 23 augusti utvecklade jag nödvändigheten av att luftbevakningsstationen flyttades på behörigt avstånd från skeppet. Major Janzén lovade undersöka möjligheterna att effektuera denna åtgärd. Han beklagade livligt, att stationen kommit att förläggas såsom blivit fallet. Uppgifter avvaktas sålunda från major Janzén.

Vid besöket konstaterades därjämte, att skeppet behöver en ordentlig omvårdnad ur fornminnesvårdande synpunkt. En stor del av skeppets sidostenar äro nästan överhöljda med sand och gräs. Det är nödvändigt, att åtgärder för skeppets ordentliga iståndsättande vidtagas, så snart luftbevakningsstationen blivit avlägsnad från skeppets omedelbara närhet. Det är en hederssak för fornminnesvården att göra sitt bästa i vården av detta skepp, om det nu blir befriat från den vanprydande luftbevakningsstationen. Lämplig övervakare av detta arbete torde vara amanuensen Åberg, som är stationerad i Simrishamn.

Stockholm den 29 augusti 1942.

Sigurd Curman

A. T. A.

3624/42.

A.T.A.

Till Chefen för Luftbevakningen i Skåne,

Herr Majoren E. Janzén, M a l m ö .

rör. skadegörelse å skeppssättningen vid Kåseberga, Valleberga sn, Sk.

Vid besök i Skåne under slutet av augusti har, såsom Er Eder bekant, undertecknad Curman iakttagit, att en barack med utsiktstorn för luftbevakning uppförts invid den kända, forntida skeppssättningen vid Kåseberga, Valleberga socken. Vid senare, noggrann besiktning och kartläggning på platsen har framgått, att byggnaden jämte skyddsrum uppförts norr om och omedelbart invid fornlämningen. I samband därmed har ett marklager av cirka 1 meters mäktighet bortschaktats, vilket lager har kunnat innehålla gravrester. Både till baracken och skyddsrummet föra telefonledningar, vars stolpar placerats inom skeppssättningen. Fornlämningen lider uppenbar skada genom dessa anläggningar. Dessutom var fornlämningen och området omkring denesamma i ett föga tilltalande skick vid besiktningstillfället.

Undertecknad Curman har den 23 augusti muntligen hos Eder anhållit, att anläggningen måtte flyttas från fornlämningsområdet. Ni lovade därvid att undersöka möjligheterna härför. Ämbetet tillåter sig härigenom hemställa om meddelande, när förflyttningen beräknas kunna ske.

Skeppssättningen vid Kåseberga, "Kåsebergaskeppet", är ett av Skånes märkligaste och mest bekanta fornminnen. Ämbetet kan icke underlåta att uttrycka sin förvåning över att en anläggning av ifrågavarande slag utan tvingande skäl uppförts i så omedelbar närhet av detta storslagna fornminnesmärke, att detta härigenom påtagligt skadas. Stockholm den 21 oktober 1942.

Sigurd Curman.

H.A. Gustawsson.

Ystads fo

Dnr. 3973 ... -9 NOV 1942 ...

P M

angående barackbyggnad vid Kåseberga.

Sedan medel beviljats till uppförande av en barack för ls vid Kåseberga, besökte undertecknad tillsammans med Chefen för Malmö luftbevakningsområde, major E Janzén, Kåseberga i dec 1941. Därvid fastslogs, att det ur luftbevakningssynpunkt ojämförligt bästa läget för barack med utsiktsplattform var omedelbart intill skeppssättningen. Marken runt om denna utgöres av åker. För att taga minsta möjliga åkerareal i anspråk och för att ej onödigtvis försvåra brukandet av jorden beslöts att lägga baracken så nära skeppssättningen det kunde göras utan att skada denna. På detta sätt bestämdes det nuvarande barackläget. Arbetsledare och arbetare fingo bestämda order, att ej på något sätt göra ingrepp i skeppssättningen. Den schaktmassa, varom Riksantikvarien talar, låg helt utanför stensättningen och utgjordes av flygsand, som under tidernas lopp lagt sig mot skeppssättningen. Om bortschaktningen av denna massa (den var invid skeppssättningen 0,6 m hög och sluttade ut till 0 på ett avstånd av 1,2 m från denna) kan anses hava skadat skeppssättningen, beklagar jag detta livligt - men jag kan knappast tänka mig, att den kan anses hava skadat fornlämningen.

Under byggnadstiden var det nödvändigt att upplägga byggnadsmaterial på skeppssättningen för att ej behöva för upplag taga i anspråk odlad mark. All materiel är nu bortförd. Upplaget har ej på något sätt skadat ytan, som är hårdgjord genom gammal, väl rotad växtlighet.

Skyddsrummet är av gammalt datum och torde vara utfört av den första lsbesättningen.

Telefonledningen är på order av ch för det lbevkomp, under vilken ls Kåseberga lyder, utförd genom Telegrafverkets försorg. Om Riksantikvarien önskar flyttning av skyddsrum och telefonstolpar skall detta omedelbart göras.

En flyttning av baracken däremot kräver stora kostnader såväl för arbete och materiel som för marklösen. Några medel härför stå ej Försvarsområdesbefälhavaren till förfogande. Då en flyttning nu dessutom skulle vara till stor olägenhet för luftbevakningen, får jag föreslå, att baracken får kvarstå på dess nuvarande plats, så länge kriget varar, och att därefter frågan om flyttning tages upp till omprövning.

Under senaste åren har skeppssättningen varit mycket fåtaligt besökt av allmänheten. Skulle besöksfrekvensen tendera att stiga, borde platsen avlysas för allmänheten, så länge kriget varar, ty det är ytterst störande för luftbevakningstjänstens bedrivande, om obehöriga vistas inom observationsområdet.

Ystad den 5.november 1942.

7 fotos i bildark.

Nils Ahlström
Ingoff vid Ystads försvarsområde

D AW Sedan till F.

Skåne
Valleberga socken
Kåseberga
Ale stenar

F

A.T.A.

FÖREDRAGEN FÖR RIKSANTIKVARIEN DEN 10/9 19 56
BESLUT: Till militärbefälhavaren i Kristianstad

VITTERHETSAKADEMIEN
Dnr. Ank.
004940 31 AUG 1956
RIKSANT. ÄMBETET
STATENS HIST. MUSEUM

Till Riksantikvarieämbetet

Den 24 juli 1956 besökte landsantikvarien Sven Erik Noreen och jag Ale stenar vid Kåseberga, Valleberga socken, Skåne.

Inom skeppssättningen står nu en stor fyrkantig lådliknande kur av galvaniserad plåt. Den ~~ligger~~ där på några stockar, som lagts ~~in~~ på marken. Den saknar tak. Enligt uppgift av ämbetets ombud målarmästare H. Håkansson är det militären som gjort anordningen i slutet av maj i år. Militären synes icke ha tagit kontakt med någon i orten. Målarmästare Håkansson trodde att militären fått tillstånd av riksantikvarieämbetet att uppföra en tillfällig anordning för mätningar eller dylikt. Ämbetet bör tillskriva Militärbefälhavaren i Skåne med anhållan att den anordning som uppförts i Ale stenar avlägsnas och vidare att de militära förbanden åläggas att respektera fornminneslagen.

Det genom expropriation förvärvade området består i huvudsak av åker. Åkern ligger till en del i vall, en del bär säd. Skörden såg ut att bli dålig. Vallen har slagits en gång av de gamla ägarna. Troligen bör vallen slås en gång till. ~~Den stadgande skriften bör även slås.~~ Ämbetets ombud Håkansson lovade att övervaka att erforderliga arbeten utföras utan kostnad för ämbetet.

Jag anmodade landsantikvarien Noreen att tala med distriktlantmätare Hedener i Simrishamn rörande väg till avstyckningen.

Jag talade med lantbrukare Ivan Jönsson som i skrivelse den 10/3 (1850/56) till ämbetet anhöll att få arrendera viss del av marken vid Ale stenar och meddelade att akademien ej för närvarande reflekterar på att utarrendera någon del av jorden. ~~Åtgärdstående åkerjyta bör även slås.~~ Stockholm den 30 augusti 1956.

Vördsamt

K.A. Gustawsson
K.A. Gustawsson

Bif. 2 fotogr i 2 ex.
2 f i Bildarkiv

A.T.A.

Skåne
Valleberga sn
Kåseberga
Ale stenar

F

F
FÖREDRAGEN FÖR
RIKSANTIKVARIEN
DEN 13.12.19..56
BESLUT: Landsm. prof. Arbman. Väl för handl.

VITTERHETSAKADEMIEN
Dnr. Ank.
006429 27.NOV.1956
RIKSANT. ÄMBETET
STATENS HIST. MUSEUM

Arkeol. t. Arbman

L
FÖREDRAGEN FÖR
RIKSANTIKVARIEN
DEN 23.2.1957
BESLUT: ATA

Till Riksantikvarieämbetet.

Undertecknad besökte platsen den 10 november 1956 tillsammans med professorn Holger Arbman, riksantikvarieämbetets ombud, Herman Håkansson, Kåseberga, Hedvigsdal, och herr Edvin Andersson, Hedvigsdal (tel. Ystad 22 450). Herr Andersson äger en maskinell utrustning, som är lämplig för arbetet att bortföra sanden från skeppssättningen och iordningställa området däromkring.

Sanden bör läggas intill skeppssättningen. Innan detta sker bör matjorden avlägsnas inom området med 20 m avstånd från fornlämningen. Jorden kan lämpligen skjutas ihop i strängar. Sanden lägges på sådant sätt att ytan får en svag lutning från skeppssättningens ursprungliga yta. Nu ligger skeppssättningen mycket högre än den ursprungligen gjorde bland annat på grund av att plöjningen under sen tid skett omedelbart intill skeppssättningen. På den nya ytan lägges matjorden. Dessa arbeten böra utföras i höst. Markberedning och sådd bör ske tidigt i vår.

Herr Andersson begär 55 kronor i timmen för sitt arbete Arbetet bör kunna utföras under en vecka. Kostnaden skulle således komma att uppgå till ungefär 3.500 kronor.

Professor Arbman lovade att låta övervaka arbetet.

I dag har jag meddelat riksantikvarieämbetets beslut att ~~och~~ arbetet skall utföras. Professor Arbman lovade att underrätta herr Andersson, som kommer att börja arbetet endera dagen. Stockholm den 26 november 1956.

Vördsamt

K.A. Gustawsson
K.A. Gustawsson

LUNDS UNIVERSITETS
HISTORISKA MUSEUM

F

FÖREDRAGEN FÖR
RIKSANTIKVARIEN
DEN 7. 1 1957
BESLUT: Till Prof. Arbman. Till Nämnaren Ståhlberg. Till d. b. kännaren Bolagius till Ståhlberg. Skyltas i ordningsställes om. F.

L A T A.
FÖREDRAGEN FÖR
RIKSANTIKVARIEN
DEN 23.2 1957
BESLUT: ATA

VITTERHETSAKADEMIEN
Dnr. Anx.
006872 17.DEC.1956
RIKSANT. ÄMBETET
STENS HIST. MUSEUM

F

Till R i k s a n t i k v a r i e ä m b e t e t

Undertecknad har enligt överenskommelse med Riksantikvarieämbetet under tiden den 28 nov.-13 dec.1956 övervakat återställandet av skeppssättningen vid Kåseberga och får jag avge följande rapport:

Vid besök på platsen tillsammans med förste antikvarie Karl Alfred Gustavsson den 10 nov.bestämdes att matjorden kring skeppet skulle avlägsnas, och att sanden som samlats i skeppet skulle bredas ut över det område som var fritt från matjord. Därefter skulle matjorden åter påföras och området senare besås med gräs. Schaktningsarbetena utfördes på detta område av Herr Edvin Andersson, Valleberga. Hela arbetet kunde utföras med carterpiller och grävskopa, då endast den sedan 1918 ditblåsta sanden skulle avlägsnas. Det visade sig, att man utan svårighet kunde återfinna markytan från 1918. Den syntes som en mycket tydlig gräns mellan den ljusa sanden och den mörka, tidigare plöjda åkern. För att möjliggöra utschaktningen av sandmassan från skeppet med grävskopan måste en sten på nordöstra sidan avlägsnas och sedan åter uppsättas. Den sten, som avlägsnades, var den fjortonde, räknat från norra stäven. Som framgår av den plan/~~scn~~/ Montelius publicerat i Minnesskrift utgifven af Ystads Fornminnesförening Fig. 3, har denna sten tidigare varit omkullfallen och upprestes vid restaurationen 1917. Innan stenen avlägsnades mättes avståndet till de närmaste stenarna

noggrant upp och ett järnrör slogs ned för att markera stenens plats. Därigenom kan man vara säker på att den återställdes exakt på samma ställe där den tidigare stått.

Då matjorden avschaktades, sso om skeppet, påträffades ca 20 cm under åkerytan och ca 7 m sso om den södra stävstenen och ca 3 m söder om det s.k. rodret, en stenläggning. Den bestod av huvudstora och mindre strandsvallade stenar och föreföll att ligga tämligen plant. Några stenar i stenläggningens norra del blev upprivna vid arbetet. På grund av det olämpliga vädret företogs icke någon närmare undersökning och frilades ej heller stensättningen. Jag vågar inte avgöra om denna stensättning härrör från förhistorisk tid eller om den står i samband med senare anläggning av militär art på platsen. Bland stenarna stack på ett ställe ~~ifrån~~ en del av en kabel fram, tydligen en telefonanläggning, men om stensättningen i sin helhet står i förbindelse med denna kabel, kan man endast genom en utgrävning med säkerhet bestämma. Då området i sin helhet iordningställdes täcktes denna stensättning över med sand och jord på samma sätt som terrängen i övrigt kring skeppet. En eventuell undersökning måste utföras vid en gynnsammare tidpunkt och det kan knappast anses lämpligt att till dess låta stensättningen ligga öppen eller endast övertäckt med ett tunt jordlager.

Arbetet har hela tiden följts av målarmästare H.Håkansson, Kåseberga, som hjälpt till med övervakningen av grävmaskinerna.

Lund den 14 december 1956

Holger Arbman

(Holger Arbman)
Professor